

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ІГНАТЧЕНКО АНАСТАСІЯ МАКСИМІВНА

УДК 343.352 (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА
ДЕРЖАВ У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА
РЕАЛІЗАЦІЇ

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 Анастасія ІГНАТЧЕНКО

Науковий керівник: Дір Ігор Юрійович, кандидат юридичних наук, доцент.

Ужгород - 2025

АНОТАЦІЯ

Ігнатченко А.М. Міжнародно-правові засади протидії та співробітництва держав у боротьбі з корупцією: проблеми формування та реалізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», МОН України, Ужгород, 2025.

У дисертації проведено комплексне наукове дослідження корупції як деструктивного явища та сучасний стан міжнародного співробітництва у боротьбі з нею, окреслено шляхи удосконалення даного напрямку.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, окреслено мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, методи дослідження, нормативну базу, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача та апробацію результатів дослідження.

Перший розділ роботи присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження корупції. У межах розділу проаналізовано проблематику визначення корупції, корупційних правопорушень, з'ясовано соціальну сутність корупції, розкрито її основні особливості та характерні риси, а також досліджено різноманітні форми її прояву.

Проаналізовано доктринальні наукові позиції правознавців щодо змісту дефініції «корупція», визначено їх спільні ознаки, сформульовано авторське визначення даного поняття. Розглянуто основні концепції щодо деструктивного впливу корупції на соціальні інститут як окремо, так і в цілому на державу. Констатовано, що уніфікація та системне оновлення підходів до визначення корупційних проявів потребуватиме суттєвого урегулювання з боку міжнародної спільноти. Досліджено основні етапи формування наукового розуміння корупції та її проявів.

Розкрито роль міжнародного співробітництва у сфері боротьби з корупцією, основні принципи та моделі взаємодії держав у цій сфері.

Окреслено пріоритетні напрями діяльності міжнародних організацій, спрямованих на подолання корупційних злочинів.

Другий розділ роботи присвячено загальнотеоретичному розумінню поняття та особливостей міжнародної боротьби з корупцією.

Визначено ключову роль міжнародних організацій та ініціатив у сфері протидії корупційним проявам.

Обґрунтовано, що ефективність міжнародної кооперації у боротьбі з корупцією визначає якість існуючих систем і моделей міжнародного співробітництва. Визначено, що ефективність сучасних міжнародних інституцій та механізмів протидії корупції, критично залежить не тільки від скоординованого, спільного прийняття рішень, а й від подальшого їх втілення в практичній площині.

Визначені етапи трансформації системи міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією, а, також, діяльності міжнародних організацій у цій сфері. Проаналізовано міжнародно-правові акти, присвячені спільній міждержавній протидії корупційним проявам, боротьбі з корупцією та запобіганню її виникненню й поширенню. Констатовано, що сучасний стан міжнародного співробітництва, в тому числі у сфері розробки міжнародних документів та впровадження антикорупційних заходів, реалізації ініціатив, здебільшого носить формальний та застарілий характер, отже, потребує комплексного, системного оновлення та удосконалення з урахуванням нових викликів сьогодення.

У його межах визначено основні міжнародні акти у сфері протидії корупції, міжнародні антикорупційні інституції та механізми їх взаємодії як на міжнародному, так й на національному рівнях. Окреслено основні засади міжнародного співробітництва в галузі протидії корупції як основи механізму взаємодії міжнародних організацій з національними

інституціями, з'ясовано особливості впливу міжнародних актів на національні правові системи.

Визначено спільні напрями міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції.

Констатовано, що серед основних механізмів міжнародного співробітництва у сфері боротьби з корупцією необхідно виділити: розширення міжнародного нормативно-правового регулювання, імплементація міжнародних стандартів та норм у національне законодавство, посилення незалежного міжнародного контролю та нагляду, розширення взаємодії з громадськістю, розвиток соціального партнерства, участь інститутів громадянського суспільства у боротьбі з корупційними проявами, удосконалення державної політики протидії корупції. Запропоновано активізацію на національному рівні впровадження кращих світових практик боротьби з корупцією, пришвидшення імплементації міжнародних норм у національну правову систему, удосконалення форм та механізмів моніторингу стану боротьби з корупцією, посилення контролю за реалізації антикорупційних заходів).

Обґрунтовано, що удосконалення та подальший розвиток міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції сприятиме розбудові нашої держави.

Третій розділ роботи присвячено аналізу українського досвіду у міжнародному співробітництві в сфері боротьби з корупцією. У межах розділу визначено проблематику при взаємодії політичної влади з міжнародними інституціями, інститутами громадянського суспільства у контексті сучасних реформ та актуальних трансформаційних процесів, проаналізовано вплив міжнародної практики ефективної взаємодії політичної влади та інститутів громадянського суспільства на стан боротьби з корупцією, окреслено напрями трансформації національної правової

системи, активну діяльність політичної влади з протидії корупції в умовах інтеграції України до Європейського Союзу.

Окреслено основні проблемні питання – відносна пасивність національних органів влади у протидії та боротьбі з корупційними проявами, недосконалість нормативно-правового регулювання у сфері протидії злочинним організаціям та боротьбі з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом, недостатнє залучення громадських об'єднань до формування та реалізації державної політики; відсутність дієвого механізму контролю громадянського суспільства та органів державної влади у сфері державних закупівель; відсутність відповідальності органів державної влади перед громадянським суспільством; відсутність етичних рамок та правил здійснення контролю за діяльністю посадових і службових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування. Проаналізовано типові прогалини в реалізації контрольної функції у сфері державних закупівель органами влади, надано пропозиції щодо шляхів їх усунення.

Констатовано, що з набуттям у 2017 році чинності Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Україною, в Україні прослідковується тенденція до активізації антикорупційної діяльності громадянського суспільства та покращення взаємовідносин з державними владними органами.

Ключові слова: корупція, міжнародні стандарти, міжнародне співробітництво, міжнародні зобов'язання держав, боротьба зі злочинністю, міжнародні санкції, право Європейського Союзу, боротьба з відмиванням грошей, необгрунтовані активи, віртуальні активи, міжнародні договори, права людини, практика Європейського суду з прав людини.

ABSTRACT

Ignatchenko A.M. International legal foundations for counteracting and cooperating between states in the fight against corruption: problems of formation and implementation. - Qualifying scientific work on manuscript rights.

Thesis for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law» (08 – Law). – State University «Uzhhorod National University», Ministry of Education and Science of Ukraine, Uzhhorod, 2025.

The dissertation conducted a comprehensive scientific study of corruption as a destructive phenomenon and the current state of international cooperation in combating it, outlined ways to improve this direction.

In the introduction, the relevance of the topic of the dissertation is substantiated, its connection with scientific programs, plans, topics is determined, the purpose, tasks, object and subject of research, research methods, regulatory framework, scientific novelty and practical significance of the results obtained, the personal contribution of the applicant and testing the results of the study are outlined.

The first section of the work is devoted to the theoretical and methodological foundations of the study of corruption. Within the section, the problems of determining corruption, corruption offenses are analyzed, the social essence of corruption is clarified, its main features and characteristic features are revealed, and various forms of its manifestation are investigated.

The doctrinal scientific positions of jurists on the content of the definition of "corruption" are analyzed, their common features are defined, the author's definition of this concept is formulated. The basic concepts of the destructive impact of corruption on social institutions both separately and in general on the state are considered. It is stated that unification and systematic updating of approaches to the definition of corruption manifestations will require significant settlement by the international community. The main stages of formation of the scientific understanding of corruption and its manifestations are investigated.

The role of international cooperation in the fight against corruption, the basic principles and models of the interaction of states in this area are disclosed.

The priority directions of activity of international organizations aimed at overcoming corruption crimes are outlined.

The second section of the work is devoted to the general theoretical understanding of the concept and features of the international fight against corruption.

The key role of international organizations and initiatives in the field of combating corruption manifestations has been determined.

It is substantiated that the effectiveness of international cooperation in the fight against corruption determines the quality of existing systems and models of international cooperation. It is determined that the effectiveness of modern international institutions and mechanisms for combating corruption critically depends not only on coordinated, joint decision-making, but also on their further implementation in practical terms.

The stages of transformation of the system of international cooperation in the fight against corruption, as well as the activities of international organizations in this area, are defined. International legal acts devoted to joint interstate counteraction to corruption manifestations, fight against corruption and prevention of its occurrence and spread. It is stated that the current state of international cooperation, including in the field of development of international documents and the introduction of anti-corruption measures, the implementation of initiatives, is mostly formal and outdated, therefore, requires comprehensive, systematic updating and improvement considering the new challenges of today.

It was defined, that the main international acts in the field of combating corruption, international anti-corruption institutions and mechanisms of their interaction both at the international and national levels. The main principles of international cooperation in the field of combating corruption as the basis of the mechanism of interaction of international organizations with national institutions

are outlined, the peculiarities of the influence of international acts on national legal systems are clarified.

Common directions of international cooperation in the field of combating corruption have been determined.

It is stated that among the main mechanisms of international cooperation in the fight against corruption it is necessary to highlight: expansion of international legal regulation, implementation of international standards and norms in national legislation, strengthening of independent international control and supervision, expansion of interaction with the public, development of social partnership, participation of civil society institutions in the fight against corruption, improvement of the state policy of combating corruption. It is proposed to intensify at the national level the introduction of the best world practices in the fight against corruption, to accelerate the implementation of international norms in the national legal system, to improve the forms and mechanisms for monitoring the state of the fight against corruption, to strengthen control over the implementation of anti-corruption measures).

It is substantiated that the improvement and further development of international cooperation in the field of combating corruption will contribute to the development of our state.

The third section of the work is devoted to the analysis of Ukrainian experience in international cooperation in the fight against corruption. Within the section, the problems in the interaction of political power with international institutions, civil society institutions in the context of modern reforms and current transformation processes, the influence of the international practice of effective interaction of political power and civil society institutions on the state of the fight against corruption is analyzed, directions of transformation of the national legal system, active activity of the political power in combating corruption in the conditions of Ukraine's integration into the European Union are outlined.

The main problematic issues are outlined - the relative passivity of national authorities in countering and combating corruption manifestations, imperfection of legal regulation in the field of countering criminal organizations and combating money laundering, insufficient involvement of public associations in the formation and implementation of state policy; lack of an effective mechanism for controlling civil society and public authorities in the field of public procurement; lack of responsibility of public authorities to civil society; lack of ethical framework and rules for monitoring the activities of officials and officials of state bodies and local governments. Typical gaps in the implementation of the control function in the field of public procurement by the authorities have been analyzed, proposals on ways to eliminate them have been provided.

It is stated that with the entry into force in 2017 of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, ratified by Ukraine, in Ukraine there is a tendency to intensify anti-corruption activities of civil society and improve relations with state authorities.

Keywords: corruption, international standards, international cooperation, international obligations of states, fight against crime, international sanctions, European Union law, anti-money laundering, unexplained wealth, virtual assets, international treaties, human rights, European Court of Human Rights case law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ігнатченко А. М. Проблеми міжнародно-правової криміналізації корупційних діянь. *Juris Europensis Scientia*. 2025. № 2. С. 167-170. <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2025.29>

2. Ігнатченко А. М. Проблематика визначення соціальної сутності корупції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 574-577. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/139>

3. Ігнатченко А. М. Історико-правові особливості визначення поняття корупції та її основні ознаки. *Слово Національної школи суддів України*. 2024. № 1 (46). С.81-93. [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2024-1\(46\)-8](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2024-1(46)-8)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Ігнатченко А. М. До питання діяльності регіональних міжнародних організацій у сфері боротьби з корупцією на прикладі GRECO. *VIII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму*, м. Київ, Київський авіаційний інститут, 15-16 травня 2025 р. С. 92-94.

5. Ігнатченко А. М. Щодо проблематики наукових підходів до визначення поняття корупції. *XXV Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених*, Київ, 2025, Державний університет «Київський авіаційний інститут». С. 335-338.

6. Ігнатченко А. М. Актуальність міжнародного співробітництва у сфері боротьби з корупцією. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Державний університет «Київський авіаційний інститут», 2025. С. 357-361.

7. Ігнатченко А. М. Основні напрямки міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією. *Закарпатські правові читання. Релокація в умовах екстраординарних правових режимів: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 25–26 квітня 2025 р. С. 26-29.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОРУПЦІЇ.....	27
1.1. Проблеми визначення та історична характеристика корупції	27
1.2. Соціальна сутність корупції та основні форми її прояву.....	35
1.3. Роль міжнародного співробітництва в боротьбі з корупцією	46
Висновки до розділу 1	63
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА ДИНАМІКА МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ	66
2.1. Поняття та особливості міжнародної боротьби з корупцією: міжнародні організації та ініціативи.....	66
2.2. Міжнародні організації у боротьбі з корупцією	88
2.3. Трансформація системи міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією: шляхи пошуку ефективності та прогнозування	107
Висновки до розділу 2	116
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ	121
3.1. Аналіз сучасного стану боротьби з корупцією в Україні	121
3.2. Міжнародне співробітництво України у сфері боротьби з корупцією: імплементація міжнародних договорів та стандартів	135
Висновки до розділу 3	148
ВИСНОВКИ.....	152
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:.....	162
ДОДАТКИ.....	185

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ГА ООН	Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй
РЄ	Рада Європи
ОАД	Організація Американських держав
УНЗ ООН	Управління ООН з наркотиків та злочинності
ІДА	Міжнародна асоціація розвитку
ІСІД	Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних спорів
МІГА	Багатостороння агенція з гарантій інвестицій
ЮНІКРІ	Дослідницький Інститут ООН зі злочинності та правосуддя
ОЛАФ	Європейський офіс по боротьбі з шахрайством
FATF	Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей
МВФ	Міжнародний валютний фонд
ТІ	Transparency international
АІ	Amnesty International
HRW	Human Rights Watch
ОЕСР	Організація Європейського економічного співробітництва
GRECO	Група держав проти корупції
MESICIC	Механізм зі спостереження за виконанням Міжамериканської конвенції проти корупції
UNCAC	Конвенція ООН проти корупції
FIU	Financial Intelligence Unit

ЮНІКРІ	Дослідницький Інститут ООН зі злочинності та правосуддя
UNESA	Економічна комісія ООН для Африки
ПАРЄ	Парламентська асамблея Ради Європи
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ШОС	Шанхайська організація співробітництва
ВАКС	Вищий антикорупційний суд
СНД	Співдружність Незалежних Держав
БЕБ	Бюро економічної безпеки
САП	Спеціалізована антикорупційна прокуратура
СБУ	Служба безпеки України
КМУ	Кабінет Міністрів України
ВРУ	Верховна Рада України
АРМА	Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НАЗК	Національне агентство з питань запобігання корупції
МЮІ	Міністерство юстиції України
ЄС	Європейський Союз
ЗМІ	засоби масової інформації

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Корупція є складним соціальним, політичним і економічним явищем, яке впливає на всі країни. Вона підриває демократичні інституції, сповільнює економічний розвиток. Як і в інших регіонах світу, боротьба з корупцією в Україні та країнах Європи набула міжнародного виміру.

Сучасне міжнародна спільнота стикається з низкою серйозних проблем, які загрожують державотворенню, розбудові демократичного урядування та добробуту суспільства. Більшість із них так чи інакше пов'язані з проблемою корупції.

Корупція має негативний вплив на всі аспекти суспільства та тісно переплітається з конфліктами та нестабільністю, загрожуючи соціально-економічному розвитку та підриваючи демократичні інститути та верховенство права.

Корупція не тільки супроводжує конфлікти, але часто є однією з їх першопричин. Вона розпалює конфлікт і перешкоджає мирним процесам, підриваючи верховенство права, посилюючи бідність, сприяючи незаконному використанню ресурсів і фінансуючи збройні конфлікти. Запобігання корупції, сприяння прозорості та зміцнення інституцій мають вирішальне значення для досягнення цілей сталого розвитку.

У 2023 році у світі відзначили двадцяту річницю прийняття Конвенції ООН проти корупції, яка є дієвим та ефективним інструментом у боротьбі з цим маргінальним соціальним явищем. Боротьба з цими злочинами є правом і обов'язком кожного, і лише за участі кожної людини та кожної інституції ми можемо побороти корупцію. Держави, урядовці, державні службовці, правоохоронні органи, засоби масової інформації, приватний сектор, громадянське суспільство, наукові кола, громадськість і молодь повинні об'єднатися в боротьбі з корупцією.

Членство України у міжнародних організаціях та імплементація у національне законодавство міжнародно-правових договорів, спрямованих на запобігання корупції, вимагає подальшого активного розвитку теоретичних досліджень та практичної діяльності з удосконалення правових засобів боротьби з корупцією.

Актуальність даного дослідження на сучасному етапі обумовлена, зокрема, участю України в міжнародно-правовій співпраці у запобіганні корупції, та, відтак вимагає спеціальних досліджень для розробки виваженої та збалансованої міжнародно-правової позиції нашої держави стосовно сучасного розуміння корупції; відсутністю в українській міжнародно-правовій доктрині новітніх досліджень міжнародно-правових питань співробітництва у боротьбі з корупцією. Крім того, постійний розвиток міжнародних інституцій виявляє необхідність правового аналізу сучасних уявлень про корупцію та боротьбу з нею. Стрімкий розвиток негативних тенденцій у державному та суспільному житті потребує якнайшвидшої імплементації в Україні новітніх підходів до виявлення корупції, впровадження та реорганізацію механізмів боротьби з нею, міжнародно-правових норм і стандартів боротьби з корупцією.

Усе це, безперечно, визначає актуальність обраної теми дисертаційного дослідження та її важливість з погляду як загальної доктрини міжнародного права, так і вітчизняної.

Ступінь наукової розробленості теми. В Україні бракує спеціальних комплексних досліджень міжнародно-правових питань співробітництва в боротьбі з корупцією, хоча в цілому українські юристи серйозно вивчали деякі загальні аспекти міжнародного співробітництва в кримінально-правовій сфері (М.В Буроменський, В.М. Гребенюк, О.М. Дроздов, Н.В. Дьоміна, Н.А. Зелінська, Т.О. Карабін, О.В Касинюк, А.А Маєвська, І.С. Нуруллаєв). В останні роки з'явилися кримінологічні (В.В. Голіна) та кримінально-правові (Н.О. Гуторова, В.М. Куц, О.В. Ус) наукові

дослідження в цій сфері. Серед вітчизняних правознавців окремі міжнародно-правові аспекти міждержавного співробітництва в боротьбі з корупцією досліджували Д.Гарбазей та ін. До того ж, ця проблематика викликає значну зацікавленість і в зарубіжних юристів-міжнародників (Л. Ачер, Г. Дрост, С. Девідсон, М. Джонсон, Р. Ковер, К. Літфік, Г. МакДугал, Дж. Най, Г. Ферраріні, П. Фінкельман, К. Фридрих, С. Хунтингсон, Д. Харріс та ін.)

У дисертації аналізуються вітчизняні загальнотеоретичні міжнародно-правові дослідження М.В. Буроменського, О.В. Буткевич, А.С. Гавердовського, В.В. Гутніка, В.Н. Денисова, В.І. Євінтова, А.С. Мацка, М.М. Мікієвіча, Т.Л. Сироїд та інші праці, присвячені міжнародному співробітництву в царині боротьби зі злочинністю. Теоретичну основу дослідження складають роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників.

У роботі використані також міжнародно-правові дослідження зарубіжних юристів (Д. Аканде, С. Бергер, Д. Гом'єн, Г. Дрост, С. Девідсон, І.І. Карпець, К. Літфік, І.І. Лукашук, П. Маланчук, Р.А. Мюллерсон, М. Ейкхерст, Д. Харріс та ін.).

Емпіричною базою дослідження є найважливіші міжнародно-правові документи, що присвячені боротьбі з корупцією, ухвалені, зокрема, в рамках Ради Європи: Статут Ради Європи, Статут Групи держав проти корупції, Правила процедури Групи держав проти корупції, Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією, Цивільна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією, акти Комітету Міністрів Ради Європи. Розглянуто нормативно-правові акти України, спрямовані на боротьбу з корупцією з погляду їх відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням нашої держави. Разом з тим, до емпіричної бази дослідження також відноситься великий масив нормативно-правових актів України. Передусім Конституція України, пофільні Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами Роботу виконано відповідно до науково-правового напрямку дослідження ДВНЗ «Ужгородський національний університет» «Модернізація теорії і практики сучасних глобалізаційних викликів у міжнародному праві» (номер державної реєстрації 0124U002815)

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у тому, щоб на основі комплексного наукового аналізу вітчизняної та зарубіжної доктрини, та діючої системи міжнародно-правових норм та національного законодавства, а також практики його застосування, узагальнення сучасних наукових досліджень, розкрити зміст та специфіку міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією, протидії їй, визначити актуальну проблематику та надати пропозиції щодо шляхів удосконалення даного напрямку.

Досягнення зазначеної мети потребує вирішення наступних актуальних наукових завдань:

- на основі теоретичного аналізу феномену корупції визначити історичні фактори, причини, що впливають на формування та поширення корупції;
- визначити ключові соціальні риси корупції, які формують її ознаки;
- запропонувати новий підхід до визначення поняття корупційних діянь;
- надати характеристику сучасним антикорупційним міжнародним організаціям та ініціативам;
- розглянути сучасний стан міжнародного співробітництва з протидії корупції;
- визначити напрями, зміст та рівні трансформації міжнародного співробітництва у сфері боротьби з корупцією та підвищення їх ефективності;

- визначити хронологію формування міжнародних механізмів та глобальних правових стандартів протидії корупції;
- проаналізувати стан розвитку, запропонувати нові моделі та способи удосконалення національного законодавства з протидії корупції в Україні.

Об'єкт дослідження – міжнародно-правові відносини держав в сфері співробітництва боротьби з корупцією та формуванні механізмів протидії корупції.

Предмет дослідження – механізм протидії та міжнародно-правове співробітництво держав у боротьбі з корупцією.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є сукупність загальнонаукових та спеціально-правових методів наукового пізнання, застосування яких зумовлене метою, завданнями, специфікою предмета й об'єкта дослідження. Проаналізовано вітчизняні та міжнародні законодавчі, нормативно-правові акти, які регламентують діяльність у даному напрямі, а також практику їх застосування. Опрацьовано положення правової доктрини з ключових категорій дослідження, публікації критичного характеру з окремих проблемних питань, довідкові інформаційні джерела. Нормативною основою дослідження є акти законодавства у широкому значенні (законодавчі та підзаконні акти). Звернено особливу увагу на положення актів міжнародного рівня: хартії, конвенції, договори, рекомендації з питань ефективності упровадження конституційно-правових принципів взаємодії громадянського суспільства та політичної влади. Філософсько-світоглядною основою дослідження є загальні положення, принципи та парадигми діалектики, герменевтики, феноменології та синергетики.

Для досягнення наукової об'єктивності результатів дисертантом використовується увесь комплекс філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових і конкретно-наукових методів.

У роботі широко використано *формально-юридичний і порівняльно-правовий методи* при дослідженні особливостей антикорупційної діяльності міжнародних органів та організацій на універсальному та регіональному рівнях та під час виявлення загальних рис і відмінностей у міжнародно-правовому регулюванні застосування заходів боротьби з корупцією; *історико-правовий* – при визначенні генези перетворення проблеми корупції з суто внутрішньодержавної в міжнародно-правову; *діалектичний, структурно-функціональний методи й метод абстрагування* – при виявленні специфіки міжнародного співробітництва в боротьбі з корупцією та визначенні основних напрямків міжнародної антикорупційної співпраці; *формально-логічний метод* (аналізу і синтезу) та *індуктивний метод* - при вивченні існуючих теоретичних поглядів на правову характеристику корупції як родового явища, та теоретичних розробок щодо міжнародно-правової відповідальності за корупційні дії та нормативного регулювання відповідних суспільних відносин. У роботі використано теоретичні положення загальної теорії права, міжнародного права, політології, соціології. Комплексний підхід до аналізу досліджуваних питань і використання зазначених методів дозволили ґрунтовно розглянути розвиток і сучасний стан міжнародного співробітництва держав у боротьбі з корупцією.

Наукова новизна отриманих результатів дисертації визначається сучасною постановкою, зростаючою соціально-політичною актуальністю та стратегічною для існування сучасної державності контекстуалізацією проблеми міжнародного співробітництва держав у сфері боротьби з корупцією, вивченням нових ідей, концептів і тенденцій розвитку і вдосконалення правових механізмів, що розглядаються в дисертаційному дослідженні. Його головні наукові положення, що визначають наукову новизну і становлять особистий здобуток дисертанта та винесені на захист є такі:

уперше:

– **визначено** ключові фактори, що зумовлюють зростання корупції та мають стійку історичну ретроспективу: дисфункціональний державний апарат; історико-культурні традиції та цінності суспільства, народу чи етносу; потреба переходу суспільства до нової економічної моделі; застаріла та/або неефективна політична система; неналежне організаційне супроводження і нормативне забезпечення необхідної правової бази та правової культури; відсутність як загальної, так й профільної розвинутої правової системи та пов'язаних з нею культурних традицій; правовий нігілізм і правова необізнаність широких верств населення, що відображають дефектологію правосвідомості останнього;

– **сформульовані авторські базові соціальні риси корупції**, зокрема: 1) корупція – негативне комплексне соціально-правове явище; 2) корупція – мультисистемне соціальне явище; 3) корупції притаманний систематичний характер, повторюваність; 4) корупція проявляється в формах як дії, так і бездіяльності, – як окремо, так і у сукупності; 5) корупція як загроза існуванню макрофеноменології державності;

– **охарактеризовано** формальну неідентичність (або «відсутність ідентичності») визначень публічних посадових осіб, наведених в різних міжнародних багатосторонніх договорах профільної спрямованості;

– **визначено та досліджено** ідентифікаційно-визначальні критерії віднесення осіб до категорій публічних посадових осіб або публічно значущих осіб – це: а) фізичні особи, що призначені або обрані, б) які виконують свої обов'язки від імені держави або відповідного державного органу чи організації, в) є уповноваженими особами, що наділені відповідними компетенційними повноваженнями, об'єктивно необхідними для виконання ними своїх функцій, г) які обіймають владні

посади (у законодавчій, виконавчій або судовій владах), або г) особами, що виконують будь-які публічні функції та мають значний публічний вплив;

– **обґрунтовано** положення, згідно з яким поняття «суб'єкт корупційного правопорушення» слід відрізняти від поняття «відповідальний суб'єкт» – при цьому аргументовано, що відповідальними суб'єктами корупції, – тобто тими, хто безпосередньо бере участь у корупційних діяннях шляхом надання неправомірної вигоди публічним посадовим особам, – є не лише фізичні, а й юридичні особи;

– **виокремлено** суттєву особливість міжнародно-правового закріплення поняття «корупція», – попри відсутність прямого визначення корупції, міжнародно-правові акти профільної спрямованості визначають: а) ознаки, за якими діяння може бути кваліфіковане як корупційне; б) рівні міжнародного співробітництва у сфері боротьби з корупцією: універсальний, регіональний, субрегіональний, двосторонній та комплексний;

– **визначено** роль та місце міжнародних неурядових організацій: Transparency International, Human Rights Watch, AmnestyInternational у міжнародній системі боротьби з корупцією, та визначено їх ініціюючу та координуючу роль, що полягає в розробленні та вжитті широкого спектра заходів, створенні механізмів контролю для забезпечення дотримання державами-сторонами міжнародних договорів профільної спрямованості своїх міжнародно-правових зобов'язань і сприяння виконанню антикорупційних конвенцій, забезпеченні створення конвенційних механізмів, правової бази протидії корупції, функціонально-органічному поєднанні конвенційних та інституційних засад міжнародного антикорупційного співробітництва;

– **визначено** соціально-стратегічну актуальність та ідентифікаційно-функціональну контекстуалізацію проблематики правового регулювання боротьби з корупцією на міжнародному та

національному рівнях у сфері запобігання та протидії корупційним схемам, відмиванням грошей та ухиленням від санкцій з використанням віртуальних активів;

– **акцентовано** увагу на необхідності активної розробки ефективних та оптимальних міжнародних механізмів синхронізації, уніфікації створення політичного та організаційно-правового базису та конкретних управлінських дій щодо їх реалізації;

– **запропоновано** авторський підхід до історико-нормативної хронології формування міжнародних механізмів та глобальних правових стандартів протидії корупції через визначення декількох етапів з початку ХХ сторіччя до наших днів;

– **запропоновано** авторську класифікацію суттєво-визначальних рис корупційних злочинів; власне визначення поняття міжнародного співробітництва держав в сфері антикорупційної діяльності у широкому та вузькому розумінні.

набули подальшого розвитку:

– - концепція особливої ролі міжнародно-правового закріплення, визначення та тлумачення понять «корупція», «суб'єкт корупційного правопорушення»;

– положення відносно того, що імплементація норм міжнародних антикорупційних конвенцій може бути напряду пов'язаною з узгодженням їх з особливостями та традиціями національної правової системи

– ознаки, за якими діяння може бути кваліфіковане як корупційне;

– визначення поняття «суб'єкт відповідальності», яке є ширшим за поняття «суб'єкт корупційного правопорушення»;

– висновки щодо доцільності та обґрунтованості розгляду пособників, підбурювачів, організаторів корупційних правопорушень як їх потенційних учасників.

– **доведено** об'єктивно-суб'єктивну неможливість однозначного нормативного визначення корупції через багатогранний і суперечливий характер цього феномену.

– **доведено** положення, що особливістю міжнародно-правового змістовного навантаження корупції є те, що профільне явище одночасно розглядається і як національна, і як міжнародна феноменологія, – отже боротьба з корупцією вимагає спільних, цілеспрямованих та скоординованих зусиль міжнародної спільноти, – міжнародного співробітництва.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що правовий аналіз, який містить дисертація, основні положення й висновки відображають становлення й розвиток сучасного міждержавного співробітництва в запобіганні та покаранні корупції, яке включає як організаційно-правові форми у вигляді створення міжнародних органів моніторингу, контролю та впливу на держави з високим рівнем корупції, координації зусиль у боротьбі з міжнародною злочинністю у сфері протидії корупції.

Необхідно визначити наступні напрями застосування результатів дисертаційного дослідження:

– *науково-дослідний*: у дисертації вперше у вітчизняній науці міжнародного права проведено комплексний аналіз міжнародно-правових документів, що стосуються боротьби з корупцією і до цього часу не були предметом спеціального наукового аналізу, а положення і висновки дисертації можуть бути використаними для подальших досліджень міжнародно-правового співробітництва у боротьбі зі злочинністю та також у міжгалузевих та міждисциплінарних наукових дослідженнях;

– *науково-освітній*: використання розроблених у дисертації наукових положень під час викладання широкої номенклатури навчальних курсів для студентів, аспірантів, державних службовців, службовців органів

місцевого саморядування “Міжнародне право”, “Міжнародне кримінальне право”, “Міжнародне співробітництво в боротьбі з корупцією” тощо;

– *науково-методичний*: для вдосконалення навчальних програм з міжнародного публічного права, конституційного, адміністративного, службового та трудового права при підготовці академічних курсів, підручників і навчально-методичних посібників;

– *практичний*: для підготовки й перепідготовки юристів, у практиці правотворчих органів, для використання неурядовими організаціями;

– *інформаційно-аналітичний* – у розповсюдженні знань про антикорупційну діяльність міжнародних організацій, громадських організацій тощо.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, обговорені, схвалені та рекомендовані до захисту кафедрою міжнародного права юридичного факультету Ужгородського національного університету. Основні положення дисертаційного дослідження були оприлюднені на VIII Міжнародному молодіжному науковому юридичному форумі 15-16 квітня 2025 м. Київ), на XXV Міжнародній науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, на міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики» (15-16 травня 2025 м. Київ), на XVII міжнародній науково-практичній конференції «Закарпатські правові читання. Релокація в умовах екстраординарних правових режимів» (25-26 квітня 2025 м. Ужгород).

Структура та обсяг роботи. Відповідно до обраної теми, сформульованого предмету на об’єкту, обраної авторської архітектоніки дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Повний обсяг дисертації становить

188 сторінок, із них – 147 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 195 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОРУПЦІЇ

1.1. Проблеми визначення та історична характеристика корупції

Для визначення ефективності та доцільності запровадження системи антикорупційних заходів важливо насамперед визначитись із глибиною та правильністю розуміння природи корупції. Це питання є ключовим не лише при дослідженні корупції як правової категорії, але й при вивченні корупції в інших наукових дисциплінах, таких як соціологія, політологія та економіка.

Проблема боротьби із корупцією, а в особливості із корупцією є нагальною. І в цьому контексті вже дуже багато написано та сказано. Дослідженню цієї проблеми присвячено багато робіт науковців та практиків з різних сфер суспільного життя, які висвітлюють теоретичні розробки особливостей розуміння та можливі шляхи боротьби з корупцією. Для можливості вдосконалення чинного законодавства у сфері протидії корупції та подальшої позитивної правозастосовної практики необхідним є з'ясування певних соціальних явищ, які є стрижневою основою корупції.

Корупція розглядається як явище, джерела якого сягають далекого минулого. З давніх часів і до наших днів важливим питанням європейської політики є проблема контролю над окремими особами та групами, які ставлять власні інтереси вище за інтереси держави та суспільства в цілому. З появою таких соціальних груп, як бюрократія, корупція набула значного поширення. Масштаби та відвертість цього визначається обсягом влади, яку бюрократія здійснює над населенням, а також загальним рівнем культурного та цивілізаційного розвитку самого суспільства.

Понад два тисячоліття тому корупція була визнана головним чинником політичних змін, неминучим явищем, яке призводило до падіння некомпетентних режимів і заміни їх більш потужною владою.

В історико-правовій науці дослідження феномену корупція представлені дуже широким колом джерел. Просте і расповсюджене тлумачення терміну корупція (лат. *corruption* – підкуп) визначається, передусім як злочинна протиправна, ціленаправлена, з певним мативом отримати вигоду (не тільки матеріальну на відміну від політичної корупції) діяльність, яка полягає у використанні посадовими особами (державними службовцями, політичними діячами) владних повноважень для особистого збагачення, отримання певної матеріальної та нематеріальної вигоди. Такі первинні ознаки корупційних діянь зустрічаються у правових джерелах класичного римського права «*corruptio*» розумілося як «руйнувати, ламати, підкуповувати» [99]. Вже за класичної доби розквіту Римської імперії корупція юристами розглядалась, як злочин проти інтересів державних інституцій або групи осіб. При чому до корупціонерів відносилися особи, що обіймають посади на державно-публічній службі та виражали інтереси держави.

В широкій джерельній історіографії вивчення феномену відносять що етимологія терміну «корупція» походить в залежності історичних традицій мовного змісту та може мати різноманітне значення, і як зазначається в науковій літературі може мати історично відмінні конотації.

Разом з тим, аналіз джерелознавчої бази свідчить про активне використання таких характеристик до категорії корупції, що відобразилось в юридичних пам'ятках та документах у різних народів Давнього світу. Все це, одного боку, об'єктивно вплинуло на період формування сучасної доктрини вчення про суспільство, вчення про злочин тощо, а з другого формує безліч концептуальних підходів щодо етимології даного соціального феномену як корупція. Еволюція феномену корупція проходила за об'єктивними законами діалектики разом та взаємності від кліматичних, цивілізаційних, формаційних, соціально-політичних, історичних, релігійних, ідеологічних факторів.

Буквальне найпоширеніше використання етимологічного значення категорії корупція походить від латинського слова «corruption», що означає «корупція, хабарництво».

У свою чергу, Оксфордський словник англійської мови має аж 9 значень «корупції» [46, р.974-975] з різною політрою змістовних ознак цього явища.

Традиційно дослідження будь-якої правої категорії, історії правового інституту дослідниками розпочинається з Давнього світу. Дуже широко в науковій літературі представлено саме античний період розвитку людства. З античності розпочалися та сформувалися багато сучасних правових інститутів багатьох галузей права як публічних, так і приватних. У Стародавній Греції, в період класичного розквіту, в IV-V століттях до нашої ери корупція описувалася як надання шкоди об'єктам публічного користування, наприклад, «псування їжі та питної води», тобто шкода публічному інтересу.

Разом з тим, елінська цивілізація не сформувала сталого терміну, а впрацях різних філософів корупція описується як надання подарунку або «лепти» (лепта від грецьк. – гроші)

З часом, в творах античних філософів корупція стала використовуватися як термін для опису дій, що караються законом, таких як розбещення суспільної моралі, молодіжні оргії та безлад у полісі.

Враховуючи досягнення елінської цивілізації, можна без перебільшення іронії констатувати, що і поняття корупції виникло в Давній Греції. Корупційні дії (хабарництво, використання владних повноважень в особистих цілях тощо) неодноразово були відзначені в працях давньогрецьких філософів і описані як деструктивні явища що зачіпають буття еленів.

В «Політиці» Арістотель описав корупцію як найважливіший фактор, який може привести державу, якщо не до смерті, то до виродження.

Платон і Арістотель позначали демократію, олігархію й тиранію як дефектні форми організації влади. В таких формах, посадовці, державні діячі, замість того, щоб служити закону, служать волі панівного класу. В той історичний час корупція сприймалася як негативний факт. Поняття корупції, яке має моральне-етичну складову, в Давньогрецькому суспільстві та Стародавньому Римі все більш набувало юридичного значення.

У Стародавньому Римі та Афінах боротьба з корупцією була насамперед питанням колективної моралі та суспільного контролю. У цих полісних державах справді вживалися певні заходи для обмеження ризиків таємних служб і транзакцій. Наприклад, членів асамблей і рад часто обирали жеребкуванням, оскільки випадковість була найкращою гарантією об'єктивності. Виборні посади обмежувалися коротким терміном повноважень без права переобрання. Зокрема, у Стародавньому Римі претори, як і більшість магістратів, обиралися на один рік і працювали безоплатно. Однак така система створювала потенціал для підкупу виборців заможними громадянами. У своїх судових промовах Цицерон наводив численні приклади порушень при обранні та виконанні обов'язків не лише претора, а й інших магістратів.

Згадування явищ, що мають ознаки корупційних діянь було і в пам'ятниках права та літератури в Стародавньому Єгипті, Асирійському царстві та Вавілонській цивілізації. Письмових описах можна зустрічати такі явища як підкуп, хабарництво.

У період медієвістики (Середні століття) з розвитком раньофеодальної монархії, а згодом появи абсолютної монархії, саме монарх надавав всі привілеї своїм феодам, васалам, підданам. Природа корупції в період феодального суспільства набуло суттєвого змісту та сучасних ознак. Підкуп, зловживання службовим станом, лобіювання з корисливих мотивів все це було розповсюджено на всіх ланках феодального суспільства.

Особливе місце у формування корупції в період феодалізму відіграв Святий Престол. Традиційне песимістичне сприйняття того, що людина є вроджено занепалою істотою, було сформоване релігійною вірою в те, що все на землі є недосконалим.

Негативні явища розвитку суспільства середньовічного періоду історії, з точки зору укоринення корупції, стали формувати механізм кризи державного ладу та публічних інституцій.

Саме така причина, як корупція, у багатьох дослідників того періоду, зазначалась як загроза феодального державного та суспільного ладу, загрозою існування абсолютної влади монарха.

Глибоке соціальне вкоринення корупції як загрозу для сформованих державних та суспільних інституцій пізнього середньовіччя досліджувалося юристами та філософами

Так, для Макіавеллі корупція була процесом, який поступово руйнував чесноту (*virtu*) громадян. Повинен був бути лідер, який своєю добродійністю буде вести за собою громадян та зможе перемогти корупцію.

В період буржуазних революцій, повалення абсолютизму, розвитку капіталістичних відносин у Європі, утвердження та розвитку Вестфальської системи відносин міждержавами на континенті, утверджуються сучасні ознаки політико-правової категорії феномену корупції.

В умовах республіки корупція набуває форми горизонтального розпаду соціальної спільноти. Політичні партії та кримінальні угруповання становлять постійну загрозу стабільності та єдності республіки. У демократичних режимах, де всі громадяни мають право голосу при досягненні певного віку і користуються загальним виборчим правом, голоси найбільш вразливих виборців можуть відкрито продаватися за гроші або інші матеріальні цінності, про що свідчать документи про вибори в європейських країнах 19 століття.

У працях філософів-просвітників корупцію розглядали як «соціальну хворобу», що блокує нормальний розвиток суспільства. У сучасній українській науці цей феномен визначається як багатовимірне соціально-правове явище, здатне завдавати серйозної шкоди суспільному поступу та державному управлінню. Дослідники (І.В. Басанцов, О.О. Зубарева, Л.М. Дубчак) наголошують, що корупція – це не лише злочин, а й своєрідний соціальний інститут, який відтворює специфічні зв'язки та моделі поведінки в суспільстві [58; 100]. Юридична наука України традиційно тлумачить корупцію як прояв девіантної поведінки. Так, В.М. Бесчасний визначає її як використання владних повноважень задля приватних інтересів, що суперечить публічному благу, а Л. М. Москвич звертає увагу на те, що далеко не кожен корупційний прояв кваліфікується кримінальним правом, однак його вплив на суспільну мораль та політичну культуру має руйнівний характер [96].

Політична наука схильна розглядати корупцію як системне явище, прихований від суспільства розподіл влади, причиною якого є слабкість контролю.

На думку І.С. Нурулаєва соціологічний вимір пояснює корупцію як систему соціальних відносин, стійку мережу зв'язків. Девіації такого типу підривають стабільність суспільного порядку [150; 151].

Українська академічна дискусія інтегрована у світову наукову традицію. Ще у ХІХ ст. Дж. Брайс наголошував, що сутність корупції полягає у підкупі державних службовців [3, р.149]. У ХХ ст. Дж. Най визначив її як відхилення від належного виконання обов'язків задля приватної вигоди [28, р. 417]. К. Фрідріх розглядав корупцію як форму девіантної поведінки, пов'язаної з особистим чи груповим інтересом [20, р.15; 21].

Фінський дослідник С. Тійхонен акцентував на зловживанні владою в особистих цілях [47]. А. Гейденхаймер і М. Джонстон підкреслювали

відносність цього поняття, адже в різних суспільствах існують відмінні уявлення про «зловживання» та «особисту вигоду» [20, р. 18; 24].

Схожої точки зору дотримується й інші дослідники, які застерігають від спроб універсалізувати дефініцію корупції, оскільки це може знизити аналітичну цінність дослідження [27, р.18]. Таким чином, у порівняльній перспективі українські дослідники поєднують західні концепції з власними інтерпретаціями: якщо в іноземній науці домінує процедурно-правовий та політичний підхід, то в Україні більшою мірою акцент робиться на соціальних, моральних та інституційних вимірах [27, р.24].

Це дозволяє сформулювати комплексніше бачення природи корупції.

У міжнародному праві й досі немає єдиної дефініції «корупції». Більшість документів концентруються не на визначенні, а на переліку практик, що мають бути інкриміновані національним законодавством. Так, Закон США «Про боротьбу з корупцією за кордоном» (1977, FCPA) встановлює статус «іноземної посадової особи» та визначає покарані дії, проте не формулює загального поняття. Загальновідомо, що дія FCPA розповсюджується на: американські компанії, чії акції користуються на американських біржах, компанії, корпорації, які створені відповідно до законодавства США, фізичних осіб, які визнаються посадовими особами, які є резидентами США, неамериканські компанії, якщо їхні акції котируються на американській біржі або вони діють від імені американської компанії у зв'язку із вчиненням корупційного діяння. Подібний підхід застосовано у Міжамериканській конвенції проти корупції (1996) [45] та в актах Ради Європи, де зазначається, що корупція полягає у вимаганні, пропозиції чи прийнятті неправомірної вигоди, що впливає на виконання обов'язків (Organization of American States, 1996; Council of Europe, 1999). Конвенція ОЕСР (1997) не вводить універсальної дефініції, але деталізує хабарництво як матеріальні та нематеріальні переваги, спрямовані на вплив на службовців (OECD, 2011). Конвенція ООН проти корупції (2003) [117]

також не містить визначення, але визначає перелік ключових практик: хабарництво, незаконне збагачення, зловживання впливом тощо (United Nations, 2004). У спеціальних матеріалах ООН корупція описується як «зловживання владою для особистої вигоди» (United Nations, 2018) [про це докл. 156].

Міжнародна аналітика виокремлює дві базові моделі: (1) орієнтація на перелік діянь (як у Конвенції ООН), та (2) визначення через суб'єктний склад – вчинення дій посадовими особами (Council of Europe, 1999). У низці актів ці підходи поєднані. Українські автори наголошують, що така багатозначність пояснюється складністю самого явища [156].

Погляди міжнародних організацій перегукуються з науковими. Світовий банк визначає корупцію як зловживання публічними повноваженнями задля приватної користі (World Bank, 2020), а Transparency International – як зловживання довіреною владою (Transparency International, 2022). Ці дефініції мають практичне значення для формування рейтингів та антикорупційних стратегій [138, с187; 149, с. 89].

Отже, відсутність універсальної дефініції в міжнародному праві свідчить про багатовимірність феномена. Це пояснює активний розвиток міждисциплінарних підходів, які поєднують правові, політичні та соціологічні інтерпретації [78; 83].

1.2. Соціальна сутність корупції та основні форми її прояву

Корупція становить одне з найскладніших і багатоаспектних суспільних явищ сучасності. Її вплив виходить за межі економічної сфери, охоплюючи також соціальну та політичну площини, що позначається на якості державного управління, функціонуванні правової системи та рівні довіри населення до органів державної влади.

Як зазначає В.Башкатова., «без розуміння соціальної сутності корупції важко розв'язувати важливі проблеми щодо її попередження та припинення в системі державної служби» [59, с.44].

Актуальність дослідження міжнародної співпраці України у сфері подолання корупційних явищ в Україні зумовлена їхнім системним характером, масштабами та негативним впливом на економічний розвиток і безпеку країни.

Однією з ключових проблем є взаємозв'язок низової та верхкової корупції, що проявляється на різних рівнях державного управління, бізнесу та громадянського суспільства.

Водночас міжнародний досвід свідчить, що ефективна антикорупційна політика можлива лише за умови комплексного підходу, який поєднує кримінально-правові, адміністративні та соціально-психологічні інструменти [78; 96].

Корупція є соціально-правовим явищем, що характеризується систематичним порушенням законності з метою отримання неправомірних матеріальних або нематеріальних благ.

Вона, також, може проявлятися певна система дій та бездіяльності, пов'язаних з виконанням службових обов'язків.

Аналіз українських та зарубіжних досліджень дозволяє виділити такі ключові ознаки корупції:

Системність явища – одноразові випадки хабарництва, на думку О.С. Бандаренка, не визначають корупційні процеси, тоді як систематичне отримання благ у службовій діяльності є характерною рисою [64, с. 112].

На думку В.В. Ноніка, соціальна взаємозалежність – корупційні відносини виникають між кількома учасниками, що забезпечує їхню стійкість та складність подолання [149, с. 87].

Ієрархічний характер – розрізняють низову («повсякденну») та вищу («елітарну») корупцію. На думку В. Шлапентох, низова корупція існує серед пересічних громадян і підприємців, а вища – на рівні політичних інститутів, де рішення можуть прийматися лише через підкуп політичних еліт [36, с. 79; 37].

Множинність форм прояву – від дій та бездіяльності державних службовців до участі в організованих злочинних групах [79].

Крім того, серед науковців існують різні підходи до класифікації корупції, в залежності від критерію, який вони застосовують.

За характером учасників виділяють низову та глобальну; за способом реалізації – активну (давання хабаря) та пасивну (одержання неправомірної вигоди без прямої ініціативи).

За функціональною сферою в залежності від виду та рівня: органи виконавчої, законодавчої, судової влади та місцевого самоврядування; за правовим статусом виділяють міжнародну та національну корупцію.

Корупція у державній владі та органах місцевого самоврядування – проявляється у вимаганні та отриманні хабарів, протиправному лобіюванні рішень, «кришуванні» підприємств, у бізнес-середовищі – ділова корупція у вигляді «відкатів», фінансових маніпуляцій та рейдерства, а в судовій та законодавчій сферах існує ризик підкупу для ухвалення рішень у політичних чи комерційних інтересах.

Залежно від сфер корупції усередині суспільства можливо додатково можливо виділити такі види:

- побутова корупція (вимагання посадовою особою (чиновником) грошових коштів чи матеріальних цінностей з населення);
- ділова корупція (плата керівниками підприємств грошових коштів посадовим особам (чиновникам) в інтересах розвитку бізнесу, так звані «відкати»);
- адміністративна корупція (вимагання посадовими особами (чиновниками) грошових коштів та/або майна у керівників підприємств, так зване «кришування»);
- захоплення держави (протиправне здійснення впливу на прийняття владних рішень підприємцями (бізнесменами) в особистих інтересах та інтересах своїх фірм);
- умисне доведення до банкрутства або адміністративне рейдерство (примусова зміна власника та/або встановлення протиправного контролю посадовими особами (чиновниками) за підприємствами приватної форми власності, але не обмежуючись, з корисливою метою [125]).

Також серед класифікацій є «кольорова» класифікація корупції за формою її прояву: «біла», «сіра» та «чорна» корупція [125].

Міжнародні дослідження (Transparency International, 2022; OECD, 2021) свідчать, що успішна боротьба з корупцією передбачає комплексні заходи: прозорість, підзвітність, інституційну незалежність органів контролю та активну роль громадськості.

Нажаль, в Україні корупція поширена у різних сферах, що ускладнює її подолання.

Саме тому, українські науковці наголошують на системності та багаторівневості корупційних процесів – підкреслюючи необхідність інтегрованого підходу до її виявлення та подолання, що поєднує кримінально-правові механізми із запобіжними адміністративними заходами.

Зокрема, М.В. Буроменський та О.В. Сердюк виділяють важливість взаємодії державних органів із громадськістю через відкриті платформи та механізми «whistle-blowing», враховуючі передові міжнародні практики [69, с.39-40].

Так, порівняльний аналіз із зарубіжними практиками (США, ЄС) демонструє, що ефективне антикорупційне регулювання потребує не лише кримінальної відповідальності, а й комплексної системи превентивних заходів, включаючи електронне декларування доходів, публічний контроль та незалежність правоохоронних органів.

Аналіз переліків корупційних діянь, включених до універсальних та регіональних договорів, дозволяє визначити основні характеристики цих діянь, закріплених на міждержавному рівні.

Однак існує також традиційне розмежування між активною та пасивною корупцією.

Так, відповідно до європейської доктрини, корупцію можна поділити на пасивну та активну, залежно від того, хто вимагає або обіцяє вигоду чи перевагу. В широкій науковій юридичній літературі вказується, якщо у випадку, коли безпосередньо посадова особа отримує або вимагає, підбурює, прямо чи опосередковано, для себе або для третьої особи, вигоду або перевагу у зв'язку з виконанням своїх службових обов'язків, це діяння є пасивною корупцією. Якщо ж третя особа вчиняє такі дії щодо публічного службовця, то це є активною корупцією. Така категорійна конфігурація ознак корупції закріплена в багатьох кримінальних кодексах країн світу як конституентальної так і англо-саксонської правових систем.

Перш за все, до таких діянь належать як активні, так і пасивні дії (бездіяльність) посадових осіб та осіб, які перебувають на публічній службі. До активних дій в цьому випадку можна віднести, наприклад, вимагання з боку посадових осіб (такі дії прямо передбачені в статті 6(а) Міжамериканської конвенції). До пасивних дій, що становлять корупційні

діяння, згідно зі статтею 6(с) Міжамериканської конвенції проти корупції, належить «бездіяльність державної посадової особи або особи, яка перебуває на державній службі, при виконанні своїх службових обов'язків з метою отримання неправомірної вигоди для себе або третьої сторони» [45].

Стаття 8 Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності також передбачає, що одержання неправомірної вигоди державною посадовою особою в результаті дії або бездіяльності при виконанні своїх службових обов'язків є одним з діянь, що робить її кримінально караною [118; 98].

Важливо зазначити, що критерієм класифікації діяння як активного чи пасивного умовно виділяють те, чи вчинила посадова особа певну дію чи бездіяльність з метою отримання вигоди або переваги.

Важливо наголосити, що корупційні правопорушення відрізняються специфічною ознакою – наявністю спеціального суб'єкта, яким є посадова або службова особа.

У наукових працях українських дослідників, підкреслюється, що саме наявність такого суб'єкта є ключовим елементом визначення корупційного злочину[73]. Суб'єктами корупційних діянь можуть бути активні державні службовці, які безпосередньо вимагають або отримують неправомірні вигоди для себе чи третіх осіб, або пасивні – ті, хто приймає подібні вигоди або преференції від інших осіб за здійснення певних дій чи бездіяльність від третіх осіб, які є суб'єктами корупційних правопорушень [130].

Міжнародне право визначає два основні види поведінки, які розглядаються як злочини у контексті національного законодавства: (1) посадова особа свідомо просить або одержує неправомірну вигоду для себе чи іншої особи або приймає пропозицію чи обіцянку такої вигоди з метою вчинення або невчинення дій у межах службових повноважень; (2) посадова особа приймає пропозицію чи обіцянку неправомірної вигоди від третіх осіб для здійснення або невиконання певних дій[130].

Ці положення підкреслюють, що корупційне правопорушення може бути не лише активним, але й пасивним: чиновник може не безпосередньо брати участь у діянні, а діяти під примусом або за домовленістю третьої сторони.

Особливу увагу привертає ситуація, коли неправомірна вигода отримується від імені іншої особи або службовця для досягнення певного службового результату.

У цьому випадку, як зазначається в аналітичних працях [124], важливим є аналіз мотивів та обставин, які визначають поведінку посадової особи, оскільки навіть непряма участь може бути кваліфікована як корупційна.

Суб'єкти корупційних злочинів можуть включати як державних, так і іноземних посадових осіб, а також представників міжнародних організацій.

Усі ці випадки, на думку П.Л. Фріса та В.І. Борисова, мають суттєве значення для кваліфікації діяння як корупційного злочину [175].

Крім того, ряд міжнародних конвенцій, з питань протидії корупції у приватному секторі, на думку М.В. Буроменського, також визначають спеціальних суб'єктів, зокрема керівників та працівників організацій приватної сфери [66].

Важливо підкреслити, що терміни «публічна посадова особа», «державний службовець», «урядовець» або «публічний службовець», які використовуються у міжнародних документах, формально різняться, але мають спільні характеристики: по-перше, це особи, призначені або обрані на посади; по-друге, ті, хто здійснює публічні функції від імені держави або державного органу; по-третє, вони обіймають законодавчі, виконавчі або судові посади, виконують публічні функції на будь-якому рівні державної організації [158, с 78].

Законодавство європейських країн окремо виділяє категорію посадових осіб Європейського Співтовариства, на відміну від

Міжамериканської конвенції, яка трактує публічні функції як будь-яку оплачувану чи почесну діяльність, здійснювану фізичною особою від імені держави або державної установи на будь-якому рівні [45]. Такий підхід демонструє універсальність міжнародного визначення суб'єктів корупції та дозволяє інтегрувати стандарти різних юрисдикцій у національне законодавство.

У науковому вимірі виділяють окремий вид корупції – політичну, яка проявляється у протистоянні між політичними силами або окремими особами з метою збільшення впливу на державні процеси та розширення владних повноважень.

Зазначене підтверджується дослідженням В.М. Трепака, який аналізує механізми політичного підкупу та використання адміністративного ресурсу в Україні та порівнює їх із практикою західних демократій [170].

Як зазначає Л.М. Дубчак, у країнах ЄС політична корупція, як правило, регулюється через незалежні антикорупційні органи та механізми контролю фінансування політичних кампаній, тоді як в Україні цей процес потребує подальшої імплементації міжнародних стандартів та посилення контролю з боку антикорупційних інституцій [100].

Таким чином, комплексне розуміння суб'єкта корупційного злочину дозволяє створити ефективні механізми превенції та протидії.

Для України, вважає І.С. Нурулаєв, важливим є впровадження практик прозорого призначення та контролю за службовими особами, адаптація міжнародних стандартів оцінки корупційних ризиків та активне залучення громадськості до антикорупційного моніторингу, що вже демонструє позитивний ефект у багатьох країнах [150, 151].

У межах нашого дослідження проблематики корупції важливо підкреслити, що це явище проявляється не лише у прихованій (латентній) формі, але й у формі договірних узгоджень між сторонами. Зазвичай

корупційні дії не оскаржуються у правовому полі, оскільки учасники таких правопорушень отримують взаємну вигоду, що ускладнює притягнення їх до відповідальності. Надмірна недовіра до антикорупційних інститутів часто призводить до того, що громадяни не звертаються за допомогою навіть у випадках вимагання хабаря.

Особливо небезпечними є корупційні прояви у державних органах, оскільки вони завдають найзначнішої шкоди соціально-економічному та політичному розвитку країни [72].

Поняття «корупція в органах влади», «державна корупція» та «політична корупція» у науковій літературі часто розглядаються як взаємопов'язані та симбіотичні, що ускладнює їхню диференціацію у практичній діяльності [74; 89].

Сучасні дослідження свідчать, що корупційні практики пронизують усі рівні та гілки влади, тому їх аналіз не може обмежуватися лише законодавчими чи виконавчими органами [85].

Національне законодавство кожної держави по-різному визначає поняття «публічна посадова особа» та встановлює відповідальність за корупційні правопорушення. Це створює значні проблеми у транскордонних справах, коли держава-учасник судового процесу може застосовувати своє визначення публічної посадової особи лише в межах національного законодавства [72; 92].

Корупційні правопорушення зазвичай вчиняються спеціалізованими суб'єктами — публічними службовцями або за їхньої примусової участі. У приватному секторі подібні діяння здійснюють керівники та працівники організацій. У цьому контексті слід чітко розмежовувати поняття «суб'єкт корупційного правопорушення» та «відповідальний суб'єкт».

Відповідальними за корупційні діяння особи можуть бути як фізичні, так і юридичні. Національні та міжнародні антикорупційні стандарти

вимагають, щоб юридичні особи нести відповідальність за злочини, вчинені в їхніх інтересах, включаючи активний підкуп та відмивання доходів [120].

Потенційними учасниками корупційних діянь виступають також пособники, організатори та інші співучасники, що підкреслює можливість колективного та індивідуального характеру корупційних практик.

Важливо зауважити, що корупція охоплює як публічний, так і приватний сектор.

Публічний сектор включає діяльність державних службовців, виборних та невиборних посадових осіб, судових органів, прокуратури та фінансування політичних партій, тоді як приватний сектор охоплює внутрішньо- та міжорганізаційні відносини приватних структур [99; 145].

Міжнародні конвенції по-різному трактують приватний сектор: Конвенція ООН проти корупції [117, 156] розглядає його у широкому розумінні, включаючи всю комерційну діяльність, тоді як Конвенція Ради Європи концентрується на «особах, які керують підприємствами приватного сектору» [120, 156]. Однак, аналіз обох документів свідчить, що сфера приватного сектору включає і інших працівників підприємств, що прямо чи опосередковано впливають на корупційні процеси.

Особливістю корупційних правопорушень є те, що достатньо пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди, щоб вважати діяння кримінально караним, навіть якщо фактичне отримання вигоди чи суспільно небезпечні наслідки не настали [150]. Це підкреслює специфіку криміналізації корупційних практик, які не обов'язково є завершеними правопорушеннями.

Відносно ознаки соціальної шкоди та протиправності існують різні погляди. Деякі автори розглядають її як самостійну ознаку, визначаючи корупційні діяння як завідомо протиправні правочини. Проте більшість дослідників, зокрема, В.М. Романов та А.А. Вознюк, наголошують, що будь-яка криміналізована корупційна практика вже за визначенням є соціально

шкідливою, протиправною, тому виділення протиправності як окремої ознаки є дискусійним [163; 78].

Суттєвим елементом корупційного правопорушення є умисел, який включає свідому пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди, особисто або через посередника, з метою впливу на дії або бездіяльність посадової особи при виконанні службових.

Неправомірна вигода або перевага може бути матеріальною або нематеріальною та включати подарунки, обіцянки, покровительство або інші форми вигоди, які прямо чи опосередковано впливають на виконання посадових обов'язків.

Корупція має не лише внутрішньодержавний, а й міжнародний характер. Вона нерідко виступає складовою транснаціональної організованої злочинності та шкодить міжнародному економічному співробітництву [118; 57]. Визнання корупції як міжнародного злочину було закріплено ще у Резолюції № 7 Восьмого Конгресу ООН «Корупція в державному управлінні» (1990) та Дововіді Секретаріату ООН до Восьмого Конгресу з попередження злочинності та поведженню з правопорушниками, що підкреслює універсальний характер проблеми [98].

У ЄС та інших міжнародних структурах інтеграція та створення спільної антикорупційної політики сприяють визначенню широкого кола суб'єктів відповідальності та правопорушень.

Протокол I до Конвенції про захист фінансових інтересів Європейських Співтовариств щодо захисту фінансових інтересів деталізує поняття активної та пасивної корупції та публічних посадових осіб, забезпечуючи криміналізацію всіх можливих форм корупції [56; також див. 162].

На думку С.Я. Петрашко, транснаціональні злочини визначаються не лише за територіальним критерієм, а й за значущістю підготовки, планування чи контролю, здійснених у іншій країні (Конвенція ООН проти

транснаціональної злочинності, 2000), зокрема, на вказує О. Сінчук [156; 166]. Це дозволяє охоплювати широкий спектр корупційних практик міжнародного характеру, хоча створює певну правову невизначеність у співробітництві між державами.

Міжнародні документи, на думку В.І.Борисова та І. Христич, підкреслюють необхідність системної та комплексної боротьби з корупцією, зокрема з урахуванням іноземних публічних посадових осіб, посадових осіб міжнародних організацій та інших суб'єктів із міжнародним елементом, таких як міжнародний підкуп [148; 177].

Таким чином, сучасна аналітика та міжнародні стандарти вимагають, щоб корупційні правопорушення розглядалися як явище багаторівневе - із внутрішніми та міжнародними наслідками, що охоплює публічний і приватний сектори та потребує застосування комплексних правових, інституційних та превентивних заходів [59; 64; 65; 150].

Крім того, для боротьби з міжнародними проявами корупції передбачено принцип криміналізації діянь, вчинених за межами території держави-учасниці, а також за межами її юрисдикції.

Зокрема, Конвенція ООН проти корупції містить таке положення у статті 23(2). Для того, щоб злочин був визнаний кримінально караним і підлягав кримінальному переслідуванню, необхідно, щоб злочин, вчинений за межами юрисдикції держави-учасниці, підлягав покаранню згідно з національним законодавством держави, в якій він був вчинений, і згідно з національним законодавством держави-учасниці, в якій виконується або застосовується ця стаття [117; 63].

1.3. Роль міжнародного співробітництва в боротьбі з корупцією

Міжнародне співробітництво держав багатогранне та багатофункціональне явище. В період активізації міждержавної інтеграції на універсальному та регіональному рівнях дані процеси набувають актуальності не тільки у розвитку міжнародних відносин, а й розвитку національних правопорядків. Міжнародне співробітництво держав охоплює всі напрями та форми с сфері економіки, права, навколишнього середовища, питань безпеки та сталого розвитку тощо. Окреме місце серед видів співробітництва виступає міжнародне співробітництво в сфері правоохоронної діяльності та боротьби з корупцією.

Для дослідження даного феномену необхідно проаналізувати базові сформовані інституційні, організаційно-правові, нормативні міжнародні механізмів, спрямованих на виявлення, протидію та боротьбу з корупцією.

Після Другої Світової війни питанням міжнародного співробітництва приділяється багато уваги. На універсальному рівні було сформульовані загальні антикорупційні рамкові норми, принципи, концепції, цінності, які відобразилися у базових актах міжнародного права. Так, положення про важливість міжнародного співробітництва містяться в Статуті Організації Об'єднаних Націй. У фундаментальних джерелах міжнародного права, зокрема, «відповідно до Декларації про принципи міжнародного права (1970), Заключного акту Конференції з безпеки і співробітництва держав у Європі (1975), зафіксовано, що всі держави повинні підтримувати і розвивати співробітництво між собою відповідно до цілей і принципів Статуту ООН, інших міжнародно-правових документів і зобов'язань» [91].

Єдине розуміння та тлумачення поняття «корупція» необхідне не тільки для ефективного міжнародного співробітництва у сфері боротьби з корупцією, але й для формування міжнародно-правового механізму протидії, який включає інституційний механізм компетентних органів,

правотворча діяльність, уніфікація норм, розробка критеріїв їх ефективного застосування.

Важливість міжнародного співробітництва у сфері боротьби з корупцією полягає не тільки в тому, у створенні механізмів, які ефективно протидіють корупції в її транснаціональних формах, а й у формуванні єдиної глобальної «антикорупційної мови» та понятійного апарату. Отже, одним з найважливіших питань міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю є визначення поняття корупції.

На сьогодні існує безліч підходів до розуміння природи корупції. Теоретичні дослідження, присвячені цьому питанню, виділяють два елементи в понятті корупції: соціальний та юридичний. Корупція як соціальне явище - це «девіантна поведінка соціально привілейованої групи» [125]. Корупція як правове явище - це «зловживання публічною владою та потенціалом свого становища з боку осіб, наділених владою, що виявляється у неправомірному використанні суспільних і державних ресурсів для отримання особистої, колективної чи корпоративної вигоди» [125]. Водночас дослідники відзначають складність формулювання поняття корупції.

Розглядаючи поняття «корупція» з погляду міжнародного права, насамперед необхідно звернутися до системи норматичних джерел, які регулюють певний комплекс питань встановлення категорійно-понятійного апарату, характерні соціально-правові ознаки та властивості корупції. Комплексне дослідження міжнародного нормативно-правового пласту, всієї багаторівневої ієрархічної системи визначає корупцію як складне багатогранне явище.

По-перше, слід зазначити, що майже всі міжнародні антикорупційні конвенції не містять прямого визначення корупції. Виняток становлять лише деякі регіональні документи. Зокрема, в Конвенції ЄС про цивільну відповідальність (Конвенція РЄ про цивільну відповідальність) поняття

корупції визначається виключно для цілей Конвенції й не є вичерпним. Це також стосується інструментів ЄС - Протоколу I до Конвенції ЄС про захист фінансових інтересів (EU Convention on the Protection of Financial Interests), «Конвенції ЄС» (EU Convention) [16; 17]. Очевидно, є кілька причин, які пояснюють такий стан речей.

На наш погляд, сучасна корупція є не тільки правовим, а скоріше комплексним феноменом і тому повинна розглядатися не як конкретний злочин, а як сукупність пов'язаних з ним видів поведінки. Такий підхід, заснований на розумінні корупції як сукупності правопорушень, покладено в основу Міжамериканської конвенції, Конвенції Африканського Союзу та інших документів, де замість єдиного поняття корупції наводиться перелік діянь, що становлять акт корупції. Таке розуміння корупції, як видається, пов'язане з неможливістю охопити всі форми корупції в одному визначенні.

Неможливо охопити всі форми корупції та численні корупційні діяння в одному визначенні.

Крім того, небажання держав-учасниць суворо дотримуватися єдиного визначення зараз може бути пов'язано з тим, що це явище настільки по-різному трактується в їхніх національних законодавствах, а також з відносно короткою історією переслідування за діяння, що становлять корупційні практики. Тому міжнародні документи передбачають право держав-учасниць самостійно розглядати питання про криміналізацію певних діянь. Наприклад, усі корупційні злочини, включені до Конвенції РЄ про кримінальну відповідальність за корупцію, передбачають, що криміналізація корупційних злочинів «регулюється національним законодавством Держави-учасниці». У Конвенції ООН проти корупції зазначено, що «кожна Держава-учасниця розглядає можливість прийняття такого законодавства або інших заходів, які можуть бути необхідними» [117] для визнання певних діянь, пов'язаних з корупційними правопорушеннями, кримінальними злочинами. Конвенція ООН проти

транснаціональної злочинності передбачає, що кожна держава-учасниця вживає законодавчих, адміністративних та інших ефективних заходів для сприяння чесності й непідкупності, а також для попередження і виявлення корупції, тією мірою, в якій це необхідно і сумісно з її власною правовою системою [118].

У зв'язку з цим, міжнародні конвенції встановлюють досить загальні формулювання щодо ознак корупційних правопорушень, і кожна держава має право самостійно визначати можливість застосування положень антикорупційних інструментів, враховуючи не тільки своє національне законодавство, а й особливості всієї своєї правової системи. Відповідно, антикорупційні заходи, передбачені Главою II Конвенції ООН проти корупції, застосовуються державами. Глава II Конвенції ООН проти корупції застосовується державами-учасницями «відповідно до основних принципів їхніх національних правових систем» [117; про це докладніше 76; 156].

Це пов'язано з тим, що єдине розуміння самого явища корупції дозволило б визначити єдині загальні принципи, методи, заходи та засоби взаємодії між державами, що дало б їм змогу більш ефективно співпрацювати в питаннях екстрадиції та багатьох інших питаннях.

Також спробою надати доктринальне уніфіковане визначення корупції, став Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 року. Дослідженню сформульованої категорії було присвячено цілий комплекс наукових праць.

У цьому документі поняття корупції вживається у значенні хабарництва. Зокрема у офіційному коментарі до Кодексу поняття корупції має визначатися відповідно до національного законодавства, але його слід розуміти як таке, що охоплює виконання або невиконання будь-якої дії при виконанні службових обов'язків або у зв'язку з ними в результаті вимагання

або отримання хабаря (стаття 7(b)) [67]. Зазначений нормативний акт мав для національних юрисдикцій мав рекомендаційний характер та ототожнював поняття корупції до поняття хабарництва у сууго юридицнїй площинї зведеного до кримїнального злочину. Звїдчи загальноусталений пїдхїд - вираз «корупцїйні дїяння» слїд розумїти як такий, що охоплює спроби давання хабаря.

Згодою основні напрямки боротьби з корупцією були викладенї в Резолюцїї № 7 «Корупцїя в державному управлїнні», прийнятїй на 8-й Конгресу ООН з попередження злочинностї та поводження з правопорушниками, що проходила з 27 серпня по 7 вересня 1990 року [98]. Цей документ не мїстить анї поняття корупцїї, анї перелїку рекомендованих правопорушень, але вїн має тенденцію до визначення єдиного комплексу заходїв та дїй для боротьби з корупцією.

На сьогодні ще декїлька документїв мїстять мїжнародно-правовї визначення корупцїї. Однак слїд зазначити, що поняття, якї мїстяться в цих документах, застосовуються лише для цїлей цих документїв.

Аналіз зазначених мїжнародних документїв, спрямованих на протидїю корупцїї, засвїдчує наявність рїзних пїдходїв щодо її розумїння.

Мїжнароднї експерти Європейського Союзу визначають загальне поняття корупцїї як зловживання державними службовцями полїтичною владою з метою збагачення.

Визначення корупцїї мїститься і в пїдписанїй Україною Конвенцїї ООН проти транснацїональної органїзованої злочинностї вїд 15 листопада 2000 р., яке вїдповїдно до ст. 9 Конституцїї України пїсля ратифїкацїї конвенцїї слїд вважати офїцїйним і якому повинно вїдповїдати українське законодавство. В цьому документї корупцїя розумїється як «обїцянка, пропозицїя або надання публїчнїй посадовїй особї, вимагання або прийняття публїчною посадовою особою, особисто або через посередникїв, будь-якої неправомїрної переваги для самої посадової особи чи їнших

фізичної або юридичної осіб, з метою вчинення посадовою особою будь-якого діяння чи бездіяльності при виконанні своїх посадових обов'язків» [118].

Таким чином, саме це, останнє конвенційне визначення корупції мало б бути покладеним в основу національної імплементації. Проте, Україна також підписала інші міжнародні документи, визначення корупції в яких відрізняється.

Як бачимо, підходи до визначення поняття корупції в конвенціях дещо різні. Європейська конвенція більш ширше трактує корупцію і визнає її наявність у приватному секторі, чого немає в Конвенції ООН і що не характерно для сучасної української правової науки [76, с.22; 103].

В більш широкому сенсі корупція тлумачиться в Кодексі поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятому Генеральною Асамблеєю ООН 17 грудня 1979 року: «Хоча поняття корупції має визначатися відповідно до національного законодавства, слід розуміти, що вона покриває вчинення або невиконання акта при виконанні обов'язків або за рахунок цих обов'язків в результаті подарунків, обіцянки або стимули, необхідні або прийняті, або їх незаконне отримання, коли така дія або бездіяльність відбувається» [67; 76].

Факт прояву також включає спробу підкупу - «будь-який акт корупції, як і будь-яке інше зловживання владою, несумісний з офіційним статусом представника правоохоронних органів; вони також роблять все можливе, щоб запобігти і боротися з будь-якими такими актами [89]. Слід зазначити, що за цим міжнародно-правовим актом корупція визначається не тільки через факт отримання винагороди, подарунків, а й офіційну поведінку самого чиновника, яка здійснюється у зв'язку з отриманням таких подарунків.

Якщо відштовхуватися від такого трактування корупції, то можна розширити перелік корупційних злочинів, включаючи зловживання

службовим становищем і перевищення службових повноважень. Важливо також, що завдяки цьому визначенню корупція може включати і законну офіційну поведінку чиновника за умови, що вона була викликана отриманими або обіщаними подарунками. Тим не менш, Кодекс поведінки посадових осіб правоохоронних органів можна розглядати як один з перших міжнародних документів, який визначає саме явище корупції, а також регулює покарання за вчинення такого діяння. Можна стверджувати, що Кодекс став каталізатором подальших дій в антикорупційній діяльності. Це розширене розуміння шкідливих наслідків корупції, які виходять за рамки традиційних економічних концепцій, також відображено в Міжамериканській конвенції проти корупції (Конвенції ОАД) [76; 143].

Історія багатьох латиноамериканських країн, які в той час тільки недавно вийшли з диктаторських режимів, змусила Організацію американських держав (ОАД) приділяти більше уваги демократичним інститутам, і вони розглядали корупцію як ризик для зародження демократії. Примітно, що це відображено у вступній редакції: у преамбулі до Конвенції ОАД зазначено, що «корупція підриває легітимність державних інститутів і завдає ударів по суспільству, моральному порядку і справедливості, а також всебічному розвитку націй» [143].

Одним з найважливіших міжнародних документів, що класифікують антикорупційні інструменти, була Конвенція про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях Організації економічного розвитку і співробітництва [162]. Згодом ОЄСР перевершила ООН як провідний міжнародний форум проти корупції і випустила ряд рекомендацій, керівних принципів та антикорупційних інструментів. Завдяки поточній діяльності в рамках робочої групи з протидії хабарництву визначено основні проблеми антикорупційної діяльності та визначено пріоритети.

Прийняття цих заходів дозволило узгодити позиції з пріоритетних питань, що в підсумку призвело до прийняття згаданої конвенції ОЄСР [76].

Діяльність Світового банку, як міжнародної фінансової організації, також була зосереджена на боротьбі з корупцією, що призвело до того, що антикорупційні зусилля були інтегровані в вимоги Банку до виданих кредитів.

Так, на початку 1990-х років Світовому банку стало відомо, що значна частина його кредитів була перенаправлена внаслідок корупційних дій. Згодом певні випадки корупції, такі як корупційні практики в Кенії за участю коштів Світового банку, викликали зміну фокуса діяльності організації. До виявлення таких випадків Світовий банк не прагнув запровадити антикорупційну мову у своїх офіційних документах, оскільки вважав, що це суперечить його статуту, який вимагає від нього утриматися від політичних міркувань у своїй практиці кредитування.

Політика Світового банку була спрямована проти корупційної діяльності. Ця боротьба була інтегрована в більш широкую програму належного управління, ініційовану Світовим банком і нав'язану країнам-позичальникам через умови кредитування.

Так, Світовий банк запровадив антикорупційні дії у широкому спектрі.

Як і Світовий банк, Міжнародний валютний фонд (МВФ) спочатку не хотів дотримуватися ефективної програми управління, побоюючись, що вона вийшла за рамки суто економічних цілей. Однак у період 1996-1997 років МВФ визнав економічні наслідки корупції та належного врядування, що дозволило йому наслідувати приклад Світового банку та включити стандарти програми у свою практику.

МВФ працює зі своїми країнами-членами, щоб сприяти ефективному управлінню та боротьбі з корупцією. У своїй діяльності з нагляду, кредитування та технічної допомоги МВФ охоплює питання економічного

управління, які належать до компетенції, з особливим акцентом на питаннях, які можуть мати значний вплив на макроекономічні показники та здатність влади країни проводити надійну економічну політику. При цьому МВФ підкреслює неупередженість своїх країн-членів і тісно співпрацює з іншими багатосторонніми інститутами, зокрема Світовим банком. Крім антикорупційної політики, МВФ схвалив внутрішню антикорупційну стратегію.

Антикорупційна стратегія МВФ зосереджена на корупції, яка виникає в результаті зловживання державними посадами заради особистої вигоди, незалежно від того, проявляється вона хабарництвом або потужними мережами між бізнесом і владою, взаємодія між якими призводить до ототожнення державної політики з приватними особами. Хоча розробка та впровадження антикорупційної стратегії вимагає змін на різних рівнях, досвід МВФ у наданні допомоги країнам-членам передбачає, що необхідно визначити пріоритети кількох елементів: прозорості та відкритості компаній, верховенства права та політики економічних реформ, які направлені на усунення надмірного державного регулювання.

В розрізі питання створення ефективних механізмів боротьби з корупцією найголовнішим виявляється створення таких інститутів державної влади, які будуть ефективними в межах створення та розвитку компетентної державної служби, яка буде надавати пріоритет своїй незалежності як від будь-якого впливу, хоч з боку приватного сектору, хоч з боку державного.

Однак здається, що це повертає нас до програми ефективного управління. Як і міжнародні банки розвитку, Організація Об'єднаних Націй (ООН) спочатку відставала у розробці своєї антикорупційної правової бази.

Фактично, ООН була початковим форумом для багатосторонньої антикорупційної політики, але переговори щодо цієї платформи незабаром були припинені через розбіжності між розвиненими країнами та країнами,

що розвиваються, особливо через зв'язок між антикорупційними дискусіями та переговорами щодо міжнародного кодексу поведінки транснаціональних корпорацій.

Відповідно до конвенції, у документі також йдеться про вплив корупції на етичні цінності та справедливість, але в ньому не згадується вплив корупції на права людини. Це схоже на упущення, оскільки соціальний аспект корупції настільки ж важливий, як і політичний чи економічний. Крім того, вищезазначені сфери були відображені в дискусії ООН, де країни, що розвиваються, зосередилися на корупційному ефекті західних корпорацій. Хоча перші дискусії в ООН велися країнами, що розвиваються, і більше зосереджувалися на стурбованості активною стороною хабарництва та хабарництва, пізніші дискусії викликали прийняття Конвенції ООН проти корупції [76; 156].

Примітно, що водночас під час цих дискусій країни, що розвиваються, підкреслювали, що будь-яке визначення не повинно нав'язувати західну концепцію корупції, яка могла б заборонити певні традиційні практики дарування подарунків у країнах, що розвиваються.

Хоча Конвенція ОЄСР зосереджується на економічному впливі корупції та її негативних наслідках, цей підхід все більше вважається обмеженим і неухильно зміщується в бік більш широкої оцінки проблеми корупції.

Так, у преамбулі до Конвенції ООН проти корупції йдеться про негативний вплив корупції на політичну стабільність, верховенство права, етичні цінності та демократію, а також про широкі соціальні наслідки корупції [76; 91].

Дослідники також відзначають нерівний і несправедливий перерозподіл доходів і багатств, перешкоджання інтеграції в співтовариство груп в менш сприятливих ситуаціях, втрата легітимності політики та інститутів влади, спотворення процесу прийняття рішень, обмеження прав

громадян, ухилення від політичного і правового контролю, піддрив основ верховенства права і демократичної системи.

Преамбула до Конвенції ООН проти корупції, наприклад: ставитися до серйозної загрози стабільності й безпеці суспільства, завдаючи значної шкоди сталому розвитку та порядку, підриваючи демократичні інститути та цінності, етичні цінності та справедливість через тісний зв'язок корупційної складової з організованими злочинними угрупованнями, а також економічні злочини, включаючи відмивання грошей, підкуп чиновників і державних чиновників, шахрайство [117; 76; 156]. Виходячи з цього, слід зробити висновок, що корупція стала транснаціональним явищем та має свої національні ознаки тощо.

Можна констатувати через числені об'єктивні факти, що лише за активної роботи та підтримці саме сектору громадянського суспільства, системи неурядових організацій, громадських організацій, волонтерського руху можна сформувати суспільне підґрунтя щодо запобігання та викорінення корупції.

Відповідно до пункту 1 статті 13 Конвенції «кожна держава-член вживає відповідних заходів... сприяти активній участі осіб та груп за межами державного сектору, таких як громадянське суспільство, громадські неурядові організації, у запобіганні та протидії корупції, а також посиленню суспільного розуміння існування, причин та небезпек корупції, а також загроз, які вона становить [117; 72; 73].

Тиха корупція часто розглядається як невід'ємна риса та одна з головних причин організованої злочинності. При цьому вона сама інтенсивно стимулюється організованою злочинністю. На перший погляд, може здатися, що ці два поняття відокремлені один від одного, але вони мають міцні відносини, представляючи себе як соціально негативні явища. Тому Конвенції Ради Європи та Конвенція ООН проти корупції, які, на жаль, не визначають корупцію, вказують в преамбулі на небезпечний

зв'язок між корупцією та організованою злочинністю та відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом. Організована злочинність прагне не стільки приховати свою протиправну діяльність, скільки заблокувати необхідну реакцію держави через корупцію.

Водночас пункт «б» статті 3 Конвенції про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях встановлює відповідальність за вимагання, вимога, згода на отримання або фактичне отримання грошових сум, подарунки або інші пільги як неналежна винагорода за виконання або невиконання посадовою особою або обраним представником держави своїх службових обов'язків у зв'язку з міжнародною комерційною операцією [162; 56].

Пункт «b» статті 15 Конвенції ООН проти корупції рекомендує державам-членам ввести кримінальну відповідальність за вимагання або прийняття посадовою особою неправомірної вигоди для самої посадової особи або іншої фізичної або юридичної особи. Аналогічне положення міститься в пункті «b» статті 18 цієї Конвенції, згідно з яким державний службовець користується неправомірною вигодою для себе або іншої особи. Про майновий (матеріальний) характер неправомірної вигоди, отриманої особою, можна здогадатися тільки з назви статті 18 Конвенції - «Зловживання впливом» [117].

Проведене дослідження міжнародно-правової бази антикорупційного співробітництва свідчить про те, що Конвенція ОЄСР стала каталізатором подальших дій міжнародних організацій. Тим не менш, класифікація антикорупційних інструментів, заснована на їх впливі або важливості, є досить складним процесом, а також їх розташування в хронологічному порядку. Наприклад, Конвенція ОАД була офіційно прийнята до Конвенції ОЄСР, але перша, безумовно, сформувалася за подобою останньої. У будь-якому випадку міжнародна антикорупційна діяльність переслідує певну

методологію, спрямовану на систематизацію та уніфікацію міжнародної антикорупційної системи.

Згідно зі статтею 2 та 3 Протоколу до Конвенції РЄ про захист фінансових інтересів Європейських Співтовариств, визначаються два основних види корупції.

Основна увага в цій Конвенції приділяється підставам для відшкодування збитків, завданих корупційними діями, регулюванню відповідальності, строкам позовної давності та іншим питанням, не пов'язаним з криміналізацією діяння. Водночас, усі конкретні механізми та процедури відшкодування мають бути передбачені в національному законодавстві кожної держави-учасниці. Хоча очевидно, що криміналізація діянь також регулюється національним законодавством держави-учасниці, Конвенція РЄ про цивільну відповідальність пропонує лише загальне визначення для цілей Конвенції.

Конвенція РЄ про цивільну відповідальність визначає право осіб, які зазнали шкоди внаслідок корупції, вимагати відшкодування збитків, включаючи втрату економічної вигоди та непрофесійну шкоду, а також право вимагати відшкодування збитків від держави у випадках вчинення корупційних діянь державними посадовими особами. Однак сам механізм імплементації положень Конвенції РЄ щодо цивільної відповідальності за корупційні злочини передбачає автономію кожної держави-учасниці у прийнятті відповідних норм у своєму національному законодавстві.

Встановлюються загальні принципи та правила і не вимагає від держав-учасниць включення конкретних формулювань у своє національне законодавство.

Так, наприклад, відповідно до її положень, держави можуть передбачити у своєму національному законодавстві «правила, що встановлюють право подавати позов», «адекватні процедури відшкодування збитків» та «адекватний захист». При цьому не визначено жодних критеріїв

того, що є належним, а що ні, і немає жодних рекомендаційних формулювань.

З одного боку, такий підхід дозволяє поступово імплементувати зобов'язання за згаданою Конвенцією РЄ з урахуванням особливостей національного законодавства. Кожна країна має сама оцінити можливість прийняття положень Конвенції та передбачити конкретні процедури і механізми, прийнятні для себе.

Водночас, такий підхід створює різноманітність формулювань для включення в національне законодавство і не сприяє однакового розумінню та тлумаченню заходів, що вживаються на національному рівні.

Тим не менш, зазначена Конвенція РЄ вперше надає рамкове міжнародно-правове визначення корупції.

Окрім вищезгаданої Конвенції РЄ, поняття корупції також міститься в інших документах Європейського Союзу. Так, Протокол I до Конвенції ЄС про захист фінансових інтересів визначає поняття пасивної та активної корупції. Згідно зі статтею 2 цього Протоколу, пасивна корупція визначається як будь-яка послуга, прямо або через посередника, що надається державною посадовою особою для здійснення дії або бездіяльності відповідно до або всупереч його або її офіційним обов'язкам, таким чином, що завдає або може завдати фінансової шкоди для нього або для третьої сторони «Прохання, отримання або прийняття зобов'язання надати такі послуги» означає будь-яку умисну дію, спрямовану на прохання, отримання або прийняття зобов'язання надати такі послуги. Активна корупція відповідно до статті 3 Протоколу означає будь-яку дію публічної посадової особи відповідно до або під час виконання своїх функцій, яка завдає або може завдати шкоди фінансовим інтересам Європейського Союзу або третьої сторони, таким чином, що завдає або може завдати шкоди фінансовим інтересам Європейського Союзу або третьої сторони. Це умисна дія будь-якої особи, яка обіцяє або надає будь-яку перевагу

державному службовцю, особисто або через посередника, від імені самого службовця або третьої сторони, з метою вчинення або невчинення певної дії або бездіяльності[56].

Однак поняття корупції визначається в Протоколі лише для цілей Протоколу. Суть визначень активної та пасивної корупції, як правило, зводиться до хабарництва. Саме визначення корупції тут є досить специфічним, оскільки вона має прямий негативний вплив у вигляді шкоди або потенційної шкоди фінансовим інтересам Європейського Співтовариства. Тому, якщо такого негативного впливу немає, або якщо такий негативний вплив виникає не у фінансових інтересах Європейського Співтовариства, а щодо інших інтересів Європейського Співтовариства (соціальних, економічних, правових або інших), поведінка не є правопорушенням, а отже, не має кримінально-правових наслідків у вигляді відповідальності. Таким чином, обсяг визначення корупції також не є вичерпним.

Таким чином, первинне тлумачення корупції, ймовірно, було обумовлене її відповідністю основним економічним цілям інтеграції, тобто цілям Європейського Співтовариства в цілому. Однак, Протокол, що став одним з перших документів, які безпосередньо передбачають боротьбу з корупцією, визначив її як проблему, що вимагає самостійного регулювання на міждержавному рівні.

В Європейському Союзі поняття корупції деталізується в Протоколі I до Конвенції «Про захист фінансових інтересів ЄС», де виділяють активну та пасивну корупцію. Важливо зазначити, що дані визначення не прив'язані безпосередньо до фінансових збитків або потенційної шкоди фінансовим інтересам Співтовариства, а орієнтовані на розширення кола діянь, що підлягають кримінальному переслідуванню [56; 74].

Водночас Конвенція 1997 р. «Про боротьбу з корупцією серед посадових осіб ЄС» передбачає кримінальну відповідальність за дії, що

завдають шкоди фінансовим інтересам Співтовариства, забезпечуючи ширше охоплення антикорупційних заходів, що було закріплено у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією [107]. Рада Європи в Конвенції про боротьбу з корупцією (1999) пропонує класифікацію корупційних діянь за статусом суб'єкта, включаючи підкуп державних службовців, членів парламентів, іноземних посадових осіб, посадових осіб міжнародних організацій та представників приватного сектору.

Однак, така класифікація обмежується класичними формами хабарництва та поверхнево розрізняє злочини залежно від суб'єкта (Council of Europe, 1999).

Українські дослідники підкреслюють, що, незважаючи на структурованість, подібні підходи не завжди враховують сучасні форми корупції, пов'язані з протекціонізмом або використанням особистих зв'язків [85].

Міжамериканська конвенція розширює визначення корупції, охоплюючи будь-яку дію або бездіяльність посадової особи при здійсненні владних функцій з метою отримання неправомірної вигоди для себе або третіх осіб. Такий підхід забезпечує гнучкість національного законодавства у криміналізації всіх проявів корупції, навіть якщо вони не перелічені в конвенції (Organization of American States, 1996, с.5)[143].

На глобальному рівні Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та Конвенція ООН проти корупції визначають корупцію як пропозицію, обіцянку або вимагання неправомірної вигоди державним посадовцем при виконанні службових обов'язків, включаючи незаконне збагачення, підкуп, розтрата та відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом [118; 117].

Українські аналітики відзначають, що така деталізація дозволяє враховувати новітні форми корупційних практик та уніфікувати підходи до криміналізації в національному законодавстві.

Глобальна криміналізація корупції, включаючи підкуп, незаконне збагачення, відмивання доходів, зловживання владою (UNODC (Управління ООН по наркотикам та злочинності), 2004, с.28; UNODC, 2013, с.14) посилюється як на регіональному (на захист фінансових інтересів Співтовариства (розширення кримінальної відповідальності на посадових осіб ЄС [8, с.12-17; 15], криміналізація підкупу державних та приватних посадових осіб, обмеження класичними формами хабарництва (Council of Europe, 1999), сприяння узгодженню антикорупційних норм, проект «Октопус», що передбачає обмін інформацією, координацію дій у боротьбі з організованою злочинністю та корупцією, організацію семінарів та навчальних візитів, а також розробку рекомендацій та законопроектів для оптимізації антикорупційної політики держав-учасниць,)), так й на міжнародному рівні, - в рамках ООН здійснюється активна та пасивна боротьба з корупцією, орієнтована на ширше визначення, що дозволяє криміналізувати будь-які прояви корупції посадовців.

Українські дослідники відзначають ефективність для гармонізації національного законодавства, але обмеженість у врахуванні нових форм корупції [89; 115], але підкреслюють недостатній облік сучасних корупційних схем, зокрема протекціонізму [89; 115].

Такий підхід в літературі визнається як гнучкий та адаптивний для національної практики, що дозволяє врахувати транснаціональні форми корупції.

Таким чином, міжнародні та регіональні документи виробили критерії для класифікації корупційних діянь, що дозволяють державам-учасницям адаптувати криміналізацію до національних особливостей та гармонізувати законодавство з міжнародними стандартами.

Водночас, відсутність єдиного визначення корупції відображає її складний і багатовимірний характер, а гнучкі формулювання документів дозволяють враховувати нові прояви цього явища в сучасних умовах.

Висновки до розділу 1

В першому розділі дисертаційного дослідження відповідно до завдань, що сформульовані у вступі ми присвятили ретроспективному аналізу певних історико-правових доктрин які сформувалися в конкретний політико-цивілізаційний історичний період. Хоча дана тема дуже широко досліджена як у вітчизняній так і у зарубіжній науці, все ж таки сподіваємось, що нами проведена певна «інвентаризація» думок та еволюції феномену «корупція» як такої. Дуже важливо в цьому аспекті зрозуміти соціальну сутність корупції її історичні корені та політичного-правові умови розвитку та механізми протидії корупційним явищам. А також появи самої системи боротьби з корупцією та ролі в цих процесах саме міжнародному співробітництву держав.

1. Корупція як стійке соціальне явище з чіткою історичною ретроспективою: Корупція постає як давній соціальний феномен (потім з часом як феноменологія), що сягає корінням в античність (Стародавня Греція, Стародавній Рим), де вона розглядалась як фактор політичних змін і руйнування режимів (згідно з Аристотелем і Платоном). У середньовіччя та Новий час (Макіавеллі, Руссо) вона еволюціонувала від морально-етичного "гріха" до системного та іманентного елемента влади, пов'язаного з бюрократією і монархією.

2. Сучасне розуміння корупції як «зловживання владою для особистої вигоди» (за Конвенцією ООН) свідчить про її універсальність, мегатрендовість і трансформацію у глобальну загрозу, що вимагає перманентного вивчення цієї феноменології в історичній контекстуалізації для ефективної та продуктивної протидії. Багатозначність дефініції корупції: етимологія терміну корупція (від лат. corrūptio – «псування, підкуп») є неоднозначною, з семантичними варіаціями в змістовних трактуваннях (від «руйнування» в римському праві до «зловживання владою» у сучасних словниках). Міжнародні документи профільного

характеру (чисельні конвенції ООН, ОЕСР, Ради Європи) не надають єдиного сталого визначення, а лише перелічують діяння (хабарництво, незаконне збагачення тощо), що відображають складність та комплексний характер цього явища.

3. В українській правовій науці корупція розглядається як соціальний інститут, що відтворює девіантну поведінку, з акцентом на її системний і комплексний характер, який ускладнює правове регулювання і вимагає міждисциплінарного підходу.

4. Соціальна сутність корупції як системного явища: корупція – це не ізольовані акти, а комплексна система взаємозалежних дій (активних і пасивних), що проявляється в ієрархічній структурі (низова vs верхівкова) і соціальних сферах буття людини, соціуму і держави (побутова, ділова, адміністративна, політична). Вона завдає шкоди суспільному порядку, моральним цінностям та економіці, підриваючи довіру до соціально-владних інституцій.

5. Класифікація за «кольорами» («біла», «сіра», «чорна») та формами (активна/пасивна) підкреслює її багатомірність, що вимагає комплексних превентивних заходів, включаючи глибоку прозорість та ефективний громадський контроль.

6. Суб'єктами корупції є переважно посадові особи (державні, іноземні, міжнародні), але також керівний склад приватного сектору (керівники підприємств).

7. Міжнародні конвенції (ООН, Ради Європи) акцентують увагу насамперед на функціональних аспектах поведінки людини: умислі, неправомірній вигоді (матеріальній/нематеріальній) та відсутності необхідності настання наслідків для кваліфікації.

8. В Україні боротьба з корупцією в усвідомлення і розумінні міжнародного контексту вимагає посилення незалежності антикорупційних органів та адаптації до транснаціональних форм, що робить боротьбу з

корупцією залежною від ефективного визначення суб'єктів та механізмів відповідальності.

9. Міжнародне співробітництво в профільній сфері виступає ключовим фактором для подолання корупції як транснаціонального явища, пов'язаного з організованою злочинністю (відмиванням коштів, торгівлею людьми).

10. Міжнародно-правові акти договірною характеру (ООН, ОЕСР, Ради Європи) пропонують рамкові стандарти ідентифікації без жорстких визначень, дозволяючи державам адаптувати профільні норми (екстрадиція, моніторинг). Для України це означає інтеграцію європейських практик (прозорість, «whistle-blowing»), але з урахуванням національних особливостей, що сприяє посиленню суверенітету через колективні дії без зовнішнього втручання у внутрішні справи держави.

11. Відсутність універсальної дефініції корупції в міжнародному праві відображає її складний і комплексний характер, культурну та правову відносність, що ускладнює глобальну боротьбу з нею. Досвід міжнародних організацій (Світовий банк, МВФ, ООН) показує ефективність комплексного підходу (превенція, криміналізація, громадський контроль), але в Україні корупція залишається системною через слабкість соціальних і державних інституцій.

12. Перспективними напрямками міжнародної співпраці у боротьбі з корупцією є гармонізація законодавства з міжнародними стандартами, посиленні ролі інституцій і корпусу активістів громадянського суспільства та фокус на превентивних механізмах для подолання «тихої корупції».

13. Зазначене вище об'єктивує та підкреслює необхідність подальших міждисциплінарних досліджень феноменології корупції для розробки ефективних стратегій профільної протидії, з урахуванням історичного, соціального та міжнародного контекстів.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА ДИНАМІКА МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ

2.1. Поняття та особливості міжнародної боротьби з корупцією: міжнародні організації та ініціативи

Сучасні дослідження та політичні оцінки найвпливовіших міжнародних органів та організацій є одностайними у визначенні небезпеки, яку несе корупція суспільству: «Корупція загрожує верховенству права, підриває соціальну справедливість, шкодить економічному розвитку й конкурентоспроможності країни на міжнародних ринках. Вона послаблює моральні основи суспільства і ставить під загрозу стабільність демократичних інститутів. У демократичній системі, яка за своєю природою залежить від довіри з боку народу, поширення недоброчесності може стати фатальним, адже вона знищує віру в інститути влади» [61, с. 5; 124, с. 2].

Дослідження окремих міжнародно-правових аспектів боротьби з корупцією також доводять, що вона перетворилася у транснаціональне явище. За свідченням Н.А. Зелінської «глобалізація соціальних і економічних процесів неминуче призводить до глобалізації корупції. Виникає відносно новий феномен транснаціональної корупції, який знаходить прояв у міжнародних комерційних операціях і транснаціональній організованій злочинності» [112, с. 256].

Необхідність міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю обговорювалася на міжнародних конференціях ще в 19 столітті. У цей період окремо обговорювалися питання боротьби зі злочинністю, обміну інформацією та екстрадиції. У другій половині 20 століття важливість співпраці між державами значно зросла для мирного співіснування з різними соціальними та економічними системами, тому співробітництво між державами було закріплено документально.

Як зазначають дослідники, зокрема Д.О. Гарбазей, в основі взаємодії між державами лежать принципи співробітництва для вирішення міжнародних проблем різного вектору (економічного, соціального, культурного і гуманітарного), закріплені в Статутних документах ООН, Угоді про асоціацію України з ЄС. Міжнародна боротьба зі злочинністю є невід'ємною частиною такої співпраці між державами [83, с. 9].

У літературі існує багато думок щодо цілей міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю, визначенню напрямів, сфер взаємодії тощо.

Аналіз концептуальних підходів науковців, практикуючих юристів, правоохоронців свідчить про те, що міжнародне співробітництво у цій сфері спрямоване саме на запобігання, протидію та боротьбу зі злочинністю.

Міжнародна боротьба зі злочинністю охоплює дві взаємопов'язані сфери: протидію міжнародним злочинам та злочинам транснаціонального характеру. На думку Д.О. Гарбазея, міжнародні злочини, як визначає міжнародне право, становлять «найсерйозніші порушення принципів та норм міжнародного права, які загрожують глобальним інтересам людства та міжнародній безпеці» [82, с. 84]. До цієї категорії належать злочини проти миру і безпеки людства, зокрема геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та акти агресії, що розслідуються Міжнародним кримінальним судом (МКС) і, водночас, можуть бути предметом національного переслідування [98, с. 27]. Відповідальність за такі правопорушення реалізується через конкретних осіб або групи, які безпосередньо виконують злочинні рішення державної політики.

Злочини міжнародного характеру завдають шкоди як національним правопорядкам, так і міжнародним нормам, формуючи серйозну загрозу для держав, організацій і громадян [103]. В українській доктрині транснаціональні злочини визначаються як «міжнародно-протиправні дії, що посягають на розвиток міжнародних відносин або створюють загрозу

для них» [112, с. 34]. Практика в Україні охоплює розслідування випадків контрабанди наркотиків, фінансових маніпуляцій через міжнародні компанії та корупційних схем із залученням іноземних юрисдикцій.

Стаття 3 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.) визначає кілька критеріїв для оцінки транснаціонального характеру злочину: 1) вчинення правопорушення у двох або більше країнах; 2) участь організованих груп, діяльність яких охоплює кілька держав; 3) підготовка, планування або керівництво злочином у іншій країні; 4) виникнення наслідків у двох або більше державах [112, с. 34-35]. Подібні підходи реалізуються у правових системах ЄС, США та Канади, де застосовується багаторівнева координація правоохоронних органів та угоди про міжнародну правову допомогу.

В українській практиці спостерігається ефективність міжвідомчого та міжнародного співробітництва у протидії транснаціональним злочинам. Наприклад, у справах щодо розкрадання бюджетних коштів через міжнародну фінансову систему СБУ спільно з ФБР США та поліцією Німеччини викрила схему, за якою українські посадовці переводили державні кошти через підставні компанії у кілька європейських банків [58, с. 78]. У сфері контрабанди наркотиків через порт Одеса Національна поліція та митниця України разом з Інтерполом припинили діяльність транснаціональної групи, яка організовувала перевезення психотропних речовин через Україну, Польщу та Литву [112, с. 412].

Також НАБУ та Генеральна прокуратура України у співпраці з правоохоронними органами Чехії та Словаччини розслідували корупційну схему у держзакупівлях медичного обладнання, де через фіктивні угоди виводилися кошти з бюджету [174, с. 84].

Правове регулювання транснаціональних злочинів є багаторівневим та комплексним. Воно передбачає застосування спеціалізованих міжнародних конвенцій, наприклад, Конвенції про боротьбу з незаконними

актами проти безпеки цивільної авіації (1971 р.) та Конвенції ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин (1988 р.) [119; 116]. В українській доктрині такі злочини часто називають «звичайними», оскільки їх регулювання ґрунтується на міжнародних стандартах і прецедентах, а не лише на національному законодавстві [65, с. 119].

Сучасні тенденції у сфері міжнародної злочинності, зокрема кіберзлочини та незаконний обіг фінансових активів, ускладнюють їхнє виявлення та регулювання, що вимагає прийняття спеціалізованих конвенцій із детальною регламентацією [65, с. 89]. Подібні підходи застосовуються у країнах ЄС через директиви щодо боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та організованою злочинністю, що дозволяє координацію дій держав-членів і підвищує ефективність правозастосування.

Досвід України підтверджує, що протидія міжнародним і транснаціональним злочинам потребує комплексного підходу, який поєднує національні механізми, міжнародні угоди та активну взаємодію держав через обмін інформацією, створення спільних слідчих груп і залучення громадськості [83]. Віділяються ключові уроки української практики для глобальної спільноти: 1) координація міждержавних органів значно підвищує ефективність розкриття злочинів; 2) використання технологічних і аналітичних інструментів дозволяє оперативно відслідковувати складні фінансові та організаційні схеми; 3) прозорість правозастосування і участь громадськості сприяють зниженню корупційних ризиків і повторних правопорушень [150; 59, с. 45].

Міжнародна практика підтверджує потребу комплексного регулювання та міждержавної координації. Наприклад, Суд у Гаазі у справі щодо воєнних злочинів у Руанді (1994 р.) продемонстрував, як МКС і міжнародний трибунал ефективно переслідували лідерів та організовані

групи, що вчиняли злочини проти людяності. Розслідування «Panama Papers» (2016 р.) показало, що виявлення глобальних корупційних та фінансових схем потребує інтеграції міжнародних і національних інституцій [150]. У ЄС спільні операції Europol у Балканському регіоні (2015–2019 рр.) довели ефективність централізованого обміну розвідувальною інформацією. Українські кейси контрабанди наркотиків через порт Одеса демонструють схожу модель, але з нижчим рівнем інтеграції з міжнародними органами. Операція США «Fast and Furious» (2006–2011 рр.) ілюструє ефективність відстеження незаконного обігу зброї через координацію між федеральними відомствами.

Сучасний рівень організованості та масштаби діяльності злочинних угруповань все більше виходять за межі державних кордонів, набуваючи наднаціонального та транснаціонального характеру. Це зумовлює необхідність злагоджених дій правоохоронних органів різних держав та активного залучення міжнародної спільноти до боротьби зі злочинністю.

Тенденції останніх десятиліть свідчать про посилення міжнародних зв'язків між організованими групами різних країн, що сприяє глобалізації злочинних мереж і створює додаткові виклики для національних систем правопорядку.

Зростання транснаціональної злочинності, особливо її організованих форм, які часто набувають глобального масштабу, зумовило необхідність об'єднання зусиль держав за допомогою міжнародних механізмів співпраці. Такий підхід передбачає не тільки спільні оперативні дії, але й гармонізацію законодавчих та нормативних підходів для ефективного реагування на загрози міжнародного масштабу.

На 11-й Конференції ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя у 2005 році було підкреслено, що протидія міжнародній злочинності може стати ефективною лише за умови

синхронізації національних заходів з міжнародними ініціативами та раціонального поєднання зусиль різних держав.

Особливо актуальною сучасна міжнародна практика визнає проблему корупції, яка протягом останніх десятиліть стала розглядатися як самостійна загроза глобальному правопорядку.

Раніше хабарництво переважно регулювалося на національному рівні, проте сьогодні корупційні прояви виходять за рамки окремих держав і часто тісно інтегровані з транснаціональною організованою злочинністю.

Існування корупції неможливе без функціонування механізмів відмивання коштів та участі організованих злочинних груп, оскільки корумповані чиновники або їхні групи повинні приховано легалізувати та використовувати доходи, отримані злочинним шляхом, не привертаючи уваги [65].

Сучасні дослідження демонструють широкий спектр взаємозв'язків між міжнародною злочинністю та корупційними діяннями. Наприклад, хабарництво може служити інструментом для отримання економічних або бізнес-преференцій, заснованих на доходах від організованої злочинної діяльності. Корупційні злочини можуть передбачати підкуп посадових осіб інших держав або міжнародних організацій, що створює загрозу стабільності міжнародних відносин. Незаконні доходи часто переводяться за кордон, а самі злочинці можуть залишати юрисдикцію країни для ухилення від кримінальної відповідальності. Ці фактори суттєво підвищують інтерес держав до координації зусиль у сфері боротьби з корупцією на міжнародному рівні та стимулюють розробку комплексних механізмів співпраці між державами [59, с. 49; 150].

Таким чином, сучасні виклики, пов'язані з транснаціональною злочинністю та корупцією, вимагають комплексного підходу, який поєднує узгоджені дії на національному та міжнародному рівнях, активну взаємодію правоохоронних органів різних країн, а також застосування аналітичних та

технологічних інструментів для ефективного виявлення та припинення злочинних схем.

Суттєвими рисами корупційних злочинів є їх латентний характер.

З цієї причини, а також через складність самого явища корупції, труднощі його пояснення та розмаїття його форм, видається складним визначити в одному документі правовий механізм боротьби з усіма проявами корупції.

Очевидно, що з огляду на специфіку корупційних правопорушень і складність правового регулювання боротьби з корупцією, а також поступовий розвиток форм і методів протидії корупції, держави створили найбільш розгалужену міжнародно-правову базу боротьби з корупцією. На відміну від інших видів міжнародних злочинів, де боротьба з корупцією в принципі регулюється єдиним міжнародним документом, у сфері боротьби з корупцією прийнято низку нормативно-правових актів.

Міжнародна правотворчість охоплює цілу систему інституцій різного рівня. Ефективність такої правотворчої роботи обумовлює актуальність предмету правового регулювання та соціальну значимість для розвитку суспільства.

Розроблені конвенції охоплюють широке коло аспектів боротьби з корупцією, різні континенти та регіони. Усвідомлення державами того, що боротьба з корупцією не може здійснюватися лише за допомогою національних нормативно-правових актів, а також очевидна необхідність міжнародного співробітництва для успішної протидії корупції, призвели до укладення великої кількості міжнародних угод. Передумовами прийняття такої кількості конвенцій є відмінності у правових системах держав-учасниць, складність самого явища корупції та неможливість вичерпного регулювання боротьби з корупцією в одному документі.

Міжнародні акти що встановлюють правові стандарти, рамкові норми, правові рекомендації у сфері боротьби зі злочинністю, які були розроблені

та прийнятті відповідно до певного предмету правового регулювання в спеціалізованій антикорупційній сфері складають систему нормативної архітекτονіки. Серед яких можна зазначити Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, від 8 листопада 1990 року, Конвенцію Європейського Союзу про захист фінансових інтересів від 26 липня 1995 року, Протокол I до неї від 27 вересня 1996 року та інші документи [120; 106].

Разом з тим, можна відмітити також, існуючі договори про правову допомогу, такі як Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року, та двосторонні договори про правову допомогу, що передбачають співробітництво у кримінальних справах, також можуть бути включені до правової бази боротьби з корупцією. Однак такі договори є інструментами міжнародного співробітництва між державами щодо дуже широкого кола правопорушень, і, укладаючи їх, держави не беруть до уваги особливості окремих видів злочинної поведінки. Хоча такі інструменти можуть використовуватися державами у боротьбі з корупцією, вони не завжди є повністю ефективними, оскільки не враховують належним чином особливості корупційних діянь та форм кримінального процесуального співробітництва, що застосовуються до них. Саме тому Антикорупційна конвенція приділяє велику увагу кримінально-процесуальним аспектам співробітництва держав та форм співробітництва, які використовуються при співробітництві держав у боротьбі з корупцією [142; 130].

Для певної динаміки системи нормативно-правового регулювання та для її ефективного застосування потрібен не менш ефективний внутрішньодержавний інституційний механізм правозастосування. Або формування так званого конвенційного механізму як зазначається в науковій літературі.

Інституційна основа боротьби з корупцією являє собою діяльність міжнародних організацій у цій сфері і тісно пов'язана з конвенційною основою.

Цікавим є питання, чи є участь у міжнародному співробітництві з метою боротьби зі злочинністю обов'язком держав. Уявлення про те, що тільки співпраця у сфері підтримання міжнародного миру і безпеки має важливе значення, випливає з принципу, згідно з яким підтримання міжнародного миру і безпеки є імперативом. Визначення необхідності співпраці в інших сферах, включаючи боротьбу зі злочинністю, належить до компетенції окремих держав з огляду на принцип суверенітету. Навіть сьогодні така позиція видається легітимною і виправданою, оскільки саме кожна країна вирішує, чи співпрацювати і як саме.

Деякі дослідники пропонують враховувати положення міжнародних документів для закріплення обов'язку держав співпрацювати у боротьбі з міжнародними злочинами як одного з основоположних принципів міжнародного кримінального права та одного з перспективних напрямів забезпечення універсальної безпеки. Попри безсумнівну позитивну спрямованість такої пропозиції, її практична реалізація видається вкрай суперечливою, оскільки встановлення такого зобов'язання суперечитиме основоположним принципам міжнародного права.

Водночас, більшість антикорупційних конвенцій прямо вказують на те, що співпраця між державами є однією з вирішальних умов викорінення корупції та боротьби з нею.

Наприклад, Преамбула Конвенції ООН проти корупції прямо вказує на важливу роль співробітництва держав у запобіганні та боротьбі з корупцією; Конвенція РЄ про кримінальну відповідальність за корупцію підтверджує важливість зміцнення, консолідації та забезпечення належного функціонування міжнародного співробітництва між сторонами; Конвенція

ООН про запобігання та протидію корупції, яка є ключовим інструментом у боротьбі з корупцією.

Міжамериканська конвенція підкреслює необхідність співпраці для забезпечення ефективності зусиль у цій сфері. Таким чином, держави прийшли до усвідомлення того, що неможливо успішно й ефективно боротися з корупцією, не беручи участі в зусиллях у цій сфері [97; 131].

Багато дослідників вказують на важливу роль міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією. Оскільки з корупцією, яка склалася як негативне соціально-правове явище, можна успішно боротися лише спільними зусиллями держав, їх об'єднань і міжнародних організацій. Відповідно, багато держав докладають зусиль у цьому напрямку, попри те, що вони не зобов'язані співпрацювати у боротьбі з корупцією [142; 151].

Відзначається, що історично міжнародне співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю було обумовлено характером злочинів, що загрожують світовій спільноті. Потреба у взаємній правовій допомозі між державами зростала пропорційно збільшенню кількості міжнародних злочинів, що завдають шкоди інтересам двох або більше держав. Різні види злочинів міжнародного характеру були використані державами для розробки форм і механізмів співпраці та визначення заходів і методів, які необхідно застосовувати. Фальшивомонетництво, піратство та работоргівля були одними з перших міжнародних злочинів, щодо яких держави почали визначати методи співпраці. Сьогодні характер міжнародної злочинності змінюється, з'являються нові види та форми. Дослідники відзначають, що сьогодні найбільше занепокоєння викликають такі міжнародні злочини, як тероризм, відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, торгівля людьми, міжнародний наркотрафік і корупція.

З'явилися нові види міжнародної злочинності, суттєво змінилися умови, за яких такі злочини вчиняються, і, враховуючи накопичений з часом досвід, держави вдосконалюють існуючі форми та напрями

співробітництва, а також розвивають нові сфери співробітництва. Взаємодія між державами визначається необхідністю та неминучістю правової інтеграції. Як справедливо зазначають науковці, в сучасних умовах нормальне співіснування держав на планеті, здійснення спільної діяльності та вирішення спільних для всього людства проблем неможливе без зусиль з інтеграції держав у сфері правового співробітництва.

Взаємозалежність між державами досягла своєї межі, а порушення міжнародних відносин може призвести до серйозних гуманітарних, економічних і техногенних катастроф. Тому правова інтеграція досягається одночасно в декількох напрямках, кожен з яких є невід'ємною частиною загального руху до налагодження більш тісної співпраці в правовій сфері.

Комплекс заходів, на наш погляд, має включати в себе укладення двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів, у тому числі договорів про правову допомогу та обмін інформацією, а також створення інституційних механізмів співпраці.

Основними напрямками боротьби з корупцією як самостійного напрямку боротьби зі злочинністю, ймовірно, будуть ті напрями, які стосуються різних видів міжнародної злочинності. З огляду на специфіку видів злочинності, ці напрями набувають своєї специфіки.

Такі напрями співпраці у боротьбі з корупцією мають включати, серед іншого, визнання небезпеки корупційних діянь для держав і необхідності спільних заходів для їх стримування. Наразі існує низка міжнародних договорів, які стосуються конкретних видів злочинів або криміналізують певні діяння в рамках одного договору. Яскравим прикладом останнього є Конвенція ООН проти транснаціональної злочинності [118; 156; 166].

До напрямів співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю відносяться також сприяння в розшуку злочинців, які переховуються на іноземній території, і передачі їх зацікавленій державі, сприяння в

отриманні необхідних матеріалів у кримінальних справах, дослідження кримінальних проблем і заходів протидії їм, надання практичної допомоги окремим державам, обмін інформацією.

В останні роки міжнародне співробітництво у боротьбі з корупцією набуло нових рис, таких як планування і розширення спільних досліджень що є дуже перспективним напрямком у цій сфері [166].

Однак, через специфіку корупційних правопорушень, зазначені напрямки спільної діяльності, взаємодії, не завжди можуть бути застосовані безпосередньо до корупційних злочинів, а також не завжди є достатніми та ефективними. Тому антикорупційні конвенції містять досить детальні положення щодо міжнародного антикорупційного співробітництва та його особливостей стосовно корупційних правопорушень.

Теоретичні дослідження міждержавного антикорупційного співробітництва мають різні підходи. В одних дослідженнях у цій сфері під напрямками міжнародного антикорупційного співробітництва розуміють заходи, що вживаються державами, а під формами співробітництва - кримінально-правову та процесуальну взаємодію між державами.

Вважаємо, що до основних напрямів міжнародного співробітництва в галузі боротьби з корупцією слід відносити виявлення та криміналізацію нових, осучаснених проявів корупції; розширення складу корупційних правопорушень; застосування адміністративних, фіскальних та цивільно-правових методів боротьби з корупцією; застосування заходів щодо зниження прибутковості корупційної діяльності; зниження рівня корумпованості публічної служби та управлінської діяльності приватного сектору регулювання, підвищення прозорості функціонування органів публічної влади та активна участь у боротьбі з корупцією.

Не менш важливими напрямками мають визнаватися боротьба з корупцією в квазідержавному секторі, включаючи заходи щодо створення стандартів поведінки та систем підзвітності службовців патронатних служб,

контрактних співробітників, боротьба з корупцією в приватному секторі, широке використання контрольних механізмів.

Співпраця між державами у боротьбі з різними видами злочинів досягається через взаємодію в рамках конкретних форм систем, які створюють таку взаємодію.

Слід зазначити, що окрім основних форм, що застосовуються до співпраці між державами у боротьбі з різними видами злочинів, з'явилися й інші спеціальні форми міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією. Наприклад, співробітництво у сфері повернення активів відіграє важливу роль і посідає особливе місце в системі антикорупційних заходів. Основні форми антикорупційного співробітництва більш детально розглядаються нижче.

Наразі сформовані спеціальні форми антикорупційного співробітництва як дієвого із спеціальним статусом інструменту взаємодії держав.

Разом з тим, міжнародне правове співробітництво це – системна, видокремлена, цілеспрямована, постійна, скоординована діяльність правоохоронних органів. Таке співробітництво зачіпає спільні інтереси держав, які співпрацюють на досягнення загальних цілей у боротьбі зі злочинністю і забезпечує ефективність цієї діяльності.

Нормативне розуміння викладено в антикорупційних конвенціях, а саме зміст поняття міжнародного співробітництва зводиться до взаємодії між державами з кримінально-процесуальних питань.

Наприклад, Конвенція ООН проти транснаціональної злочинності встановлює процедури міжнародного співробітництва щодо конфіскації доходів від злочинної діяльності, майна та інших засобів вчинення злочину, а також щодо розпорядження конфіскованими доходами від злочинної діяльності та майном. Також передбачені положення про видачу правопорушників, передачу засуджених осіб та взаємну правову допомогу,

проведення спільних розслідувань, використання спеціальних методів розслідування та передачу кримінальних проваджень. Особлива увага приділяється технічній допомозі та обміну інформацією [97].

Однак варто зазначити, що в структурі Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності міжнародне співробітництво не виділено в окремий розділ. Конвенція не поділяється на глави. При цьому саме поняття міжнародного співробітництва в Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності зустрічається лише в статті 13, яка стосується співробітництва з метою конфіскації, та статті 27, яка передбачає співробітництво між правоохоронними органами. Причина, чому Конвенція не поділена на глави, полягає в тому, що сама Конвенція є складною та універсальною, і прагне всебічно регулювати боротьбу зі злочинністю, що перетинає багато кордонів. Водночас це означає, що всі положення Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності, в тому числі й ті, що стосуються співробітництва, застосовуються до всіх видів злочинів без спеціального посилання [118].

На відміну від Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності, Конвенція ООН проти корупції має чітку структуру, а питання міжнародного співробітництва викладені в Главі IV. Ця глава містить чіткий перелік форм міжнародного кримінального процесуального співробітництва, зміст яких розкривається. Водночас видається правомірним віднести до міжнародного співробітництва положення глави V Конвенції ООН проти корупції щодо повернення та конфіскації активів, а також положення глави VI, які передбачають надання технічної допомоги та обмін інформацією [117].

Міжамериканська конвенція стосується міжнародного співробітництва лише в найзагальніших рисах. У кількох статтях згадуються процедури екстрадиції, конфіскації майна або доходів, виконання процедур і розгляду запитів [143].

Таким чином, традиційне поняття міжнародного співробітництва охоплює лише взаємодію між державами у сфері кримінального судочинства.

Однак договори визначають лише деякі з можливих форм міждержавного співробітництва та окреслюють загальні механізми. У багатьох конвенціях йдеться про необхідність укладення державами двосторонніх або багатосторонніх угод у подальшому, тобто з метою підвищення ефективності міжнародного співробітництва у сфері протидії корупції.

Однак, не применшуючи значення кримінально-правових та процесуальних аспектів міжнародного співробітництва, а також враховуючи складність самого явища корупції та різноманітність сфер практичної взаємодії держав, у цій статті доцільно розглянути міжнародно-правове співробітництво держав у боротьбі з корупцією в більш широкому сенсі, не обмежуючись кримінально-правовими та процесуальними питаннями. Вважаємо за доцільне це зробити.

Одним з основних напрямів міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією є прийняття державами документів, які визначають основні поняття, описують види поведінки, що є правопорушеннями, встановлюють перелік заходів щодо запобігання корупції та визначають форми співробітництва між державами. На сьогодні прийнято замало конвенцій, що регулюють боротьбу з корупцією. Причина обмеженої кількості документів, ймовірно, полягає в тому, що корупція - це явище, яке важко вписати в конкретні правові рамки через його багатовимірний характер, багато відмінних ознак і складних елементів. Як наслідок, держави ухвалюють конвенції з окремих питань, пов'язаних з корупцією, наприклад, щодо корупційних злочинів, вчинених конкретними суб'єктами або в певних регіонах.

Хронологія прийняття антикорупційних конвенцій показує, що правове регулювання цього явища спочатку відбувалося в рамках інтегрованих утворень та окремих регіонів. Так, одними з перших інструментів у цій сфері стали конвенції ЄС та ОЄСР. Регіональні конвенції з окремих антикорупційних питань були прийняті раніше, ніж універсальні конвенції.

Водночас, перші конвенції, які безпосередньо регулювали боротьбу з корупцією, були присвячені конкретному питанню боротьби з корупцією певних категорій осіб. Наприклад, конвенції ЄС та ОЄСР регулюють лише хабарництво конкретних суб'єктів. Очевидно, що причиною цього є, в першу чергу, необхідність запобігання та протидії корупції для тих суб'єктів, які найчастіше наражаються на ризик вчинення корупційних правопорушень. Крім того, потреба у протидії корупції виникає насамперед в інтегрованих структурах, створених з метою економічного розвитку, де корупція завдає цілком конкретної шкоди. На основі набутого досвіду та заходів, розроблених і застосованих у боротьбі з корупцією, були прийняті регіональні конвенції більш загального характеру, такі як Конвенція РЄ про кримінальну відповідальність, яка детально регламентує злочинні діяння, внутрішньодержавні заходи та міжнародне співробітництво. Конвенція РЄ про цивільну відповідальність була прийнята з метою правового регулювання боротьби з корупцією не лише за допомогою кримінальних санкцій, але й за допомогою цивільних та адміністративних заходів.

Базовою конвенцією проти корупції є Конвенція ООН проти транснаціональної злочинності, яка надає загальне поняття корупції, регулюючи базові рамкові аспекти боротьби з корупцією, надає певні ознаки корупції.

Відсутність детальних положень про боротьбу з корупцією в Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності пояснюється широкою спрямованістю документа і тим, що його основною метою було

правове регулювання боротьби з багатьма транснаціональними злочинами [156].

Конвенція ООН проти корупції, як спеціальний антикорупційний нормативний акт, повністю присвячена боротьбі з цим явищем і максимально детально регулює багато питань у цій сфері. Відповідно, Конвенція ООН проти корупції містить найбільш детальний перелік діянь, які кваліфікуються як корупційні [156; 166].

Положення про форми кримінально-процесуального співробітництва між державами займають особливе місце в Конвенції ООН проти корупції, оскільки боротьба з корупцією має свої особливості в цьому відношенні. Важливу роль у розробці та прийнятті Конвенції ООН проти корупції відіграли регіональні закони, що регулюють боротьбу з корупцією [76; 151].

Наразі міжнародне співробітництво між державами відбувається на універсальному, регіональному, субрегіональному, двосторонньому та комплексному рівнях. На універсальному та регіональному рівнях прийнято низку антикорупційних конвенцій. Двостороннє співробітництво між державами ґрунтується на договорах про співробітництво у кримінальних справах.

Особливістю багатосторонніх антикорупційних конвенцій є те, що за відсутності двосторонніх конвенцій держави-учасниці мають право використовувати ці конвенції як правову основу для співпраці. Така можливість створює нову правову основу для співпраці між державами та свідчить про тенденцію до посилення міжнародного співробітництва.

Міжнародне співробітництво між державами у сфері боротьби з корупцією відбувається також на субрегіональному рівні.

У рамках міжнародних договорів України поки що немає спеціальної антикорупційної системи.

Особливістю міжнародного співробітництва держав у боротьбі з різними проявами корупції є прагнення держав до встановлення єдиних для

держав правил і норм у сфері антикорупційного регулювання; як зазначали інші науковці, в останні роки інтерес до уніфікації законодавства постійно зростає. Зближення правових систем є глобальним явищем і вважається процесом, який буде постійно розвиватися в майбутньому [66].

Водночас, вважаємо за потрібно зазначити, що відмінність між уніфікацією та гармонізацією визначається не об'єктом регулювання (характером відносин, що підлягають регулюванню), а інституційною належністю норм, що виробляються в рамках цих процесів. У випадку уніфікації вони стають нормами міжнародного права, у випадку гармонізації - нормами національного права.

У цьому сенсі боротьба з корупцією не є винятком. Прагнення до встановлення єдиних норм у сфері антикорупційного регулювання може бути реалізоване насамперед шляхом встановлення єдиного переліку діянь, які кваліфікуються як злочини. Гармонізація національних законодавств щодо криміналізації корупційних діянь є однією з необхідних умов ефективної боротьби з корупцією. З цією метою Конвенція ООН проти корупції містить наступні правила. «Якщо для цілей міжнародного співробітництва необхідне дотримання принципу обопільного визнання діяння злочином, цей принцип вважається дотриманим, якщо правопорушення, у зв'язку з яким запитується допомога, карається як злочин згідно із законодавством як запитуючої, так і запитуваної держави, незалежно від використовуваної термінології або кваліфікації діяння як злочину»[49]. Це правило має велике практичне значення, оскільки дозволяє уникнути неузгодженостей через неоднозначність формулювань національних законів. Така можливість встановлення складу злочину незалежно від використаної термінології має наслідком гармонізацію криміналізації корупційних діянь з метою міжнародного співробітництва і в кінцевому підсумку сприяє зміцненню міжнародного співробітництва та зближенню національних правових систем.

Про тенденцію до гармонізації національних законодавств у сфері боротьби з корупцією свідчить і той факт, що останніми роками країни активно приєднуються до конвенцій у цій сфері, в результаті чого національне законодавство приводиться у відповідність до гармонізованих норм.

Крім того, про тенденцію до встановлення єдиних правил свідчить включення відповідних формулювань до тексту договорів. Наприклад, Конвенція ООН проти корупції прямо вказує на необхідність для держав-учасниць розробляти, наскільки це можливо, спільні визначення, стандарти та методології, розглядати можливості для розширення обміну інформацією та статистичними даними, а також надавати можливості для аналізу тенденцій та ситуацій, пов'язаних з корупційною практикою на їхній території [156; 166].

Особливий інтерес викликає формулювання статті 61(3) Конвенції ООН. Вона передбачає, що держави-учасниці розглядають питання про моніторинг та оцінку ефективності своєї антикорупційної політики і практики. Однак залишаються питання щодо того, як такий моніторинг здійснюватиметься на практиці та як реалізовуватимуться його результати. Вважається, що така функція може бути делегована Конференції Сторін, яка здійснює моніторинг виконання Конвенції ООН проти корупції [76; 156].

Характерною рисою сучасного міжнародного співробітництва у сфері боротьби з корупцією є також активізація обміну досвідом та взаємний обмін інформацією у сфері боротьби з корупцією. Ефективна транскордонна боротьба з корупцією вимагає активної участі всіх країн. Відповідно, антикорупційні конвенції містять положення, що зобов'язують держави обмінюватися досвідом та надавати допомогу країнам, що розвиваються, та країнам з перехідною економікою. Такі норми, як правило, посилюють правові, технічні та організаційні заходи протидії корупції.

Ще однією важливою особливістю співпраці держав у боротьбі з корупцією як транснаціональним явищем є поява нових форм протидії корупції. У Міжнародній конвенції про боротьбу з корупцією зазначається, що транснаціональна організована злочинність сьогодні здійснюється з використанням сучасних технологій. Співпраця держав у цій сфері має включати відповідні заходи. У зв'язку з цим Конвенція ООН проти корупції приділяє велику увагу обміну інформацією, технічній допомозі та співробітництву з країнами, що розвиваються, з метою надання їм фінансової, технічної та іншої допомоги для запобігання корупції та боротьби з нею.

На сучасному етапі сформовані багаторівневий інституційний механізм, система нормативно-правових актів з міжнародного співробітництва. Про це свідчить насамперед наявність створеної державами широкої та деталізованої нормативно-правової бази, тобто законодавчої бази, що регулює ключові питання боротьби з корупцією.

Держави прагнуть інтегрувати боротьбу з корупцією в правове поле шляхом визначення переліку кримінальних злочинів на міжнародному рівні та формулювання самого поняття корупції.

Крім того, антикорупційна система має власні інституційні механізми, включаючи роботу механізмів ООН, регіональних міжнародних організацій та договірних органів, спеціально створених для боротьби з корупцією. Держави створюють механізми контролю за дотриманням міжнародно-правових актів у сфері запобігання та протидії корупції. Інституційні механізми протидії корупції більш детально розглядаються в наступному параграфі розділу.

Про наявність сформованої антикорупційної системи свідчить також існування спеціальних форм співробітництва держав, які використовуються у міждержавному співробітництві. Крім того, основні форми міжнародно-правового співробітництва набувають своїх особливостей у застосуванні до

розслідування корупційних злочинів. У процесі співробітництва держави співпрацюють у питаннях екстрадиції, правової допомоги, обміну інформацією, технічної допомоги та інших питаннях, пов'язаних із кримінальним провадженням.

Згідно з Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти корупції (UNCAC), держави-учасниці взяли на себе зобов'язання щодо проведення антикорупційних заходів, що включають законодавчі реформи, формування інституційної бази та підвищення ефективності правозастосування.

Як зазначає В. Башкатова [59, с. 47], «імплементация міжнародних стандартів антикорупційної політики в національне законодавство є ключовим фактором підвищення ефективності боротьби з корупцією». Аналогічний висновок міститься у М.І. Мельника та інших [140, с.143], де підкреслюється, що інтеграція міжнародних вимог сприяє покращенню роботи національних інституцій та механізмів контролю. Конвенція наказує державам-учасницям розробляти політику запобігання та протидії корупції, підвищувати ефективність діяльності існуючих антикорупційних органів та активно розвивати міжнародне співробітництво. Вона охоплює профілактичні заходи, криміналізацію корупційних діянь, ефективне правозастосування, майнову реституцію, технічну допомогу та обмін інформацією [65, с. 121].

Такий комплекс заходів відповідає передовому досвіду Європейського Союзу та країн Північної Америки, де подібні механізми дозволяють системно знижувати корупційні ризики. У 2005 році на основі Конвенції була створена Конференція держав-учасниць (CoSP), метою якої є оцінка виконання державами взятих на себе зобов'язань та координація їхніх дій у сфері боротьби з корупцією. У листопаді 2009 року учасники Конференції затвердили механізм оцінки, що визначає принципи «прозорості, ефективності, ненав'язливості, загальності та неупередженості». Механізм передбачає два п'ятирічні цикли оцінки:

перший включає аналіз Глав III та IV (криміналізація та правозастосування; міжнародне співробітництво), другий – Глав II та V (превентивні заходи та майнова реституція). Оцінка проводиться Групою з оцінки імплементації, яка у червні-липні 2010 року вперше зібралася у Відні та визначила список держав для першого циклу оцінки, включивши 26 країн. Важливо, що стаття 13 Конвенції підкреслює необхідність залучення громадськості та неурядових організацій, а також гарантує «доступ до інформації та свободу її поширення».

Глобальний характер проблеми корупції підтверджується рекомендаціями Конвенції, що закликають держави стимулювати участь громадськості (ст. 5), підвищувати прозорість діяльності державних органів (ст. 10) та узгоджувати процедури співпраці з неурядовими організаціями (ст. 63(4)(с)). Згідно з Резолюцією 3/1, держави надають секретаріату Групи інформацію про відповідність положень Конвенції, проводять самооцінку та проходять оцінку іншими державами-учасницями. Результатом процесу є зведений звіт з аналізом позитивних змін, виявлених проблем та рекомендаціями щодо вдосконалення реалізації антикорупційних заходів.

Процедура підготовки самооцінки включає всебічні консультації з усіма зацікавленими сторонами та їх активну участь під час візитів членів оціночної групи. Такий підхід, що поєднує експертну оцінку та громадський контроль, відповідає міжнародній практиці та дозволяє підвищувати ефективність превентивних та правоохоронних заходів. Таким чином, міжнародна система оцінки імплементації Конвенції ООН проти корупції формує не лише правові стандарти, а й забезпечує інституційну та громадську координацію у боротьбі з глобальною проблемою корупції, що підтверджується українськими науковими дослідженнями [128; 144; 150].

2.2. Міжнародні організації у боротьбі з корупцією

Перш за все, слід виділити внесок універсальних міжнародних організацій, таких як ООН, у боротьбу з корупцією.

Як зазначається, ООН є загально визнаним центром координації діяльності держав та міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю [1, с. 282; 50, с. 234; 64; 97], хоча Статут Організації не передбачає відповідного повноваження та не згадує боротьбу зі злочинністю в якості мети діяльності ООН. Очевидно така ситуація пояснюється тим, що під час створення Організації мало хто міг передбачити усі особливості майбутньої діяльності ООН [168].

Факт долучення Організації до центральної ролі у боротьбі зі злочинністю пов'язаний із наявністю у Статуті ООН норми про те, що організація є центром розв'язання проблем соціального та гуманітарного характеру. Тобто мова йде про розширене тлумачення Статуту ООН [151, с.94-95; 180].

Можливе, також, впровадження концепції застосування Організацією Об'єднаних Націй т.з. «теорії домислюваних повноважень» (Л. Сохн, Д.Верма) [38, с. 175-182; 54, с. 52].

Проблематика протидії корупції залишається пріоритетним напрямком діяльності ООН упродовж багатьох років. Організація Об'єднаних Націй разом зі своїми структурними підрозділами систематично працювала над створенням і затвердженням нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання антикорупційної діяльності. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності стала ключовим міжнародно-правовим механізмом у протидії численним видам міжнародних злочинів і першим глобальним документом, який встановлює правові рамки боротьби з корупційними проявами.

Також результатом правотворчої діяльності ООН є наступні розроблені та прийняті міжнародні акти:

1. Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1979 року;

2. Керівні принципи ООН для ефективного здійснення Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, затверджені резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 24 травня 1989 року;

3. Декларація ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних ділових операціях, яка була схвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1996 року. Положення Декларації ООН про боротьбу з корупцією звертають увагу на необхідність боротися з усіма формами корупції, хабарництва та пов'язаними з ними злочинами в міжнародній торгівлі; криміналізувати давання хабарів іноземним посадовим особам; вжити низку інших заходів, включаючи співробітництво та допомогу, де це можливо, у зв'язку з кримінальними розслідуваннями та іншими провадженнями, пов'язаними з корупцією та хабарництвом у міжнародній торгівлі.

Конвенція ООН проти корупції була одним з перших документів, який роз'яснив поняття хабарництва, що згодом було використано в низці антикорупційних конвенцій. Таким чином, структура поняття охоплює як активний, так і пасивний підкуп і згодом знайшла своє відображення в Конвенції РЄ про кримінальну відповідальність за хабарництво та інших документах. Наведене вище визначення є лише рамковим для визначення поняття «хабарництво», а в Декларації ООН про боротьбу з корупцією чітко зазначено, що воно є можливим, але не обов'язковим [107; 108; 117].

Згідно з Декларацією ООН проти корупції, хабарництво визначається як «пропозиція, обіцянка або надання грошей, подарунків або інших послуг, особисто або через посередника, приватною або державною компанією, включаючи багатонаціональну корпорацію, або фізичною особою держави, державній посадовій особі або виборному представнику іншої держави як неправомірна винагорода за виконання або невиконання ним своїх

службових обов'язків. Хабар визначається як пропозиція, обіцянка або надання. Хабарництво також включає «прохання, вимогу, прийняття або фактичне отримання грошей, подарунків або інших вигод державною посадовою особою або виборним представником держави, особисто або через посередника, від приватної або державної компанії, в тому числі транснаціональної компанії»[107; 108; 117].

Підхід, використаний у Конвенції ООН проти корупції, що поділяє корупцію на «активну» та «пасивну», згодом був покладений в основу багатьох антикорупційних конвенцій: «отримання грошей, подарунків або інших вигод від державного підприємства, включаючи транснаціональну корпорацію, або від фізичної особи в іншій країні як неналежної винагороди за виконання або невиконання службових обов'язків цією посадовою особою або представником у зв'язку з міжнародною комерційною операцією»[117].

Певні закономірності в першому прийнятті декларації та подальшому прийнятті договорів на її основі вже відзначалися дослідниками, які дійшли згоди що формулювання декларації було попереднім узгодженням позицій, рамок формулювання конкретного договору.

Така тенденція видається нам цілком закономірною і в інших сферах, в тому числі у сфері боротьби з корупцією.

Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято чимало резолюцій антикорупційного спрямування. Серед них можна виділити резолюцію від 15 грудня 1975 року, присвячену заходам протидії корупційним практикам транснаціональних корпорацій, інших комерційних структур, їхніх посередників та інших учасників; резолюцію від 17 грудня 1979 року, що встановлює «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку»; а також резолюцію від 12 грудня 1996 року щодо боротьби з корупцією. Незважаючи на те, що ці документи мають рекомендаційний

характер, їхня роль у побудові системи антикорупційного регулювання є надзвичайно важливою.

Слід окремо підкреслити особливу значущість діяльності Комісії ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, що функціонує з 1992 року, у сфері протидії корупції, а також важливий внесок Управління ООН з наркотиків та злочинності (УНЗ ООН).

Відзначається, що сьогодні УНЗ ООН є спеціалізованою установою ООН, що координує антикорупційне співробітництво. До складу УНЗ ООН входять Програма ООН з міжнародного контролю над наркотиками та Міжнародний центр з попередження злочинності. Преамбула Антикорупційної конвенції описує роль УНЗ ООН у запобіганні та боротьбі з корупцією: воно діє у сферах запобігання злочинності, кримінального правосуддя та реформування кримінального законодавства, а також бере участь у розробці інформаційно-аналітичних інструментів та антикорупційних правил поведінки. Міжнародне співробітництво лежить в основі його стратегії.

Серед найважливіших документів УНЗ ООН варто виділити Глобальну програму проти корупції: план дій («Глобальна програма УНЗ ООН»), затверджену в лютому 1999 року. Цей документ формулює визначення корупції, закріплює фундаментальні принципи та окреслює комплекс заходів протидії корупції, що охоплюють превентивні, законодавчі та адміністративні механізми. Відповідно до положень Глобальної програми УНЗ ООН, корупція охоплює три наступні типи поведінки:

(1) корупція та хабарництво на первинному («нижчому») рівні (при взаємодії громадян з органами державного управління, місцевого самоврядування, дозвільними органами, поліцією, митними органами, інспекціями тощо); (2) корупція у сфері бізнесу (середній бізнес); (3) корупція на вищих рівнях у центрах політичної, адміністративної та

фінансової влади. Таким чином, у цьому документі корупція розуміється як явище, що існує як у приватному, так і в публічному секторах.

Крім того, Глобальна програма УНЗ ООН пропонує стратегії та методології боротьби з корупцією; Глобальна програма УНЗ ООН також частково визначає структуру Антикорупційної конвенції, яка відіграє дуже важливу роль. На думку дослідників, Глобальна програма УНЗ ООН «послужила прелюдією до подальшої діяльності, ініційованої в ООН з метою розробки універсального міжнародного антикорупційного договору - Конвенції ООН проти корупції».

На додаток до міжнародного співробітництва на універсальному рівні, співпраця також відбувається на регіональному рівні. Регіональні антикорупційні конвенції були укладені в Європейському регіоні, Америці та Африці.

Розглянемо детальніше діяльність регіональних міжнародних організацій у сфері боротьби з корупцією.

Діяльність країн-членів Ради Європи має особливе значення з кількох причин. По-перше, дві антикорупційні конвенції Ради Європи передбачають як кримінально-правові наслідки корупційних правопорушень, так і цивільно-правові механізми відшкодування збитків, завданих корупційними діями. По-друге, саме Рада Європи зробила перші кроки у боротьбі з корупцією та ухвалила перші інструменти. Так, ще до прийняття Антикорупційної конвенції була прийнята Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом.

Ця Конвенція відіграє особливу роль, оскільки вона регулює способи вчинення злочинів та конфіскацію доходів від них, встановлює особливі форми співпраці між державами та визначає процедури такої співпраці. Конвенція РЄ 1990 року застосовується до широкого кола злочинів і не містить конкретних посилань на корупційні діяння.

Одним з перших спеціальних інструментів у сфері боротьби з корупцією в Європі стала Програма дій проти корупції, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи в 1996 році. Крім того, Рада Європи ухвалила резолюцію (97)24 про 20 керівних принципів боротьби з корупцією.

Крім того, Рада Європи прийняла резолюцію (97) 24 про 20 керівних принципів проти корупції. Цей перелік принципів окреслює заходи та дії, яких мають вжити держави-учасниці. Найважливіші з них включають криміналізацію національної та міжнародної корупції, антикорупційні заходи, конфіскацію доходів від корупції та прозорість процедур державних закупівель.

На додаток до цих інструментів, Комітет Міністрів Ради Європи та Парламентська асамблея ухвалили значну кількість резолюцій та рекомендацій щодо боротьби з корупцією. Прикладами таких документів є Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № 10 (2000) «Кодекс поведінки зразкових державних службовців», Резолюція № 1214 (2000) «Роль парламенту в боротьбі з корупцією» та Резолюція № 1703 (2010) «Корупція в судах».

Робота міжнародних організацій передбачає участь у розробці нормативних документів, здійснення моніторингу та сприяння їхній реалізації, а також інші напрями діяльності. Особливе значення в системі протидії корупції мають контрольні механізми, які забезпечують нагляд за виконанням державами взятих на себе міжнародних зобов'язань. У межах Ради Європи цю роль виконує Група держав проти корупції (GRECO).

GRECO є міжнародною організацією, наділеною повноваженнями згідно зі статтею 24 Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією здійснювати контроль за виконанням положень Конвенції державами-членами. Конвенція встановлює механізм автоматичного членства в GRECO для держав-учасниць, які не входили до складу цієї організації на момент ратифікації Конвенції. Практично це означає, що

держави-учасниці повинні не лише дотримуватися норм Статуту GRECO, а й виконувати зобов'язання, визначені Конвенцією.

Звертаючись до історії прийняття Статуту GRECO, можна побачити, що 4 травня 1998 року була прийнята Резолюція (98) Комітету міністрів Ради Європи, яка санкціонувала прийняття Угоди про заснування Групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO), після чого 1 травня 1999 року була прийнята Резолюція (99) GRECO є механізмом моніторингу виконання антикорупційних зобов'язань Ради Європи. Моніторингові заходи включають анкетування та візити до держав-членів спеціально призначених оцінювальних груп; санкції, передбачені Статутом GRECO, передбачають оприлюднення інформації про антикорупційні заходи країни, якщо моніторингові заходи виявляють бездіяльність сторони або невжиття нею належних заходів для виконання рекомендацій GRECO. Він передбачає таку можливість.

GRECO має право рекомендувати державі-учасниці, що підлягає оцінці, вдосконалити своє національне антикорупційне законодавство. Відповідно до Статуту, метою GRECO є зміцнення потенціалу держав-членів у боротьбі з корупцією та кримінальному переслідуванні за допомогою динамічного процесу взаємної оцінки виконання зобов'язань, взятих у цій сфері, та впливу інших суб'єктів на цей процес. Таким чином, Рада Європи розробила детальну правову базу для боротьби з корупцією та має інституційні механізми для моніторингу виконання країнами своїх антикорупційних зобов'язань. В рамках Європейського Союзу боротьбі з корупцією приділяється значна увага. Перш за все, слід зазначити, що першим договором, який так чи інакше стосувався антикорупційних питань, був Договір про захист фінансових інтересів в Європейському Союзі 1995 року. Протокол I 1996 року до Конвенції Європейського Союзу про захист фінансових інтересів 1995 року вперше визначив поняття пасивної та

активної корупції. Таким чином, саме поняття корупції як договірне поняття вперше з'явилося в документі Європейського Союзу.

Поняття корупції також визначено в Конвенції про запобігання корупції серед посадових осіб Європейського Співтовариства або держав-членів Європейського Союзу від 26 травня 1997 року, яка була прийнята згодом.

Експертна спільнота одностайно підтримує тезу, що Конвенція «відкрила нові процесуальні можливості для переслідування корупціонерів, зокрема для притягнення їх до кримінальної відповідальності незалежно від принципу територіальності в межах Європейського Союзу (дія процесуального права у просторі)»[179, с.222]. Зазначається, що «система міжнародно-правового регулювання боротьби з корупцією в ЄС спочатку розглядалася не як самоціль, а як один з найбільш ефективних інструментів боротьби з серйозними видами фінансових злочинів, включаючи, зокрема, організовану злочинність у комерційній сфері. Однак сьогодні антикорупційні норми й правила, прийняті в рамках ЄС, стали основою для подальшого розвитку антикорупційної системи й невід'ємною частиною загальної антикорупційної системи.

Окрім вищезазначених законодавчих актів, не можна не відзначити важливість директив та декларацій ЄС. Зокрема, Паризька декларація про боротьбу з відмиванням грошей від 8 лютого 2002 року містить перелік заходів та дій, спрямованих на посилення прозорості руху капіталів, фінансового контролю та обміну інформацією між установами, що беруть участь у міжнародному судовому, поліцейському та адміністративному співробітництві з метою боротьби з фінансовими злочинами та відмиванням грошей.

Особливо слід відзначити Рамкове рішення Ради Європейського Союзу від 22 липня 2003 року про боротьбу з корупцією в приватному секторі. Цей документ передбачає криміналізацію активної та пасивної

корупції в приватному секторі, а також криміналізацію підбурювання та пособництва. Документ має особливе значення, оскільки він детально визначає випадки підбурювання та пособництва.

Він детально передбачає відповідальність юридичних осіб за корупційні дії фізичних осіб і встановлює конкретні санкції проти них, включаючи позбавлення прибутку, заборону підприємницької діяльності, взяття під судовий нагляд і судовий розпуск. Також передбачені санкції проти фізичних осіб з орієнтовними розмірами покарань. Таке детальне регулювання відповідальності зазвичай не зустрічається в договорах або інших міжнародних документах, що робить Рамкове рішення особливо важливим у боротьбі з корупцією в приватному секторі. Рамкові рішення мають обов'язковий характер для держав-членів, при цьому їхні положення визначають конкретні терміни, протягом яких держави зобов'язані адаптувати своє національне законодавство відповідно до вимог Рамкових рішень.

Крім того, особливу роль відіграє діяльність створеного в рамках Європейського Союзу Управління з боротьби з шахрайством Європейської Комісії - OLAF (The European AntiFraud Office - OLAF). За оцінками експертів, на нього покладено значну частину організаційно-правових заходів з протидії корупції в ЄС: окрім антикорупційної експертизи фінансових операцій юридичних осіб держав-членів ЄС з використанням бюджетних коштів ЄС, одним з його основних завдань є забезпечення застосування норм Конвенції ООН проти корупції у кримінальному, адміністративному, банківському, бюджетному, податковому, митному та інвестиційному законодавстві. податковому, митному та інвестиційному законодавстві. Він відповідає за проведення адміністративних розслідувань випадків шахрайства, корупції та будь-якої іншої незаконної діяльності, що завдає шкоди фінансовим інтересам Європейського Союзу в цілому.

Таким чином, сьогодні в ЄС вже створена певна нормативно-правова система боротьби з корупцією.

Система включає антикорупційну експертизу законодавства та законопроектів, антикорупційний нагляд, органи моніторингу та контролю, а також боротьбу з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЄСР) відіграє важливу роль у боротьбі з корупцією.

Основним внеском ОЄСР у боротьбу з корупцією є розробка і прийняття Конвенції ОЄСР проти корупції та розробка рекомендацій. Крім того, ОЄСР створила Робочу групу як договірний орган для моніторингу виконання положень Конвенції ОЄСР; основним мандатом Робочої групи ОЄСР є надання експертів, вивчення конкретної імплементації, беручи до уваги національне законодавство країн-членів, і формулювання відповідних рекомендацій для країн-членів.

Дослідники неоднозначно оцінюють характер діяльності ОЄСР та її внесок у боротьбу з корупцією. Багато експертів звертають увагу на позитивний аспект Конвенції ОЄСР, а саме на те, що гармонізація національних кримінальних законодавств не є жорсткою вимогою інструменту. Навпаки, доцільним видається підхід, згідно з яким боротьба з хабарництвом може бути організована шляхом прийняття еквівалентних заходів на національному рівні державами-учасницями Конвенції ОЄСР, за умови виконання ними цілей Конвенції. Про важливість Конвенції ОЄСР свідчить також той факт, що Конвенція ОЄСР і практика її застосування значною мірою вплинули на подальше включення аналогічних положень до Міжнародної конвенції проти хабарництва.

Аналогічні положення були включені до Конвенції Ради Європи у 1999 році та Конвенції ООН проти корупції у 2003 році.

Водночас деякі автори вважають підхід ОЄСР до корупції однобоким, оскільки він «спрямований на зменшення потоку корупційних платежів на

відповідні ринки шляхом застосування санкцій до активних хабарників та їхніх спільників, а також шляхом забезпечення системи превентивних заходів»[174].

При цьому, звичайно, всі дослідники позитивно ставляться до існування правових ініціатив ОЄСР і вважають їх необхідною умовою для здорової конкуренції в комерційному середовищі.

В інституційному механізмі з протидії корупції окрему важливу функцію відіграє Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Ця міжнародна міжурядова організація була створена в 1989 році. 40 рекомендацій FATF - це інституційний механізм, спрямований на створення системи боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Рекомендації FATF «охоплюють максимально широке коло питань, що стосуються організацій, які ведуть боротьбу з відмиванням грошей», «міжнародної боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму», «міжнародної боротьби з відмиванням грошей». Конвенції, резолюції Ради Безпеки ООН та дії спеціалізованих міжнародних організацій з протидії відмиванню грошей», а також те, що вони є всеосяжними та універсальними, оскільки «дозволяють державам проявляти певну гнучкість у виконанні Рекомендацій з урахуванням національних особливостей, зокрема, в питаннях, пов'язаних з відмиванням грошей», а також те, що рекомендації FATF «охоплюють широке коло питань, що стосуються організацій, які борються з відмиванням грошей».

Діяльність Африканського союзу займає значне місце в міжнародній системі протидії корупції. Ключовими векторами антикорупційної співпраці між африканськими державами є превенція, виявлення та притягнення до відповідальності за корупційні правопорушення у державній та приватній сферах; налагодження взаємодії для підвищення результативності антикорупційних заходів і практик; узгодження законодавчих ініціатив у даній сфері; формування засад прозорості,

відкритості, відповідальності та підзвітності в системі державного управління.

Конвенція Африканського союзу проти корупції представляє розгорнуте тлумачення корупції, яке базується на переліку відповідних протиправних актів. Варто відзначити, що спектр діянь, класифікованих як корупційні згідно з цією Конвенцією, є досить широким і охоплює не тільки активні та пасивні форми хабарництва, а й протизаконне збагачення, зловживання службовим становищем для одержання неналежних вигод та інші правопорушення. Цей перелік має відкритий характер, і, як безпосередньо встановлено статтею 4(2) Конвенції Африканського союзу, може поширюватися на інші корупційні діяння, що не зазначені в тексті Конвенції, за домовленістю двох чи більше Договірних сторін. Змова в будь-якій формі кваліфікується як корупційне діяння. Конвенція Африканського союзу регламентує питання екстрадиції, надання правової допомоги та інші формати міжнародної співпраці. Документом передбачено створення в межах Африканського союзу контрольного органу - Консультативного комітету з корупції. Розширені повноваження Консультативного комітету з корупції визначені статтею 22 Договору про Африканський союз і, окрім сприяння імплементації самого Договору, включають розробку етичного кодексу для державних службовців, збір інформації щодо корупції та аналіз даних про поведінку осіб, які обіймають публічні посади.

Вона охоплює розроблення кодексу поведінки для публічних посадових осіб, збір інформації про корупційні злочини та різні інші види діяльності.

Поряд із зазначеними вище міжнародними організаціями, значну активність у сфері протидії корупції демонструє Організація американських держав (ОАД): Міжамериканська конвенція, прийнята під егідою ОАД, має виняткове значення, оскільки саме в ній вперше були сформульовані

численні норми, які пізніше знайшли своє відображення в інших міжнародних антикорупційних конвенціях[45].

Відповідно до положень Конвенції якщо, встановлюється кримінальна відповідальність за незаконні накопичення і пропонує застосовувати положення Конвенції до інших корупційних злочинів, які не включені безпосередньо до переліку злочинних діянь. Міжамериканська конвенція також передбачає екстрадицію, правову допомогу та технічне співробітництво [45].

У Міжамериканській конвенції немає конкретної згадки про механізм контролю за її виконанням. Спочатку такий механізм не передбачався. Однак 2002 року такий механізм було створено в рамках ОАД - це MESICIC (Механізм зі спостереження за виконанням Міжамериканської конвенції проти корупції). Механізм подальших дій з виконання Міжамериканської конвенції проти корупції містить у собі Конференцію держав-учасниць, наділену загальною компетенцією і відповідальністю за виконання положень Конвенції, і Комітет експертів, який безпосередньо відповідає за правовий аналіз імплементації.

Механізми управління, що функціонують в ОАД, ґрунтуються на принципах суверенітету, невтручання і правової рівності держав. Його ключові функції полягають у сприянні впровадженню норм Міжамериканської конвенції та досягненню визначених нею цілей, аналізі заходів, що здійснюються державами, та їхніх специфічних характеристик, сприянні технічному співробітництву, обміну інформацією та гармонізацією законодавства Сторін.

Як уже згадувалося раніше, особливе місце у співпраці держав у боротьбі з корупцією посідають механізми запобігання корупції та контролю за дотриманням міжнародних антикорупційних документів. Такими механізмами є договірні органи, створені для контролю за виконанням положень договорів. Більшість антикорупційних конвенцій

містять положення про такі механізми. Крім вищезазначених робочих груп GRECO та ОЄСР, до них належить Конференція учасників конвенції.

Так, згідно з Конвенцією ООН проти корупції, Конференція учасників є органом, який сприяє здійсненню Конвенції та уповноважений перевіряти її виконання. Конференція має свої правила і процедури, співпрацює з міжнародними та регіональними організаціями, сприяє обміну інформацією з питань протидії корупції та надає рекомендації щодо виконання Конвенції [76; 117].

Стаття 63(7) Конвенції ООН проти корупції передбачає право Конференції учасників заснувати механізм або орган для сприяння ефективному здійсненню Конвенції. З іншого боку, незрозуміло, який саме механізм або орган мається на увазі, що означає відсутність чіткого й однозначного тлумачення цього положення. Можливими причинами такого широкого формулювання є велика кількість держав-учасниць Конвенції, її універсальний характер і широка сфера застосування. Тому важко уявити собі єдиний орган або механізм, який контролює виконання положень UNCAC у всіх сферах одночасно. З іншого боку, право держав-учасниць на створення додаткових контрольних механізмів та інститутів не обмежене, що дає їм певну гнучкість і свободу дій для вдосконалення своїх контрольних механізмів без зміни самої Конвенції [107; 108; 117].

Проте експерти з боротьби з корупцією вважають можливість досягнення консенсусу зі складних питань у рамках конференцій вельми проблематичною з огляду на кількість сторін.

Одним з варіантів виходу з такої ситуації вбачається слідування прикладу Ради Європи та ОЄСР. Подібний механізм, безсумнівно, встановить чіткі процедури й механізми контролю за виконанням положень Конвенції.

Однак у разі універсального документа з такою широкою сферою дії та великою кількістю учасників видається виправданим створення не

одного, а кількох контрольних механізмів, які будуть підзвітні Конференції учасників.

Окремого дослідження потребує роль інших впливових та загальноновизнаних неурядових міжнародних організацій, діяльність яких прямо чи побічно спрямована на боротьбу з корупцією. В рамках нашого дослідження ми обмежимося лише загальним оглядом їх ролі та місця в системі міжнародної боротьби з корупцією.

Так, міжнародна організація «Transparency international», заснована в 1993 році, й стала одним з провідних світових акторів у цій галузі.

Основні аспекти ролі ТІ можна окреслити наступними:

1. Моніторинг та вимірювання корупції. ТІ відома своїм щорічним індексом сприйняття корупції (CPI), який вимірює рівень сприйняття корупції в державному секторі в більш ніж 180 країнах. Цей інструмент допомагає визначити проблемні зони та спонукати уряди до реформ. Організація також розробляє інші індекси, такі як Глобальний барометр корупції, який вимірює громадську думку про корупцію та її вплив на повсякденне життя.

2. Адвокація та розвиток політики. ТІ активно виступає за впровадження міжнародних антикорупційних стандартів, таких як Конвенція ООН проти корупції (UNCAC) та Конвенція ОЄСР про боротьбу з хабарництвом іноземних чиновників. Організація консулює уряди, міжнародні організації та бізнес з питань розробки та впровадження антикорупційних стратегій.

3. Підтримка національних офісів. ТІ має мережу з більш ніж 100 національних офісів по всьому світу, які працюють на місцевому рівні. Ці офіси відповідають за розслідування справ про корупцію, підтримку жертв корупції та просування законодавчих змін у своїх країнах. Наприклад, в Росії до припинення діяльності у 2023 році (через визнання «іноземним

агентом») IT-департамент активно розслідував корупційні справи в держзакупівлях і публічній сфері.

4. Освіта та підвищення обізнаності. ТІ проводить кампанії з інформування громадськості про наслідки корупції та способи боротьби з нею. Організація надає освітні ресурси, тренінги та програми для журналістів, активістів та громадян для ефективної протидії корупції.

5. Розслідування та підтримка викривачів. ТІ підтримує викривачів, надаючи їм правову допомогу через свої Центри адвокації та юридичних консультацій (ALAC). Організація також публікує звіти про основні корупційні схеми, такі як відмивання грошей або незаконне фінансування політичних кампаній.

6. Співпраця з міжнародними інституціями. ТІ працює з такими організаціями, як ООН, Світовий банк, Європейський Союз та ОЄСР для інтеграції антикорупційних заходів у програми глобального розвитку та економічної допомоги. Вона бере участь у моніторингу виконання міжнародних угод, наприклад, шляхом оцінки прогресу країн в рамках UNCAC.

7. Вплив і актуальність. ТІ не має владних повноважень, але її важливість та вплив полягають в моральному авторитеті, незалежності та здатності мобілізувати громадську думку. Звіти та індекси часто використовуються як керівництво для інвесторів, донорів та політиків. Однак критики іноді вказують на суб'єктивність методологій (наприклад, CPI базується на сприйнятті, а не на об'єктивних даних) та обмежений вплив у країнах з високим рівнем корупції та слабкою політичною волею до реформ.

Ще однією впливовою міжнародною організацією є «Amnesty International» (AI) - міжнародна неурядова організація, заснована в 1961 році, яка зосереджується на захисті прав людини в усьому світі. Хоча боротьба з корупцією не є її основною місією (на відміну від Transparency

International), Amnesty International відіграє важливу роль у контексті міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією, особливо коли йдеться про порушення прав людини.

Виділимо ключові аспекти ролі Amnesty International (AI) в цьому відношенні:

1. Відносини між корупцією та правами людини. Amnesty International наголошує, що корупція часто є причиною або каталізатором порушень прав людини. Наприклад, корупція в судовій системі може призвести до несправедливих рішень судів, а в охороні здоров'я - до відмови в доступі до базових послуг. Організація документує випадки, коли корупція на державному рівні призводить до репресій, бідності чи дискримінації, що робить її непрямим, але значущим учасником антикорупційного дискурсу.

2. Розслідування та звіти. AI розслідує і публікує звіти про те, як корупція впливає на права людини. Наприклад, вона досліджує корупційні схеми у видобувних галузях, де розкрадаються національні доходи, а громадяни залишаються без засобів до існування.

3. Захист активістів та викривачів. Amnesty International активно підтримує правозахисників та викривачів, які борються з корупцією та зазнають переслідувань. Організація забезпечує захист, повідомляє про свої випадки й чинить тиск на уряди з метою припинення репресій. Наприклад, ШІ захищав активістів у країнах, де викриття корупції призвело до арешту або погроз (як у випадку журналістів у Росії чи Латинській Америці).

4. Адвокація та тиск на уряд. AI закликає держави дотримуватися міжнародних зобов'язань, у тому числі пов'язаних з антикорупційними заходами, якщо вони втручаються в права людини (наприклад, право на справедливий суд або свободу вираження поглядів). Організація співпрацює з ООН та іншими установами для інтеграції питань прав людини в антикорупційні стратегії.

5. Кампанії та підвищення обізнаності. Хоча АІ має менше прямих антикорупційних кампаній, ніж ТІ, вона вживає заходів для розв'язання системних проблем, де корупція відіграє певну роль. Наприклад, кампанії проти безкарності чиновників або за доступ до правосуддя часто мають корупційний вимір.

На відміну від Transparency International, яка зосереджена виключно на корупції, Amnesty International розглядає корупцію як частину ширшої картини порушень прав людини. ТІ системно аналізує корупцію та пропонує конкретні антикорупційні заходи, а АІ зосереджується на наслідках корупції для окремих осіб та груп.

Для прикладу вважаємо навести гучну справу О. Навального: АІ визнала Олексія Навального в'язнем совісті, підкресливши, що його переслідування пов'язане з викриттям корупції у вищих ешелонах влади.

Отже, Amnesty International сприяє боротьбі з корупцією через призму прав людини, посилюючи міжнародний тиск на уряди та підтримуючи тих, хто бореться з корупцією на місцях. Її роль є комплементарною, а не центральною як для ТІ, але вона важлива для створення цілісного підходу до проблеми.

Окремої уваги заслуговує діяльність Human Rights Watch (HRW) - міжнародної неурядової організації, заснованої в 1978 році, яка контролює, документує та захищає права людини в усьому світі.

Як і Amnesty International, HRW не зосереджується виключно на боротьбі з корупцією, а відіграє значну роль у міжнародній співпраці з цього питання, особливо коли корупція перетинається з порушеннями прав людини.

На наш погляд, слід виділити такі ключові аспекти її ролі в контексті протидії корупції:

1. Документування зв'язку між корупцією та порушеннями прав людини. HRW розслідує, як корупція на державному рівні підриває права

людини, включаючи право на освіту, охорону здоров'я, справедливий суд і свободу слова. Організація показує, що корупція часто є системним фактором, посилюючи бідність, нерівність і репресії.

2. Дослідження та публікації. HRW публікує докладні звіти про корупційні схеми, особливо в авторитарних режимах або країнах з високим рівнем безкарності. Ці розслідування часто пов'язані з крадіжками у великих галузях (нафта, газ, видобуток корисних копалин) та їх впливом на населення.

3. Поради та рекомендації. HRW звертається до урядів, міжнародних організацій (таких як ООН, Світовий банк) та донорів із закликом запровадити антикорупційні заходи в рамках зусиль із захисту прав людини. Організація пропонує конкретні рекомендації, такі як введення санкцій проти корумпованих чиновників.

4. Підтримка жертв корупції. HRW захищає права людей, які постраждали від корупції, включаючи активістів, журналістів та інформаторів, які стикаються з погрозами або переслідуваннями за свої дії.

5. Викриття глобальних корупційних схем. HRW активно займається транснаціональною корупцією, включаючи відмивання грошей, офшори та хабарництво іноземних чиновників. Організація підкреслює необхідність міжнародного співробітництва для припинення таких практик.

6. Тиск на міжнародні інституції. HRW критикує міжнародні фінансові установи (такі як МВФ або Світовий банк) за недостатню увагу до корупції в наданні допомоги або кредиту країнам з високим рівнем корупції. Організація закликає запровадити умови, пов'язані з антикорупційними реформами в програмах допомоги.

У порівнянні з Transparency International, HRW менше фокусується на системному аналізі корупції (наприклад, вона створює не індекси на кшталт CPI), а більше на конкретних випадках та їх впливі на людей.

У порівнянні з Amnesty International, HRW частіше використовує юридичний підхід і детальні розслідування, тоді як AI більше покладається на публічні кампанії та моральний тиск.

Human Rights Watch сприяє боротьбі з корупцією, зосереджуючись на її наслідках для прав людини та посилюючи міжнародний тиск через свої розслідування та рекомендації. Його підхід допомагає пов'язати антикорупційні зусилля з більш широкими цілями правосуддя та прав, що робить його важливим гравцем у глобальній співпраці з цього питання.

2.3. Трансформація системи міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією: шляхи пошуку ефективності та прогнозування

Корупція постає як глобальна загроза світовому порядку. Тому суб'єкти міжнародної антикорупційної політики займаються розробкою інструментів, у тому числі Барометра світової корупції. Суб'єктами міжнародної антикорупційної політики є міжнародні організації, діяльність яких пов'язана з профілактикою та скороченням негативного впливу корупції, а також з усуненням причин та умов, сприяють її виникненню.

Факт того, що проблема корупції набула ознак глобальної можна вважати загальноновизнаним та аксіоматичним. Тому боротьба з корупцією не може бути ефективною, якщо до неї не долучатимуться усі держави світу. На думку багатьох авторів, така боротьба повинна ґрунтуватися на усвідомленні необхідності визнати корупцію злочином, з яким неможливо вести боротьбу виключно за допомогою національних правових засобів. Необхідно розглядати корупцію як злочин міжнародного характеру та укладати відповідні загальні (універсальні) та регіональні багатосторонні міжнародні договори у галузі боротьби з корупцією та запобігання їй. Проте, не дивлячись на досить значний потенціал міжнародно-правових засобів боротьби з корупцією, найбільш раціональними та дієвими методами боротьби із цим соціальним лихом, без сумніву, залишаються

внутрішньодержавні заходи, передусім перегляд та удосконалення законодавства, його адаптація до європейських норм, з метою ліквідації в ньому прогалів, які також є наслідком корупції [71; 83].

Боротьба з корупцією нині ведеться як ООН, так і регіональними організаціями. Водночас на регіональному рівні у сфері протидії корупції діють два типи міжнародних організацій. Перший - це міжнародні організації із загальним мандатом, які існують уже давно і в яких боротьба з корупцією останніми роками стала самостійним напрямом діяльності. До них належать Рада Європи, Організація американських держав та Африканський союз. Друга група міжнародних організацій, що займаються антикорупційною діяльністю, включає в себе організації, спеціально створені для боротьби з корупцією та моніторингу виконання антикорупційних положень, такі як GRECO.

З одного боку, Група є класичним конвенційним органом контролю за виконанням норм міжнародного договору. Створення таких органів є поширеною практикою під час укладання міжнародних договорів. Наприклад, майже усі міжнародні договори про права людини, про боротьбу зі злочинністю, про співробітництво в економічній сфері містять одночасно положення про створення органів контролю [67, с. 169; 150]. Таким чином, відповідні норми антикорупційних конвенцій Ради Європи не виходять за межі розповсюдженої світової практики.

Формально повноваження Групи не обмежені антикорупційними конвенціями Ради Європи, а виходять за їх межі, включають контроль за антикорупційними рішеннями Ради Європи, що своєю чергою допускає розширювальне та цільове тлумачення повноважень GRECO.

Так, у згаданих рекомендаціях міститься норма про обов'язок урядів обмежити, заборонити чи іншим чином врегулювати надходження допомоги політичним партіям від іноземних донорів (стаття 6). У такий спосіб може бути забезпечено прозорість одного з джерел фінансування та

запобігання корупції у користуванні цим джерелом. Звісно, що жодна з антикорупційних конвенцій ради Європи не стосується згаданого питання, говорячи лише про необхідність прозорості доходів та видатків юридичних осіб.

Юристи-міжнародники, які спеціально зверталися до дослідження рішень міжнародних організацій у сфері боротьби зі злочинністю, чи їхніх органів, не заперечують загальної можливості використання таких документів у якості джерела права. Деякі правознавці вбачають джерелом рішення міжнародних організацій, звертаючи особливу увагу на специфіку взаємодії звичайних джерел зі згаданими рішеннями, наполягаючи на визначальній ролі міжнародних договорів. На принципову можливість застосовувати такі акти у правовій практиці держав вказували В. Башкатова, Є. Блаживський, М. Буроменський, Р. Стефанчук та ін. [59, с.49; 61; 70].

Окреме місце в пропонованому дослідженні займає питання ефективності міжнародної системи її поступова трансформація під впливом глобальних факторів та процесів. Тут варто зазначити, що ефективність будь-якої системи залежить як від нормативно-правового забезпечення та ортиманих соціально значущих результатів впливу на таку систему (нормативний аспект). Так і внутрішньої побудови та архітекtonіки самої системи (організаційний аспект).

В нормативному аспекті, як зазначалось вище, центральне місце в глобальній архітектурі протидії корупції займає Конвенція ООН проти корупції, ухвалена у 2003 році, яка є єдиним універсальним юридично обов'язковим документом у цій сфері. Конвенція визначає комплексний пакет стандартів, засобів та правил для зміцнення правових норм та режимів державного регулювання у боротьбі з корупцією, охоплюючи п'ять основних напрямів: превентивні заходи, криміналізацію корупційних діянь, міжнародне співробітництво, повернення активів, технічну допомогу та обмін інформацією. Механізм виконання Конвенції, запроваджений у 2009

році, представляє систематичний процес взаємного оцінювання, що охоплює всі держави-учасниці [181]. Проте деякі дослідження 2024 року виявили критичні недоліки цього механізму, що обмежують його ефективність. Мова йдеться про відсутність обов'язкової публічності звітів оцінювання, а також відсутність формалізованих процедур моніторингу виконання рекомендацій та недостатня залученість громадянського суспільства до процесу контролю [182]. На думку авторів зазначеного дослідження (К. Адамс, Ф. Дені, С. Пури) наголошується, що лише за згодою відповідної держави повні звіти можуть бути опубліковані, що суттєво знижує тиск на уряди щодо виконання рекомендацій і підриває принцип транспарентності, закладений у самій Конвенції [182, 183].

У свою чергу на регіональному рівні найбільш розвиненою є європейська система антикорупційного співробітництва, що базується на інструментах Ради Європи. Група держав проти корупції, створена у 1999 році, представляє унікальний механізм взаємного моніторингу, що охоплює 50 держав-членів [184]. Аналіз звітів GRECO за період 2023-2024 років демонструє неоднорідну ефективність виконання рекомендацій: станом на кінець 2024 року держави-учасниці повністю або частково імплементували 63% рекомендацій щодо осіб з вищими виконавчими функціями центральних урядів, що є покращенням порівняно з 58% наприкінці 2023 року [185]. Щодо правоохоронних органів, частка повністю або частково імплементованих рекомендацій зросла з 67% до 71% між 2023 та 2024 роками. Водночас найвищі показники невиконаних рекомендацій стосуються парламентаріїв – 16,6%, порівняно з суддями (10,9%) та прокурорами (8,4%) [186]. Особливістю механізму GRECO є застосування процедури "non-compliance" для держав, які систематично ігнорують рекомендації, що включає прийняття публічної заяви та додатковий моніторинг, проте ця процедура має обмежену ефективність через відсутність реальних санкцій, окрім репутаційних втрат.

Разом з тим, оцінка ефективності діяльності міжнародних антикорупційних організацій є складним методологічним завданням, що потребує врахування множинних факторів та індикаторів. Глобальна програма з вимірювання корупції при Міжнародній академії боротьби з корупцією провела дослідження 2022-2023 років, яке виявило, що систематичних доказів ефективності антикорупційних агенцій надзвичайно бракує [187]. Дослідники розробили методику для практиків та політиків щодо існуючих інструментів проектування та проведення програм вимірювання спроможності та ефективності, визначивши суттєві прогалини в методології оцінки. У відповідному "Огляді антикорупції та доброчесності 2024" представлено новий інструментарій – Індикатори публічної доброчесності, які базуються на емпіричних даних [182]. Аналіз показав, що країни не збирають і не розкривають достатньо даних для підтримки імплементації своїх систем доброчесності: лише 12 країн збирають дані про те, чи виконуються рекомендації внутрішніх аудиторів публічними організаціями, і лише дев'ять країн відстежують, які посади обіймають вищі посадові особи після залишення державної служби [182]. Ця відсутність ефективного моніторингу та збору даних, на думку науковців, унеможливорює для країн отримання інформації, чи їхні політики та процеси дійсно пом'якшують корупційні ризики на практиці.

Разом з тим, статистичний аналіз виконання рекомендацій GRECO за п'ять раундів оцінювання виявляє позитивну динаміку, але з суттєвою варіативністю між країнами. Порівняльний метод дослідження показує, що скандинавські країни демонструють рівень виконання понад 85%, тоді як в деяких країнах Східної Європи та Балкан цей показник не перевищує 40%. Ключовими факторами, що корелюють з високим рівнем виконання рекомендацій, є розвиненість демократичних інститутів, сила громадянського суспільства, незалежність судової влади та інституційна традиція верховенства права. Дослідження 2024 року відповідного

оцінювання виявило, що найскладнішими сферами для імплементації в правоохоронних органах є декларування активів, політика ротації та мобільності, вимоги до набору та процедури призначення, а також перевірки доброчесності [190]. Ці виклики є спільними для більшості юрисдикцій, що свідчить про системні труднощі в забезпеченні незалежності та доброчесності інституцій, безпосередньо відповідальних за боротьбу з корупцією.

Повернення активів також залишається однією з найскладніших проблем ефективності міжнародного співробітництва, незважаючи на положення Конвенції ООН проти корупції. Дослідження Групи фінансових дій (FATF) 2021 року виявило, що більшість країн, оцінених під час взаємного оцінювання, досягли лише низьких або помірних рівнів ефективності щодо конфіскації доходів від злочинів [191]. Це стало поштовхом для FATF оновити свої Рекомендації 4 та 38 у листопаді 2023 року, включивши вимогу встановлювати повернення активів як національний пріоритет та вимогу створювати режими конфіскації без обвинувального вироку. Аналіз 30 звітів взаємного оцінювання FATF за 2022-2023 роки виявив дві загальні тенденції в глобальній системі повернення активів: низьку технічну відповідність та низьку ефективність [192]. Лише невелика більшість досліджених країн отримала оцінку "Largely Compliant" для Рекомендації 4, причому цей показник був дещо вищим для Рекомендації 38, яка стосується міжнародного співробітництва. Разом з тим, дослідження європейської транснаціональної системи повернення активів, проведене у 2024 році, показало обмежену практичну застосовність транскордонної судової системи: невелика кількість ордерів на конфіскацію та замороження обмінюється або виконується між державами-членами ЄС [193]. При цьому спостерігається невідповідність між високою внутрішньою активністю та низьким рівнем транскордонного

співробітництва, що вказує на значні розриви та невідповідність в координації.

Разом з тим, прогнозування ефективності діяльності міжнародних організацій потребує комплексного підходу, що поєднує класичні кількісні та якісні методи аналізу. Так, наприклад, метод сценарного планування набув широкого застосування в антикорупційній політиці як інструмент, що дозволяє передбачити майбутні вразливості, тренди та виклики для макропланування [194]. Дослідження 2020 року продемонструвало застосування сценарного планування для розробки національних антикорупційних систем, наголошуючи на необхідності проактивних, а не реактивних заходів [195]. Для міжнародного антикорупційного співробітництва основними драйверами змін є технологічний розвиток, особливо у сфері штучного інтелекту та блокчейн, геополітична конфігурація та динаміка багатополлярності, економічні тренди та соціокультурні зміни. Так, згідно із дослідженнями Міжнародного журналу конституційного права 2024 року з аналізу трьох десятиліть міжнародного співробітництва проти корупції наголошує, що детальний аналіз імплементації міжнародних антикорупційних зобов'язань глобально дозволить здійснити обґрунтовані прогнози щодо майбутнього міжнародного співробітництва [196].

На основі аналізу існуючих трендів та експертних оцінок можна виділити три основні сценарії розвитку міжнародного антикорупційного співробітництва на період до 2035 року, якій описується в науковій літературі. Перший сценарій – «Цифрова конвергенція» – передбачає успішну адаптацію міжнародних організацій до цифрової реальності через створення глобальних платформ обміну інформацією та використання штучного інтелекту для аналізу корупційних ризиків. Цей сценарій базується на спостережуваних тенденціях: антикорупційні організації активно інтегрують штучний інтелект та цифрову трансформацію у свої

антикорупційні індикатори, а FATF посилює вимоги щодо віртуальних активів та цифрових фінансових послуг. Імовірність реалізації цього сценарію становить приблизно 35%, оскільки він потребує значних інвестицій у технологічну інфраструктуру та міжнародної координації стандартів, що важко досягти в умовах обмеженого фінансування міжнародних організацій. Другий сценарій – «Регіональна фрагментація» – характеризується поглибленням геополітичних розколів та формуванням конкуруючих регіональних антикорупційних блоків з різними стандартами та підходами. Цей сценарій має найвищу імовірність реалізації – близько 50%, оскільки вже спостерігаються тенденції до регіоналізації співробітництва, коли держави віддають перевагу двостороннім угодам та регіональним механізмам перед універсальними платформами. Третій сценарій – «Інституційний занепад» – передбачає кризу багатосторонності та деградацію міжнародних антикорупційних механізмів через відсутність політичної волі провідних держав, хронічний дефіцит фінансування та зростаючу складність транснаціональної корупції. Імовірність цього песимістичного сценарію становить приблизно 15%, хоча його ризики не слід недооцінювати в контексті зростаючого скептицизму щодо ефективності багатосторонніх інституцій [190, 191, 192,].

Для підвищення ефективності міжнародних антикорупційних організацій необхідно впровадити конкретні реформи на основі виявлених закономірностей. Дослідження U4 Anti-Corruption Resource Centre 2024 року пропонує конкретні покращення для наступної фази Механізму огляду виконання UNCAC: радикально покращити прозорість протягом усього процесу звітності, підвищити видимість ключових етапів для забезпечення моніторингу та підзвітності, розробити план дій та створити платформу для зіставлення країн з технічною допомогою для заповнення прогалів [182]. Критично важливим, як зазначається в науковій літературі, є забезпечення реальної незалежності моніторингових механізмів від політичного впливу

окремих держав. Дослідження показують, що країни з високим рівнем незалежності антикорупційних органів демонструють значно кращі результати у виконанні міжнародних рекомендацій. Зазначається, що необхідно розширити практику обов'язкової публічності всіх звітів оцінювання та рекомендацій, забезпечивши доступ громадянського суспільства та медіа до інформації про стан виконання антикорупційних стандартів. [198]. Перспективним є створення міжнародної мережі співробітництва у сфері повернення активів з використанням технологій для відстеження фінансових потоків: дослідження Basel Institute on Governance 2024 року виділяє три конкретні способи покращення міжнародного співробітництва у поверненні активів, включаючи посилення ролі центральних органів як «контролерів якості» запитів про взаємну правову допомогу та перегляд застосування принципу подвійної криміналізації [198].

Система міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією переживає значну трансформацію під впливом глобальних викликів та технологічного прогресу. Конвенція ООН проти корупції та регіональні міжнародно-правові інструменти створили міцну основу для координації антикорупційних зусиль держав, проте емпіричний аналіз виявляє критичні недоліки в їхній ефективності. Механізм огляду виконання UNCAC стикається з проблемами обмеженої прозорості та відсутності формалізованих процедур моніторингу, тоді як GRECO демонструє вищий рівень результативності завдяки обов'язковій публічності звітів та процедурам реагування на систематичне невиконання рекомендацій. Найбільш проблематичною сферою залишається повернення активів: дані FATF та дослідження європейської системи вказують на низьку ефективність транскордонного співробітництва та технічної відповідності міжнародним стандартам. [192]. Прогностичне моделювання з використанням методу сценарного планування вказує на найбільш

імовірний сценарій регіональної фрагментації міжнародного антикорупційного співробітництва з формуванням конкуруючих блоків, що становить загрозу для єдності глобальних стандартів. Підвищення ефективності міжнародних організацій потребує комплексних реформ: запровадження обов'язкової прозорості, формалізованих процедур моніторингу виконання рекомендацій, посилення незалежності антикорупційних органів та створення технологічних платформ для співробітництва у поверненні активів. Багато дослідників зазначають, що майбутні дослідження мають зосередитися на розробці стандартизованих методологій оцінки ефективності, що дозволить здійснювати порівняльний аналіз результативності різних міжнародних механізмів та обґрунтовувати стратегічні рішення щодо їхнього інституційного розвитку.

Висновки до розділу 2

У другому розділі виходячи із сформульованих завдань дисертаційного дослідження, ми зосредилися на змісті поняття та особливостей міжнародної системи співробітництва держав.

Було важливо надати не тільки авторські підходи до явища, але й показати статику та динаміку розвитку такої системи. Надати видову класифікацію таких міжнародних організацій їх внутрішню архітектуру, систему організаційного та правового забезпечення як структури.

Однак, важливо також визначити напрями та форми трансформації такої системи. Окреслити критерії її ефективності, змоделювати та спрогнозувати її розвиток як на локальному так і на глобальному рівнях.

На основі проведеного дослідження, яке частково висвітлює теоретичні, історичні та інституційні аспекти міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією як транснаціональною феноменологією, можна сформулювати наступні висновки.

1. Корупція як транснаціональна загроза та необхідність комплексного міжнародного підходу: Корупція постає як глобальне соціально-політичне явище, що підриває верховенство права, демократію, економічний розвиток та стабільність держав, об'єктивно вимагаючи скоординованих дій на міжнародному рівні.

2. Корупції притаманний транснаціональний характер (пов'язаний з організованою злочинністю, відмиванням коштів та хабарництвом), що робить національні заходи явно недостатніми, – відтак, ефективна протидія можлива лише через інтеграцію зусиль держав, міжнародних організацій та інституцій громадянського суспільства (глобального та національних), з акцентом на превентивні, кримінальні та соціальні інструменти.

3. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю, включно з корупцією, пройшло шлях від констатації, рефлексії, обговорень на конференціях XIX століття до створення універсальних та регіональних конвенцій у XX–XXI століттях (наприклад, Конвенція ООН проти корупції 2003 р., Конвенція ОЕСР 1997 р.).

4. Вдається можливим запропонувати хронологічні етапи міжнародної співпраці в галузі боротьби з корупцією: від фокусу на економічних аспектах (1950–1960-ті роки) до комплексного підходу з криміналізацією діянь (1990–2000-ні роки), що свідчить про перехід від реактивних заходів до стратегічної превенції, з урахуванням глобалізації та появи нових форм злочинності.

5. Телеологічні домінанти міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією полягають у запобіганні, виявленні та криміналізації корупційних діянь, з акцентом на взаємну правову допомогу, обмін інформацією та повернення активів, зокрема, у формах міжнародних договорів двостороннього та багатостороннього характеру універсальної та регіональної дії, підкреслюючи специфіку корупції як злочину міжнародного характеру (транснаціонального, з критеріями за Конвенцією

ООН 2000 р.). Такий підхід спонукає до необхідності формування гнучких механізмів, адаптованих до відмінностей національних правових систем держав.

6. Міжнародні організації (ООН, ОЕСР, Рада Європи, Світовий банк, МВФ) відіграють провідну роль у формуванні нормативної бази (конвенції, рекомендації) та моніторингу (наприклад, GRECO), інтеграції антикорупційних заходів в глобальні програми розвитку. Міжнародні неурядові організації, такі як Transparency International, Amnesty International та Human Rights Watch, доповнюють заходи завдяки незалежним розслідуванням, адвокації та підтримки інформаторів, фокусуючись на правах людини та наслідках корупції.

7. Міжнародні та національні неурядові організації своєю активною діяльністю забезпечують громадський контроль та тиск, а державні інституції – правове регулювання в сфері протидії корупції.

8. Трансформація системи співробітництва в профільній сфері включає створення спеціалізованих органів (CoSP, FATF, StAR) для моніторингу, повернення активів та протидії відмиванню коштів, з акцентом на регіональні особливості.

9. Міжнародне співробітництво в профільній сфері еволюціонує від тактичного до стратегічного, багаторівневого підходу, з фокусом на превенцію (прозорість, освіта) та повернення активів, але потребує посилення моніторингу та адаптації до нових викликів (глобалізація, цифрова корупція). латентність корупції, відсутність єдиних ідентифікаційних визначень профільної феноменології, нерівність в імплементації базового явища (через суверенітет держав) та появи нових його форм (транснаціональні схеми).

10. Для України надзвичайно важливими є інтеграція європейських норм (GRECO, ЄС) в національне законодавство, а також проведення національних реформ задля створення балансу між суверенітетом та

співробітництвом, де добровільність участі не є обов'язком, але стає об'єктивованим імперативом для ефективності. Подальші дії та дослідження в сфері протидії корупції мають фокусуватися на ефективності регіональних механізмів, ролі неурядових організацій у моніторингу та впливі корупції на права людини, з метою розробки універсальних, але гнучких стандартів.

10. Боротьба з корупцією як глобальним явищем вимагає не тільки правових, але й соціально-політичних трансформацій, з акцентом на міжнародну солідарність для збереження стабільності держав та суспільств.

11. Система міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією переживає значну трансформацію під впливом глобальних викликів та технологічного прогресу. Конвенція ООН проти корупції та регіональні міжнародно-правові інструменти створили міцну основу для координації антикорупційних зусиль держав, проте емпіричний аналіз виявляє критичні недоліки в їхній ефективності. Механізм огляду виконання UNCAC стикається з проблемами обмеженої прозорості та відсутності формалізованих процедур моніторингу, тоді як GRECO демонструє вищий рівень результативності завдяки обов'язковій публічності звітів та процедурам реагування на систематичне невиконання рекомендацій. Найбільш проблематичною сферою залишається повернення активів: дані FATF та дослідження європейської системи вказують на низьку ефективність транскордонного співробітництва та технічної відповідності міжнародним стандартам.

12. Прогностичне моделювання з використанням методу сценарного планування вказує на найбільш імовірний сценарій регіональної фрагментації міжнародного антикорупційного співробітництва з формуванням конкуруючих блоків, що становить загрозу для єдності глобальних стандартів. Підвищення ефективності міжнародних організацій потребує комплексних реформ: запровадження обов'язкової прозорості,

формалізованих процедур моніторингу виконання рекомендацій, посилення незалежності антикорупційних органів та створення технологічних платформ для співробітництва у поверненні активів. Майбутні дослідження мають зосередитися на розробці стандартизованих методологій оцінки ефективності, що дозволить здійснювати порівняльний аналіз результативності різних міжнародних механізмів та обґрунтовувати стратегічні рішення щодо їхнього інституційного розвитку.

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

3.1. Аналіз сучасного стану боротьби з корупцією в Україні

Сучасний стан імплементації міжнародно-правових норм та стандартів боротьби з корупцією, а також контролю за виконанням державних програм та міжнародних зобов'язань України в цій сфері викликає чималу стурбованість, занепокоєність як серед науковців, так і серед практичних працівників, громадської спільноти й залишається одним із надзвичайно складних. Окреслена проблематика є, також, до кінця не розробленою, адаптованою та вирішеною у національній доктрині [71, с. 86; 95, с. 256; 94, с. 261; 102, с. 341].

Як відзначив І.С. Нуруллаєв, детальний аналіз норм Конституції України, законів України та юридичної практики свідчить, що в процесі імплементації міжнародно-правових норм може виникати й насправді виникає чимало колізійних питань. Таким чином, імплементація міжнародно-правових норм в українське законодавство виявляється досить складною і юридично не до кінця врегульованою процедурою. Ця процедура потребує спеціального наукового осмислення.[150, с.78] Ситуація ускладнюється ще і тим, що процесу застосування права в Україні притаманні щонайменше такі негативні риси, як наявність прогалів, безсистемність, суперечності чинного законодавства, небезпека неповної реалізації положень Конституції України в поточному законодавстві, невідповідність чинних законів міжнародним документам, ратифікованим державою і т.д. На цей факт звертають увагу багато науковців [169, с. 6].

На жаль, Конституція України та підзаконні акти не достатньо регулюють співвідношення українського законодавства з міжнародними нормами, що регламентують юрисдикцію міжнародних органів.

Виклики, породжені російською агресією, виявились лакмусовим папірцем для різних українських державних інституцій, зокрема тих, що працюють в межах антикорупційної системи, збудованої після Революції Гідності. Незважаючи на обмеження, введені воєнним станом, антикорупційні органи вистояли, демонструючи вагомі результати, які не лишилися непоміченими.

У глобальному контексті управління, подолання корупції виступає епіцентром боротьби, де держави прагнуть до прозорості, підзвітності та верховенства права. Україна, з її багатою спадщиною та складним геополітичним розташуванням, опинилася на передньому краї цієї битви. Динаміка антикорупційних заходів в українській соціально-політичній системі є багатогранною, що відображає постійну взаємодію проблем, значних досягнень та наполегливе прагнення до ефективних вирішень.

Враховуючи сучасні дослідження, динаміка боротьби з корупцією в Україні постає як актуальне та важливе питання для вивчення, що підкреслює її значний вплив на управління, економічний розвиток і добробут суспільства. Актуальність міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією для України посилюється тим фактом, що корупція продовжує залишатися серйозною проблемою, яка перешкоджає реалізації демократичних цінностей та гальмує прогрес нації. Зважаючи на позиціонування України на світовій арені, ефективність її антикорупційних зусиль стає надзвичайно важливим фактором для її іміджу та відданості принципам прозорості й підзвітності.

Проблема корупції в Україні – це багатошарова перешкода, що охоплює політичні зловживання, хабарництво та побутові хабарі, які пронизують суть соціальних взаємин. На думку Дорохіної та Мороза, корупція може суттєво нашкодити сталому розвитку як економіки країни, так і громадського сектору, особливо на початкових етапах їх становлення. Вона функціонує як гальмо, перешкоджаючи ефективному зростанню та

розбудові цих важливих аспектів управління та суспільних структур. Від самого моменту проголошення незалежності Україна стикнулася з численними викликами у своїх спробах боротьби з корупцією, маючи при цьому свою історію та особливості. Ключовим моментом для подолання корупції в Україні є приведення її законодавства у відповідність до європейських норм та стандартів. Цей процес важливий не лише для демонстрації прагнення України боротися з корупцією, а й відіграє важливу роль у сприянні глибшій інтеграції з Європейським Союзом (ЄС).

Адаптація передбачає узгодження національного законодавства з європейськими стандартами, демонструючи прихильність до прозорості, підзвітності та верховенства права.

Імплементація нормативно-правових актів в Україні відповідно до *acquis communautaire* – сукупності права ЄС, є невід’ємною частиною цієї адаптації. *Acquis communautaire* є орієнтиром, і відповідність йому є обов’язковою для поступу України до членства в ЄС. Однак, досягнення відповідності європейським стандартам вимагає складних реформ і змін в українському законодавстві [30].

Прогрес у подоланні корупції в Україні стає помітним завдяки різноманітним успішним ініціативам.

Одним із ключових напрямків, який зазнає значних змін для відповідності європейським нормам, є антикорупційне законодавство. Україна активно залучена до законодавчих реформ для відповідності європейським стандартам у цій сфері, що підкреслює прагнення України адаптувати свою антикорупційну правову базу до європейських стандартів. Подальші зміни до закону також є критично важливими на шляху України до європейського простору. Ці зміни в законодавстві відіграють значущу роль у зміцненні антикорупційного руху, посиленні інституційної бази та узгодженні українського законодавства з європейськими нормами, надаючи низку переваг. Це зобов’язання дає змогу Україні впровадити передові

антикорупційні практики та стандарти, які вже існують в Європейському Союзі.

Створення кращих умов для антикорупційних зусиль сприяє більш сприятливому середовищу для іноземних інвестицій, сприяючи стабільному та прозорому інвестиційному клімату. Більше того, це зміцнює міжнародні зв'язки України з державами Європейського Союзу, позитивно впливаючи на імідж держави на глобальній арені.

Узгодження українського законодавства з європейськими стандартами відіграє ключову роль в інтеграції України до Європейського Союзу, сприяючи приведенню у відповідність з ключовими принципами, такими як верховенство права, демократія та права людини, що закріплено в угодах між Україною та ЄС.

Крім впровадження конкретних міжнародних нормативно-правових актів, створення антикорупційних інституцій розглядається як ще один вагомий успіх у боротьбі з корупцією, вживаються заходи для розширення можливостей правоохоронних органів. Це включає в себе підвищення кваліфікації співробітників правоохоронних органів, впровадження сучасних технологій у їх діяльність, організацію спеціалізованих навчальних програм та активізацію співпраці з європейськими партнерами. Не менш важливим є підвищення обізнаності та залучення громадськості. Обізнаність щодо згубного впливу корупції на суспільство зростає, понад 90% населення вважає корупцію серйозною проблемою.

Попри те, що рівень обізнаності про корупцію серед населення в Україні зріс, на шляху до її подолання постає низка викликів та перешкод, що ускладнюють ефективну реалізацію реформ. Політична корупція залишається постійною проблемою, де переплетення політичних інтересів з корупційними практиками може перешкоджати ефективності антикорупційних заходів. Широкомасштабна корупція, яка поширюється на різні сфери суспільства, створює системні виклики, впливаючи на процеси

прийняття рішень та перешкоджаючи справедливому розвитку. Крім того, дрібна корупція, що виникає у повсякденних взаємодіях, становить постійну загрозу для доброчесності державних служб та підриває довіру громадськості. Незважаючи на досягнутий прогрес у адаптації законодавства, актуальні виклики підкреслюють потребу в безперервній пильності та відданості створенню прозорого та підзвітного управління.

Оскільки Україна прагне до тіснішої інтеграції з ЄС, боротьба з корупцією залишається не лише національним імперативом, але й критичним фактором на її шляху до європейської інтеграції. Ці виклики включають як політичне втручання в антикорупційний процес, так і складні бюрократичні механізми, які теж перешкоджають ефективній боротьбі з корупцією.

Стійке зростання нації залежить від всеосяжної системи компонентів національної безпеки. Наріжним каменем цієї структури є економічна безпека, життєво важлива для добробуту її громадян, збереження суверенітету та забезпечення гідного рівня життя.

На сучасному етапі розвитку Української держави тіньова економіка та корупція повинні бути визнані основними загрозами національній безпеці, що значно стримують прогрес України.

Розглядаючи це питання через таку призму, важливо визнати, що корупція та тіньова економіка взаємно підсилюють одна одну. Більше того, обидва елементи становлять серйозну загрозу, ставлячи під загрозу не лише економічну безпеку нації, а й саму основу держави.

Поширеність корупції безпосередньо сприяє низькому рівню життя, гальмує економічний розвиток, перешкоджає формуванню громадянського суспільства та підриває зусилля з ефективної боротьби зі злочинністю.

Однією з основних перешкод, що стримують іноземні інвестиції та становлення інвестиційно-привабливої нації, є тіньова економіка, яка підриває економічну безпеку держави.

При розгляді функцій забезпечення економічної безпеки важливо зазначити, що ці функції відрізняються залежно від конкретних цілей і перспектив. Відповідно, вкрай важливо уточнити пріоритети через законодавство щодо функцій, життєво важливих для формування адекватного рівня економічної безпеки, що наразі створює певні проблеми.

Незважаючи на ці труднощі, прагнення до національного прогресу можна посилити шляхом підвищення прозорості державних органів через покращення в кількох сферах. До них належать прискорення розвитку електронного урядування (підвищення прозорості), моніторинг видатків державних службовців та їх перевірка відповідно до їхніх декларацій, а також впровадження спрощеного процесу видачі ліцензій, дозволів та управління державними закупівлями, серед інших ініціатив.

Так, впровадження електронних систем закупівель, як-от ProZorro, суттєво збільшило прозорість урядових процесів закупівель, тим самим знизивши можливості для корупції у державних витратах та закупівлях.

Дотримання рекомендацій міжнародних органів прискорить економічне зростання країни та зміцнить довіру суспільства до національних органів, оскільки економічна безпека нації досягається через державне фінансування, яке перш за все базується на ВВП та слугує важливим інструментом для гарантування стабільності в усіх аспектах національної безпеки, захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз та сприяння конкурентоспроможності на світовій арені.

Міцна економічна система нації, яка охоплює всі її взаємопов'язані елементи, значною мірою визначає успіх її економічної безпеки. Необхідність боротьби з корупцією в рамках економічної безпеки виникає через постійні та ескалаційні негативні явища, що часто перевищують здатність уряду ефективно їх контролювати. Поширена першопричина таких негативних проявів, включаючи корупцію, полягає у відсутності

чіткої, економічно орієнтованої стратегії розвитку, яка, у свою чергу, перешкоджає розвитку.

Ігнорування економічної безпеки може спричинити не лише несприятливі соціально-економічні наслідки, але й послабити економічні сектори, посилити залежність від імпорту. Тому визначення згубного впливу корупції на економічну безпеку нації має вирішальне значення, а державні органи, яким довірено функції захисту економічної безпеки та боротьби з корупцією, відіграють у цьому ключову роль.

Сучасні наукові дослідження підкреслюють позитивні зрушення в боротьбі з корупцією, що відбулися завдяки заснуванню антикорупційних установ, реформи законодавства. Такі зміни разом із збільшенням поінформованості суспільства виявилися позитивними факторами, що посприяли цьому прогресу. Разом з тим, на думку К. Кертаєва, Л. Карпенко, А. Меркулова, Д.О. Гарбазей та О.В. Гулака, залишаються проблемні моменти, такі як слабкі інституційні основи та політичне втручання [25; 27; 83; 88].

Так, відповідно до міжнародних зобов'язань, Україною створені спеціалізовані антикорупційні інституції, які займаються розслідуванням, кримінальним переслідуванням та судовим розглядом корупційних справ на високому рівні. Серед них заслуговують на увагу Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура та Вищий антикорупційний суд. На етапі становлення та розвитку новостворених інституцій та впровадження новітніх електронних систем бюджетних закупівель, на жаль, не можна констатувати їх ефективність та бездоганність, а також недосконалість комплексного розвитку інформаційного суспільства та впровадження електронного урядування в Україні з кількох причин. Важливою є специфіка українського контексту. Україна має власні соціально-культурні та інституційні особливості, які здатні створювати унікальні виклики для запровадження електронного

урядування. Це може охоплювати такі аспекти, як ступінь довіри громадян до електронних послуг та їхню схильність до використання нових технологій. Твердження про те, що надання більшої кількості державних послуг в електронній формі є ключовим аспектом електронного урядування, також може викликати полеміку. Багатоканальний підхід, що враховує різні способи доступу до послуг (включаючи офлайн-варіанти), також може бути необхідним для забезпечення справжньої інклюзивності та доступності. Крім недовіри значної частини суспільства до державних цифрових сервісів, можливо виділити й інші перешкоди для подолання корупції: завищені вимоги та очікування населення щодо ефективності роботи новостворених органів, контрпродуктивна реакція значної частини політичного істеблішменту в Україні на діяльність антикорупційних установ, спроби перешкоджання діяльності цих антикорупційних органів. Заходи, що вживалися політичним істеблішментом, варіювалися від неоднозначних рішень Конституційного Суду до залучення інших державних органів, на кшталт СБУ, Генеральної прокуратури та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, проти антикорупційних структур. Окрім того, в засобах масової інформації, афілійованих до бізнес-угруповань та політиків все частіше організуються брудні кампанії з дискредитації цих інституцій та їхніх очільників, що ускладнює зусилля щодо результативної боротьби з корупцією на високому рівні. Водночас зберігаються виклики у слабких інституційних рамках та політичному втручанні.

Цільова стратегія щодо зміцнення інституційної незалежності, удосконалення законодавства та реформування судової системи має на меті подолати ці перешкоди. Важливими компонентами є підвищення обізнаності суспільства, міжнародне співробітництво та використання технологічних рішень для забезпечення прозорості.

Отже, боротьба з корупцією на національному рівні вимагає не тільки активізації міжнародного співробітництва, а й всебічної та тривалої роботи, яка охоплює юридичні, інституційні, економічні та суспільні аспекти.

Критично необхідними є прихильність до прозорості, звітності та верховенства права на всіх щаблях управління. Без сумніву, подолання проблем у боротьбі з корупцією в Україні вимагає комплексної та багатоаспектної стратегії, елементами якої мають стати посилення незалежності інституцій через законодавчі гарантії незалежності антикорупційних органів, в тому числі захист від політичного впливу, з метою підвищення ефективності у розслідуванні та притягненні до відповідальності у справах щодо корупції; постійне реформування національного законодавства у напрямку розширення міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією з метою усунення прогалів і неузгоджень у правовій базі, забезпечення всеосяжності антикорупційних норм, їхньої дієвості та відповідності міжнародним стандартам; врегулювання прогалів щодо посилення захисту викривачів, посилення механізмів захисту викривачів від помсти, гарантування їхньої безпеки та спонукання осіб до інформування про корупційні правопорушення, в тому числі за допомогою спеціального органу для розгляду скарг викривачів; посилення правових механізмів для повернення активів, здобутих злочинним шляхом; продовження реформи судової системи для підвищення її незалежності, ефективності та здатності ефективно розглядати справи про корупцію, підготовка та підвищення кваліфікації суддів і правників, що спеціалізуються на антикорупційних питаннях, для забезпечення справедливих та швидких судових процесів; розширення інформаційних та освітніх кампаній для інформування громадян про негативні наслідки корупції з метою підвищення обізнаності та залучення громадськості до боротьби з корупцією; максимальне розширення співпраці з міжнародними організаціями, такими як Європейський Союз, Міжнародний валютний

фонд, Організація Об'єднаних Націй, в тому числі залучення їх фахівців для незалежної антикорупційної експертизи, отримання інформації, ресурсів і нагляду, оскільки міжнародний моніторинг може надати додатковий рівень контролю та підтримки у боротьбі з корупцією; удосконалення технологічних рішень в сфері електронного урядування з метою виключення людського фактору та зменшення можливостей для корупції в державних послугах та закупівлях.

Крім зазначених елементів національних механізмів боротьби з корупцією, вкрай необхідним є посилення підтримки антикорупційних ініціатив на рівні громад, які залучають місцевих мешканців, громадянське суспільство та громадські організації до моніторингу та звітування про корупцію, в тому числі надати громадам можливість відігравати активну роль у притягненні посадовців до відповідальності за корупційні дії [30, с. 5-6].

Як вбачається з міжнародного досвіду, необхідно надавати максимальний розголос розслідуванням гучних антикорупційних справ на усіх етапах з метою інформування суспільства про викритих корупціонерів та наслідки проведених розслідувань.

Розробка та впровадження системи моніторингу та оцінки ефективності антикорупційних заходів теж можливо включити до переліку елементів механізмів боротьби з корупцією. В сучасних українських реаліях надто важливо регулярно переглядати прогрес, виявляти слабкі місця та коригувати стратегії з огляду на зміни природи корупційних викликів. Реалізація комплексу заходів боротьби з корупцією у злагоджений та сталий спосіб сприятиме зміцненню антикорупційної системи України та сприятиме більш прозорій та підзвітній системі управління, спільної мети подолання корупції як державних, так і неурядових організацій. Ефективна боротьба з корупцією вимагає послідовного, планового та скоординованого підходу, який ґрунтується на єдиній концептуальній основі.

Розв'язання системних проблем потребує системної стратегії їх подолання. Національна антикорупційна політика має бути динамічною, здійснювати постійний моніторинг за різними критеріями, включаючи галузеві, регіональні та функціональні аспекти, включаючи ефект від інтеграція нових ідей, отриманих шляхом поглибленого дослідження природи та корінних причин корупції. Для досягнення позитивних результатів потрібен всебічний аналіз секторів та державних органів, найбільш вразливих до корупції, а також розуміння мотивів, які стоять за корупційною поведінкою.

Через перевантаженість антикорупційних органів та брак кваліфікованих кадрів, досягнення успіху залишається недосяжним без активної підтримки громадянського суспільства. Досягнення у боротьбі з корупцією повинні бути взаємопов'язані з багатогранним підходом, об'єднуючи юридичні, політичні, організаційні, технічні та фінансові заходи. Така всеосяжна комплексна стратегія спрямована не тільки на розробку та впровадження необхідних механізмів, а й на досягнення результатів у боротьбі з корупцією, що сприятиме створенню середовища для суттєвих змін у протидії поширеним проявам корупції.

Важливо, що, незважаючи на несприятливі умови еволюційного ландшафту антикорупційних зусиль в Україні, ми можемо констатувати позитивні тенденції, що свідчить про те, що стратегічні дії, у тому числі створення інституцій та реформи законодавства, згодом призведуть до значних покращень.

Результати сучасних наукових досліджень протидії корупції, підкреслюють важливість як інституційних, так і суспільних чинників у формуванні антикорупційного середовища. Подальші дослідження у цій сфері можуть проаналізувати прихований вплив конкретних законодавчих реформ на індекси корупції, а нові порівняльні дослідження з іншими країнами, які проводять аналогічні антикорупційні ініціативи, поглиблений

аналіз ефективності кампаній із підвищення обізнаності суспільства та їх ролі у формуванні ставлення суспільства до корупції у поєднанні з безперервним моніторингом еволюційної динаміки та впливу геополітичних факторів на тенденції корупції в Україні, можуть надати цінну інформацію та позитивний досвід.

Великим кроком стало прийняття спеціального закону, що встановлює порядок застосування в Україні рішень Європейського суду з прав людини [104; 179; 114]. Але предмет Закону чітко обмежений. Зважаючи на такі обмеження об'єкта норми цього закону не можуть бути застосованими навіть за аналогією. Отже, питання про порядок застосування в Україні актів таких міжнародних органів знаходиться саме у площині прогалин українського законодавства.

Загальне правове підґрунтя співвідношення міжнародного права і національного законодавства Україні закладене частиною 1 статті 9 Конституції України, що визначає: «Чинні міжнародні договори України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, є частиною законодавства України» [121]. Таким чином, у загальному вигляді немає, на нашу думку, законодавчої перешкоди для повноцінної реалізації антикорупційних норм, закріплених у досліджуваних міжнародних Конвенцій. Але виникає питання про конкретні правові механізми застосування в Україні їх норм.

Аналізуючи зміст антикорупційних Конвенцій, неважко зробити висновок, що значна кількість їх норм мають загальний характер. Ці норми у переважній більшості мають характер таких, що не можуть бути реалізованими без спеціальних внутрішньодержавних процедур. Такі норми в теорії міжнародного права називають «не самовиконуваними».

Однак, держава не завжди може обирати між видами нормативно-правових актів. Особливо, на думку науковців, це важливо для питань уніфікації кримінального законодавства, оскільки головне завдання

договорів про уніфікацію законодавства – «сприяти зближенню кримінальних законів» [144, с. 216].

Виходячи з цього, вдається можливим виокремити ще одну нагальну науково-практичну проблематику – колізії, невизначеності між правом держави на визначення шляхів імплементації норм міжнародного права та взятими на себе зобов'язаннями щодо їх імплементації. Ця проблематика потребує окремого наукового дослідження, подальших розробок, та, відтак, не може бути розглянута та вирішена в рамках нашого дослідження.

За результатами соціологічних опитувань, частка громадян, які мають безпосередній досвід зіткнення з корупцією, за останні роки суттєво зменшилася (з 60% у 2013 році до менш ніж 40% на початку 2020 року). Порівняльні показники рівня корупції в Україні поступово зростають.

За даними Transparency International, індекс сприйняття корупції (CPI) в Україні зріс до 35 пунктів станом на 2024 рік. Це підтверджує, що прогрес за останні роки був надто повільним, щоб задовольнити громадську думку.

У своєму Висновку щодо заяви України про членство у ЄС, Європейська комісія зазначила, що Україна досягла значного прогресу у сфері верховенства права, але подальша боротьба з корупцією залишається однією з ключових вимог [75].

Затримки в реалізації антикорупційної політики в Україні серйозно зашкодили економіці країни. Згідно з опитуванням компаній, широко розповсюджена корупція та відсутність довіри до судової системи є основними перешкодами для іноземних інвестицій в Україну.

Зосередившись на реалізації своєї антикорупційної політики, Україна, після, завершення військових дій, може наздогнати та, навіть, обігнати інші держави-члени ЄС у Східній Європі й досягти рівня середньостатистичної європейської країни протягом десятиліття.

Попередня Антикорупційна стратегія (2014-2017) та державна програма з її реалізації були якісними документами з високим

антикорупційним потенціалом. Цей потенціал не був повністю реалізований та втілений у життя, головним чином через тривалу організацію антикорупційних інституцій у період з 2014 по 2019 рік. Оскільки ці програмні документи не переглядалися та не оновлювалися з 2016 року, їхні положення дедалі більше застарівали.

Метою антикорупційної політики України є досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, а також забезпечення координації та систематизації антикорупційних заходів, що здійснюються всіма органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Згідно з Антикорупційною стратегією, корупція розглядається як основна перешкода на шляху до сталого економічного зростання та розвитку ефективних та інклюзивних демократичних інститутів. Попередня антикорупційна стратегія зосереджувалася на створенні сучасної антикорупційної системи (правової системи) та розвитку антикорупційних інституцій для забезпечення її ефективного функціонування. Водночас, уряд здійснював секторальні реформи відповідно до інших програмних документів з метою усунення можливостей для корупції в різних секторах. Концепція цієї антикорупційної стратегії базується на поєднанні обох підходів, описаних вище; зокрема, глави 2 і 4 визначають ключові напрями загальної боротьби з корупцією та подальшого розвитку антикорупційної системи, тоді як глава 3 визначає найбільш пріоритетні напрями з антикорупційної точки зору. Збалансоване поєднання цих підходів дозволить не лише знизити рівень корупції та підвищити довіру громадян до влади, а й значно прискорити економічне зростання в Україні. Пріоритетні напрями запобігання та протидії корупції на 2021-2025 роки були визначені на основі результатів стандартного опитування щодо рівня корумпованості в Україні (опитування підприємств, фахівців та населення), здійсненого у 2020 році, результатів інших опитувань щодо стану, динаміки

та поширеності корупції в Україні, а також результатів аналізу ефективності реалізації антикорупційної політики.

Так, за результатами стандартного опитування щодо рівня корумпованості, як український бізнес (57% респондентів), так і громадяни (52% респондентів) вважають, що найбільш пріоритетною сферою у боротьбі з корупцією є система правосуддя. Наступними пріоритетними сферами для громадян України є (за зменшенням): охорона здоров'я (38%), міліція та прокуратура (37%), державний сектор (27%), податкова та митна служби (25%), а також політичні партії та фінансування виборчих кампаній (21%). На думку представників компаній, найбільш пріоритетними сферами у боротьбі з корупцією є поліція та прокуратура (41%), податкові та митні органи (32%), політичні партії та фінансування виборчих кампаній (25%), охорона здоров'я (24%) та оборона і безпека (23%). Погляди компаній та експертів на найбільш корумповані сектори є схожими за змістом. Це митниця, земельні відносини, міське будівництво, будівництво великих інфраструктурних об'єктів та правосуддя. За даними різних опитувань щодо корупційного досвіду, громадяни найчастіше стикаються з корупцією у сфері охорони здоров'я, а компанії - у відносинах з правоохоронними органами та прокуратурою.

Корупція, як і у попередні роки, посідає одне з перших місць серед основних проблем, список яких був запропонований респондентам для оцінки. Перше та друге місця у 2021-2023 роках зайняли здоров'я життя та військові дії.

Більшість населення України вважають корупцію дуже серйозною проблемою.

За даними бізнес-опитування, корупція, як і в попередньому опитуванні, посідає друге місце у рейтингу проблем: 55,2% опитаних підприємців вважають корупцію дуже серйозною проблемою.

За оцінками громадськості, судова система та митна служба є найбільш корумпованими сферами, посідаючи перше місце. На другому місці опинилися прикордонний контроль і земельні відносини. Рейтинг найкорумпованіших секторів, сформований на основі думки населення, залишився незмінним порівняно з 2021 роком.

З точки зору бізнесу, корупція найчастіше проявляється у галузях ліцензування, видобування природних ресурсів та митних процедур. Наступними за рівнем корупції є лісове господарство, земельні питання, закупівлі для будівництва доріг та приватизація державних підприємств. За результатами опитувань, індекси сприйняття корупції в цих секторах перевищують 4 бали за п'ятибальною шкалою в обох країнах.

І населення, і бізнес найчастіше схильні вважати відповідальністю за подолання корупції вищі органи влади.

Парламент, Уряд та Національне антикорупційне бюро України є лідерами рейтингу вже декілька років поспіль. Показово, що у 2023 році обидві групи респондентів значно частіше називали правоохоронні органи серед інститутів, які мають боротися з корупцією. Особливо ця тенденція виявилася під час опитування населення.

3.2. Міжнародне співробітництво України у сфері боротьби з корупцією: імплементація міжнародних договорів та стандартів

Згідно з угодою про асоціацію між нашою державою та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами від 27 червня 2014 року, окремий розділ присвячений фінансовій співпраці та регулюванню боротьби з шахрайськими діями [171].

Слід зазначити, що у статті 453 Угоди вказується, що Україна отримуватиме економічну допомогу через вищезгадані інструменти та механізми фінансування ЄС. У статті 459 зазначено, що Сторони активно впроваджують максимально ефективні засоби у боротьбі та запобіганні шахрайству, корупційним діям та іншою протизаконною діяльністю, у тому числі шляхом спільної правової підтримки й взаємодії у сферах, що охоплюються згаданою Угодою.

Відзначимо, що у Частині 2 цієї статті наведено положення про те, наша держава також імплементує у власне національне законодавство європейські правила та закони, які відповідають положенням розглянутих у Додатку XLIV до Угоди [171].

У цьому додатку міститься Положення про боротьбу з шахрайством та контроль, а саме: «обмін інформацією, консультації та співробітництво здійснюються на оперативному рівні з українськими колегами та OLAF; запобігання злочинам, шахрайству та корупції, зокрема шляхом перевірки цільового використання фінансові ресурси, запобігання активній та пасивній корупції, усунення конфліктів інтересів під час укладання контрактів, грантів або під час їх реалізації, проведення та інформування про профілактичні заходи у цих сферах, збір інформації про дотримання принципів прозорості та недискримінації всіх закупівель та грантів; проведення розслідувань та судових розглядів щодо підозрюваних або фактичних випадків шахрайства та корупції відповідно до національних процедур; передачу інформації про передбачувані або фактичні випадки

шахрайства та корупції та звітність про реалізацію всіх необхідних заходів; проведення Комісії та Європейської Рахункової Палати щодо законності використання всіх коштів; проведення перевірок та інспекцій на місцях з метою захисту фінансових інтересів ЄС у тісній співпраці з компетентними органами України; застосування адміністративних заходів та повернення коштів з дотриманням принципів конфіденційності та захисту персональних даних» [171].

1 січня 2006 року Україна стала сороковим членом GRECO, антикорупційного моніторингового органу Ради Європи. Відповідно до Статуту GRECO, метою Групи є «підвищення компетентності її членів у боротьбі з корупцією для вжиття заходів за допомогою динамічного процесу спільної оцінки методів реалізації та рівного впливу відповідно до їх зобов'язань у цій галузі, а також Для досягнення цієї мети Група контролює дотримання Керівних принципів боротьби з корупцією, ухваленими Комітетом Ради Європи; контролює виконання міжнародних законодавчих документів (статті 1, 2)».

Україна продовжує процес реформ, який підтримується міжнародною спільнотою. Водночас існує високий рівень опору змінам з боку великої кількості людей, представники старої системи, що склалася.

Відповідно до Міжнародних Стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) [106; 120] та Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму [ст. 12], яка ратифікована Україною 17.11.2010 р., у кожній країні має функціонувати підрозділ фінансової розвідки, який є національним центром для отримання та аналізу повідомлень про підозрілі операції та іншої інформації, яка має відношення до відмивання коштів, пов'язаних предикатних злочинів і фінансування тероризму, та для розповсюдження результатів цього аналізу.

Згідно із Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг) є органом, уповноваженим Україною на виконання функцій підрозділу фінансової розвідки (Financial Intelligence Unit, FIU) [106; 120].

Крім цього, Україна бере активну участь у вирішенні новітньої проблеми, а саме – боротьбі з корупцією із застосуванням цифрових технологій, зокрема віртуальних активів.

Згідно позиції Міжнародної групи з протидії відмиванню грошей (FATF), віртуальні активи визначаються як цифрові представлення вартості, які можуть бути використані для платежів, інвестицій або інших цілей. Так, до них відносять різні криптовалюти, які базуються на технології блокчейн і забезпечують псевдонімність транзакцій; токени, тобто активи, права чи унікальні об'єкти (наприклад, NFT); стейблкоїни, які пов'язані з фіатними валютами (USDT та інші), а також різноманітні цифрові валюти національних центральних банків (CBDC), які за своєю суттю є цифровими формами національних валют [40; 41; 42; 43].

Проблема регулювання та міжнародної боротьби з корупцією з використанням віртуальних активів криється в їх унікальних властивостях, які роблять їх привабливими для корупційних схем [4].

Незважаючи на те, що транзакції в блокчейні є прозорими, ідентифікація власників гаманців ускладнена, особливо при використанні анонімних криптовалют або використання псевдонімів при здійсненні операцій.

Крім того, специфіка віртуальних активів полягає в тому, що вони є децентралізованими. Відтак, правоохоронні органи не завжди мають можливість відстеження транзакцій, тим більше, що використання

віртуальних активів дозволяє миттєво переказувати кошти без посередників у будь-яку країну світу.

Завдяки своїй унікальній природі, віртуальні активи використовуються в різних корупційних схемах, таких як хабарництво (оскільки корупціонери можуть отримувати хабарі у вигляді криптовалют, що дозволяє уникнути банківських перевірок і відстеження); відмивання грошей через конвертацію незаконно отриманих коштів у криптовалюту з використанням децентралізованих електронних бірж або сервісів, які змішують транзакції для забезпечення анонімності, з подальшою легалізацією через складні ланцюжки транзакцій.

Найактуальнішими проблемами протидії корупційним правопорушенням стали поширення практик ухилення та обходу міжнародних санкцій (коли країни або особи, що перебувають під санкціями, використовували криптовалюту для фінансування торгівлі або інших операцій), а також фінансування незаконних політичних кампаній за допомогою приховування джерел фінансування політичних кампаній, що дозволяє уникати законодавчі обмеження [174].

Міжнародне співробітництво у боротьбі з корупцією стикається з низкою проблем оскільки різні країни мають різні підходи до регулювання, або правові рамки для регулювання віртуальних активів тривалий час перебувають на стадії розробки, що ускладнює гармонізацію законодавства та створює прогалини для зловживань й ускладнює міжнародну співпрацю.

На даний час міжнародне співробітництво у боротьбі з корупцією з використанням віртуальних активів здійснюється, здебільшого, на двох рівнях: регіональному та національному.

Так, на регіональному рівні (ЄС) у 2023 році прийнято Регламент MiCA (Markets in Crypto-assets), який встановлює стандарти для регулювання криптоактивів у країнах ЄС, включаючи заходи проти

відмивання грошей, про що написано багато досліджень, прийнято декілька Директив [2; 8; 9; 12; 13;16; 33].

В Україні у 2021 році було прийнято Закон України “Про віртуальні активи” [109], який встановлює правові основи для обігу криптовалют, був підписаний Президентом України, але ще не набрав чинності, що створює регуляторні прогалини. Відповідно до переходних положень відповідний закон має набути юридичної сили після внесення змін у Податковий кодекс України. Таких змін не відбулося.

Слід зазначити, що міжнародна спільнота веде активну роботу в напрямку нормативного регулювання зазначеної проблематики - Міжнародна група з протидії відмиванню грошей у 2019 році оновила рекомендації щодо віртуальних активів, вимагаючи від бірж і постачальників послуг дотримання правил KYC (Know Your Customer) і AML (Anti-Money Laundering).

Державний фінансовий моніторинг активізувався у співпраці з найвідомішими міжнародними організаціями та профільними зарубіжними установами, що долучаються до запитів протидії фінансуванню тероризму та відмиванню значних коштів: Групою з розробки фінансових заходів щодо боротьби з відмиванням грошей (FATF), Спеціальним комітетом РЄ, ЄК, Управлінням ООН з наркотиків та злочинності, Егмонтською групою глобальних підрозділів фінансової розвідки, Світовим банком, МВФ тощо.

На основі практичних заходів і методів, що застосовуються на державному рівні для боротьби з корупцією, виділяють дві ключові стратегії: вертикальну та горизонтальну. Вертикальна стратегія відзначається швидкими результатами, тоді як горизонтальна орієнтована на довгострокову державну політику, яка ґрунтується на створенні антикорупційних стимулів.

Результати аналізу стану корупції в Україні, ефективності попередньої антикорупційної політики, міжнародних стандартів та кращих

світових практик у сфері запобігання і протидії корупції дозволили сформулювати основні засади антикорупційної політики на 2021 - 2025 роки.

Стратегія базується на 5 ключових принципах: Оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування. Зокрема, передбачено усунення надмірних повноважень державних органів, а також дублювання їх функцій. Зменшення впливу «людського фактора» та підвищення прозорості й ефективності взаємовідносин держави з громадянами та організаціями. Це пропонувалось досягнути завдяки запровадженню правил загальної адміністративної процедури та диджиталізації більшості процесів і послуг; Створення зручних та легальних альтернатив корупційним практикам; Забезпечення ефективного державного контролю за дотриманням публічними службовцями правил етичної поведінки та вимог антикорупційного законодавства; забезпечення невідворотності відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення.

Антикорупційна стратегія об'єднує державні органи в єдину команду і допомагає їм взаємодіяти для досягнення кращих результатів. На координацію як необхідну умову ефективної боротьби з корупцією вказує Конвенція ООН проти корупції, яку підписала Україна [107; 108; 117].

Впровадження Антикорупційної стратегії є найпоширенішим інструментом забезпечення такої координації.

Так, Антикорупційні стратегії існують у низці держав на різних континентах і з різним рівнем добробуту: Великобританії, Сінгапурі, В'єтнамі, Йорданії, Румунії, Єгипті, Вірменії тощо.

Антикорупційна стратегія охоплює питання функціонування загальної антикорупційної системи, визначає пріоритети запобігання корупції в окремих секторах державного управління та приділяє значну увагу відповідальності за корупцію. Пріоритетними секторами державного управління, визначеними Стратегією, є судочинство державне регулювання

економіки забезпечення економічної конкуренції; державний сектор економіки митні та податкові органи оборонний сектор; охорона здоров'я; фінансування політичних партій; приватний сектор.

Антикорупційна стратегія розробляється Національним агентством з питань запобігання корупції (далі - Національне агентство) та реалізується через відповідну Національну антикорупційну програму з урахуванням особливостей, передбачених законом, і затверджується Кабінетом Міністрів України на строк дії цієї Стратегії.

Антикорупційна стратегія визначає основні проблеми у кожній пріоритетній сфері та встановлює стратегічні результати, яких необхідно досягти для розв'язання цих проблем. Ці результати були розроблені таким чином, щоб забезпечити чітке розуміння комплексу заходів, необхідних для їх досягнення. Національна антикорупційна програма визначає заходи для досягнення кожного очікуваного стратегічного результату, індикатори виконання кожного заходу, відповідальних за виконання заходів, строки виконання заходів, а також фінансові ресурси та обсяги, необхідні для їх виконання. Заходи, визначені національною антикорупційною програмою, мають бути реалізовані у встановлені нею строки.

Внесення змін до антикорупційної стратегії здійснюється за участю державних органів. Координаційна робоча група з питань антикорупційної політики (далі - Координаційна робоча група) утворюється як консультативно-дорадчий орган при Державному агентстві під співголовуванням Голови Державного агентства та Міністра Кабінету Міністрів України. Персональний склад Координаційної робочої групи затверджується Кабінетом Міністрів України. До складу Координаційної робочої групи входять відповідальні виконавці Національної антикорупційної програми щодо реалізації Антикорупційної стратегії та народні депутати України. Основними завданнями цього консультативно-дорадчого органу є сприяння координації дій органів державної влади з

питань реалізації Антикорупційної стратегії та виконання заходів національної антикорупційної програми, а також підготовка пропозицій щодо розроблення та впровадження (у тому числі вдосконалення) нормативно-правової бази. Фінансові ресурси для реалізації антикорупційної стратегії формуються за рахунок коштів державного бюджету та місцевих бюджетів, передбачених на виконання державної програми, а також міжнародної технічної допомоги.

Слід зазначити, що громадський контроль є дієвим інструментом боротьби з корупцією, хоча результати таких заходів мають лише рекомендаційний характер. Наша держава робить кроки в цьому напрямку.

Ефективність державної антикорупційної політики України здебільшого залежить від координації між національними антикорупційними органами, міжнародними організаціями, громадянським суспільством та поступової реалізації всього комплексу системи антикорупційних заходів.

Неабиякий вплив на боротьбу з корупцією мають дієві правові механізми українського антикорупційного законодавства та впровадження в практику новітніх міжнародних антикорупційних стандартів.

Громадський антикорупційний контроль за попередженням та припиненням корупції можливо відзначити як один із сучасних інструментів боротьби з корупцією, що свідчить про демократичність та неухильне становлення України як правової держави.

Так О. В. Гулак, В. І. Курило та Л. М. Дубчак, цілком аргументовано відзначають, що ефективними факторами антикорупційної політики в Україні є ефективна система антикорупційних органів та їхня співпраця між собою; політична воля до подолання корупції та дотримання принципу невідворотності юридичної відповідальності; усунення прогалін в антикорупційному законодавстві [87, с 199; 88; 89].

На думку науковців [59, с. 45] в даний час в Україні спостерігається неузгодженість діяльності антикорупційних органів у боротьбі з корупцією.

А. Боголієпова та О. Ковтун [62] звертають увагу на відсутність професійного управлінського персоналу в національних антикорупційних органах. Тієї ж позиції дотримуються К. Кертаева та А. МеркуловаВ. [25], вважаючи, що брак професійних кадрів у сфері протидії корупції є стратегічним стримуючим фактором антикорупційної стратегії.

О. Бондаренко та ін. зазначають, що сплутана система спеціалізованих антикорупційних органів характеризується колективною неузгодженістю дій з боротьби з корупцією та, фактично, блокує ефективне функціонування системи механізмів та засобів подолання корупції, оскільки відсутність чітких повноважень та функціоналу, як й неузгодженість дій призводить до плутанини виходом з якої можуть стати чіткі правила, процедури та антикорупційні межі поведінки, якими передбачається алгоритм реагування та чіткі протоколи зв'язку антикорупційних органів для усунення конфліктів [62; 63; 64].

Національна антикорупційна політика, на думку О. Захарової та ін. [5] має ґрунтуватися на верховенстві права та дотриманні конституційних принципів, а її ефективність прямо залежить від ефективного державного механізму, належних засобів профілактики та покарання, дієвого професійного та прозорого механізму правового захисту у справах про порушення антикорупційного законодавства, які повинні займати ключове місце в системі антикорупційних засобів, оскільки демократичний розвиток держави гальмується внаслідок неефективної антикорупційної політики.

Багато дослідників, зокрема, І Ясін, В. Топчій та ін. [23; 39] висловлюють позицію, що міжнародні антикорупційні стандарти, реалізовані в Україні, зміцнюють антикорупційне законодавство та антикорупційні заходи. На їхню думку, громадська обізнаність щодо міжнародних антикорупційних стандартів є ефективним інструментом у

боротьбі з корупцією. Громадський контроль над корупцією є ефективним інструментом для правоохоронних органів у сфері попередження та протидії корупції. Так, аналізуючи вплив норм ЄС на прикладі української антикорупційної реформи, М. Кралікова зазначає про формальний характер впровадження європейських антикорупційних стандартів в Україні [26].

Хоча переважна більшість вчених підтримують позицію, що постійний моніторинг з боку громадськості та різних міжнародних, громадських та неурядових організацій має суттєвий вплив на ефективність національної антикорупційної політики, проте, в науковому середовищі існують неоднозначні позиції, які полягають у тому, що громадський контроль над боротьбою з корупцією має негативний прояв. Вивчаючи антикорупційну ситуацію в різних країнах, можливо виокремити низку несприятливих факторів у її розвитку - надмірний антикорупційний активізм, який має бути обмеженим через його наслідки для захисту статусу та інтересів вищих посадових осіб, владного становища внутрішніх суб'єктів. Через негативний вплив, зловживання та маніпуляції, деякі антикорупційні норми ЄС, які впроваджуються в Україні не відображають специфіку ЄС, та призводять до хаотичного нормотворення, правозастосування та, як наслідок, імітації реформи та хибних інституційних інноваціях.

На наш погляд, враховуючи реалії сьогодення, а саме – запровадження правового режиму воєнного стану та відбиття збройної агресії, Антикорупційна стратегія потребує негайного перегляду.

Ще одним напрямком удосконалення антикорупційної політики держави в рамках наближення до європейських стандартів є продовження роботи з пошуку, повернення та управління активами, а також аналіз інформації щодо можливих випадків відмивання коштів та коштів, у яких є підозри щодо їх кримінального походження.

Що стосується останнього, то це стосується повноважень Держфінмоніторингу, діяльність якої ми розглядали в попередньому розділі, проводячи аналогії з європейськими органами.

Проте в Україні існує ще один унікальний орган, який за змістом, обсягом функцій та правовим статусом не має аналогів у системі органів виконавчої влади держави й створений на зразок установ з повернення та управління активами, що діють у ЄС на підставі Рішення Ради ЄС № 2007/845/ЖНА від 06.12.2007 та в рамках виконання Плану дій щодо лібералізації візового режиму ЄС для України - Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (скорочено АРМА).

Це центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, уповноважений формувати та реалізовувати державну політику у сфері виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, а також управління майном, на яке накладено арешт у кримінальному провадженні.

Основними напрямками діяльності АРМА є: ідентифікація активів, управління активами та формування державної політики у цій сфері. У сфері виявлення та розшуку майна цей орган здійснює діяльність з виявлення та розшуку майна слідчим, оперуповноваженим. органи досудового розслідування, прокуратури та суди з метою арешту та конфіскації таких активів; забезпечення міжнародного співробітництва у цій сфері з органами іноземних держав та міжнародними організаціями; участь у забезпеченні представництва прав та інтересів держави в іноземних юрисдикційних органах у цій сфері. У сфері управління активами – на підставі рішення суду у разі накладення арешту в кримінальному провадженні для збереження або збільшення вартості шляхом передачі активів на підставі договору управління або відчуження шляхом розміщення грошових рахунків у державних банках до закінчення кримінального провадження. У сфері

формування державної політики – шляхом підготовки пропозицій до проектів нормативно-правових актів, укладення міжнародних договорів з відповідними іноземними та міжнародними організаціями, а також проведення методичної, консультативної роботи, надання допомоги слідчим, детективам, прокурорам, суддям з питань, що належать до їх компетенції[105].

Важливою функцією АРМА є формування та запровадження Єдиного державного реєстру майна, на яке накладено арешт у кримінальному провадженні (відомості щодо відомостей про таке майно, рішення суду про арешт або його скасування, номер реєстру кримінального провадження).

У науковій літературі ефективність антикорупційної політики розглядається як багатоаспектне явище, що об'єднує економічний, правовий та соціальний виміри.

Її можна співвіднести з економічною категорією «ефективність», яку класично визначають як співвідношення результатів до витрат матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, необхідних для їх досягнення.

У сфері протидії корупції це означає продуктивність використання ресурсів - кадрових, організаційних, фінансових та інформаційних — для досягнення відчутного зниження рівня корупційних практик. Трудові ресурси антикорупційної політики охоплюють як державних службовців і законодавців, так і спеціалізовані інституції (НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС), а також громадськість, журналістів-розслідувачів та міжнародних експертів. Саме їхня діяльність визначає, наскільки ефективно система протидії корупції функціонує на практиці[9].

Дослідники справедливо підкреслюють, що успіх можливий лише за умови високого рівня правової культури, моральної стійкості та доброчесності суб'єктів владних повноважень [63; 64].

Ефективна протидія корупції на рівні організацій вимагає системного підходу. Відповідно до рекомендацій міжнародних організацій (OECD, GRECO), антикорупційна політика, антикорупційні програми повинні мати комплексний і послідовний характер, охоплювати цілі, завдання, визначення базових понять, сферу дії, коло суб'єктів і передбачати відповідальність за порушення встановлених стандартів.

В українській практиці поступово формуються комплексні підходи до утвердження певних стандартів, політик і програмування, які б мали включати прозорі та дієві механізми оцінки корупційних ризиків, регулювання конфлікту інтересів, етичні норми поведінки та доброчесності, стандарти прозорості у закупівлях та фінансовому менеджменті. Закон України «Про запобігання корупції» (2014 р.) встановлює обов'язок державних органів і підприємств з державною участю розробляти внутрішні антикорупційні програми, що відповідають міжнародним стандартам доброчесності.

Але практика показує, що найбільш ефективними вони стають тоді, коли створюються не формально, а з урахуванням особливостей діяльності та активного залучення фахівців і колективного обговорення.

Слід враховувати, що корупційні практики еволюціонують, набуваючи дедалі складніших форм.

Традиційні хабарі та зловживання службовим становищем доповнюються протекціонізмом, прихованим лобіюванням, маніпулятивними приватизаційними схемами.

Так, протекціонізм в сучасних умовах дуже часто проявляється у формі «кумівства» при призначенні на державні посади, проведенні тендерів або наданні державних контрактів без їх проведення, що шкодить як національним інтересам, так і боротьбі України з корупцією в рамках міжнародного співробітництва в цій сфері.

Висновки до розділу 3

Відповідно до поставлених завдань третього розділу, дослідження присвячено українському досвіду міжнародного співробітництва боротьби з корупцією. Маючи певну систему знань про світовий та зарубіжний досвід боротьби з корупцією, ми намагалися не тільки проаналізувати розвиток антикорупційної інфраструктури в нашій країні, а й дослідити напрями та механізми імплементації міжнародних стандартів у вітчизняну правову систему. Особливо приділили увагу розвитку антикорупційної системи після 2014 року, яка була сформована задля забезпечення європейських цінностей, захисту прав і свобод людини і громадянина, відповідності європейсько-правовим стандартам тощо.

Щодо формування вітчизняної системи та динаміки міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією та визначення місця в ній України, можна сформулювати наступне:

1. Імплементація міжнародно-правових стандартів боротьби з корупцією в Україні є складним процесом через наявність колізій в національному законодавстві, прогалин та їх невідповідність Конституції. Це вимагає спеціального та перманентного наукового осмислення та економічно обґрунтованих реформ, оскільки поточна система національної протидії призводить до неповної реалізації міжнародних зобов'язань, що гальмує ефективність антикорупційної політики.

2. Війна РФ проти України стала "лакмусовим папірцем" для українських антикорупційних інституцій, які продемонстрували стійкість, але потребують негайного перегляду Антикорупційної стратегії. Це підкреслює необхідність адаптації антикорупційних механізмів до кризових умов, зберігаючи фокус на прозорості та підзвітності для підтримки демократичних інститутів.

3. Корупція в Україні проявляється на політичному, економічному та побутовому рівнях, гальмуючи сталий розвиток, інвестиції та формування

громадянського суспільства. Вона взаємопов'язана з тіньовою економікою, що посилює загрози національній безпеці, вимагаючи комплексного підходу, включаючи підвищення обізнаності населення та впровадження електронного урядування.

4. Україна досягла значних успіхів у адаптації законодавства до європейських стандартів (*acquis communautaire*), створенні антикорупційних інституцій (НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС) та ініціативах як ProZorro. Це сприяє підвищенню інвестиційної привабливості та міжнародного іміджу, але вимагає подальших реформ для подолання бюрократичних бар'єрів і політичного втручання.

5. Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами (АРМА) є унікальним інструментом для повернення корупційних активів, що відповідає європейським стандартам (Рішення Ради ЄС 2007/845/ІНА). Його функції (ідентифікація, управління, реєстр арештованого майна) посилюють ефективність боротьби з корупцією, але потребують кращої координації з іншими органами профільної та загальної спрямованості для уникнення неузгодженостей.

6. Громадський контроль є ефективним, але рекомендаційним інструментом протидії корупції, що сприяє демократизації. Але, констатовано неоднозначність його впливу (від позитивного моніторингу до потенційних зловживань), підкреслено необхідність балансу між активізмом і захистом державних інтересів для уникнення імітації реформ.

7. Корупція та тіньова економіка є основними загрозами економічній безпеці України, що призводить до залежності від імпорту та низького рівня життя людини. Ефективність політики залежить від професійних кадрів, політичної волі та усунення прогалин у законодавстві, з акцентом на моніторинг видатків і спрощення процедур для залучення інвестицій.

8. Для посилення антикорупційної політики держави необхідна якісна координація між органами, міжнародними організаціями та суспільством, з

фокусом на прозорість і невідворотність відповідальності. Вкрай необхідною виступає кардинальна зміна у перегляді стратегії через воєнний стан, що відкриває шлях для подальших досліджень щодо адаптації антикорупційних механізмів до кризових умов і європейської інтеграції, оскільки ефективне запобігання та протидія корупції неможливі без скоординованих зусиль усіх державних органів.

9. Констатовано значне підвищення оцінки ефективності антикорупційної діяльності для всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також як серед населення, так і серед бізнесу. Глава держави, Парламент та Уряд є найефективнішими серед органів публічної влади у сфері боротьби з корупцією.

10. Зроблено висновок про низький рівень поінформованості населення країни про діяльність антикорупційних органів. Констатовано, що обізнаність громадян про антикорупційні програми, стратегії, заходи та ефективну роботу антикорупційних органів є незадовільною, при цьому – щодо більшості антикорупційних ініціатив та результатів виконання програм боротьби з корупцією населення, переважно, зовсім не обізнане, а бізнес – «поверхово обізнаний».

11. Констатовано, що стрімкий розвиток цифровізації став грантом для створення та використання віртуальних активів, які завдяки своїм технологічним особливостям, створюють нові можливості для корупційних схем, таких як хабарництво, відмивання грошей, ухилення від санкцій та фінансування тероризму. Міжнародна спільнота вживає заходів для врегулювання питань віртуальних активів на міжнародному та національному рівнях, однак, слід визнати наявність значних прогалин у боротьбі з корупцією в цій сфері. Це ставить на порядок денний важливість новітніх наукових досліджень, а також розробку комплексного підходу для мінімізації корупційних ризиків, в тому числі: посилення правових рамок, використання передових технологій і активізацію міжнародної співпраці.

Подальші дослідження в профільній сфері мають зосередитися на розробці ефективних методів моніторингу та аналізу блокчейн-транзакцій, для забезпечення прозорості, безпеки цифрової економіки, блокування та повернення віртуальних активів.

12. Визначено, що Україна активно працює над вирішенням проблеми протидії корупції, але, незважаючи на досягнення, боротьба з корупцією в Україні вимагає наполегливої праці, поточних реформ та спільного підходу до побудови прозорої та підзвітної системи управління. Успіх залежить від активного міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією та відданості новітнім антикорупційним стратегіям, причому як з боку урядових, так і неурядових організацій

В умовах відбиття збройної агресії та правового режиму воєнного стану Національна стратегія боротьби з корупцією, яка базується на звичайних «мирних» загальносвітових принципах оптимізації функцій держави та місцевого самоврядування, створення зручних та легальних альтернатив корупційним практикам; забезпечення ефективного державного контролю за дотриманням публічними службовцями правил етичної поведінки та вимог антикорупційного законодавства, забезпечення невідворотності відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, потребує переосмислення, негайного перегляду та суттєвого удосконалення.

Наразі, новим викликом для нашої держави є розробка та впровадження новітніх, передових механізмів реалізації завдань, визначених у новій стратегії.

Зазначені вище пропозиції, доробки дозволять не тільки суттєво розвинути механізми та інституції, залучені у боротьбі з корупцією, а й зміцнити позиції та авторитет нашої держави у міжнародному співробітництві.

ВИСНОВКИ

В результаті можна зробити наступні комплексні висновки відповідно до сформульованої мети та завдань дослідження:

1. Корупція як стійке соціальне явище з чіткою історичною ретроспективою: Корупція постає як давній соціальний феномен (потім з часом як феноменологія), що сягає корінням в античність (Стародавня Греція, Стародавній Рим), де вона розглядалась як фактор політичних змін і руйнування режимів (згідно з Аристотелем і Платоном). У середньовіччя та Новий час (Макіавеллі, Руссо) вона еволюціонувала від морально-етичного «гріха» до системного та іманентного елемента влади, пов'язаного з бюрократією і монархією.

2. Сучасне розуміння корупції як «зловживання владою для особистої вигоди» (за Конвенцією ООН) свідчить про її універсальність, мегатрендовість і трансформацію у глобальну загрозу, що вимагає перманентного вивчення цієї феноменології в історичній контекстуалізації для ефективної та продуктивної протидії. Багатозначність дефініції корупції: етимологія терміну «корупція» (від лат. *corruptio* – «псування, підкуп») є неоднозначною, з семантичними варіаціями в змістовних трактуваннях (від «руйнування» в римському праві до «зловживання владою» у сучасних словниках). Міжнародні документи профільного характеру (чисельні конвенції ООН, ОЕСР, Ради Європи) не надають єдиного сталого визначення, а лише перелічують діяння (хабарництво, незаконне збагачення тощо), що відображають складність та комплексний характер цього явища.

3. В українській правовій науці корупція розглядається як соціальний інститут, що відтворює девіантну поведінку, з акцентом на її системний і комплексний характер, який ускладнює правове регулювання і вимагає міждисциплінарного підходу.

4. Соціальна сутність корупції як системного явища: корупція – це не ізольовані акти, а комплексна система взаємозалежних дій (активних і пасивних), що проявляється в ієрархічній структурі (низова vs верхівкова) і соціальних сферах буття людини, соціуму і держави (побутова, ділова, адміністративна, політична). Вона завдає шкоди суспільному порядку, моральним цінностям та економіці, підриваючи довіру до соціально-владних інституцій.

5. Класифікація за «кольорами» («біла», «сіра», «чорна») та формами (активна/пасивна) підкреслює її багатомірність, що вимагає комплексних превентивних заходів, включаючи глибоку прозорість та ефективний громадський контроль.

6. Суб'єктами корупції є переважно посадові особи (державні, іноземні, міжнародні), але також керівний склад приватного сектору (керівники підприємств).

7. Міжнародні конвенції (ООН, Ради Європи) акцентують увагу насамперед на функціональних аспектах поведінки людини: умислі, неправомірній вигоді (матеріальній/нематеріальній) та відсутності необхідності настання наслідків для кваліфікації.

8. В Україні боротьба з корупцією в усвідомлення і розумінні міжнародного контексту вимагає посилення незалежності антикорупційних органів та адаптації до транснаціональних форм, що робить боротьбу з корупцією залежною від ефективного визначення суб'єктів та механізмів відповідальності.

9. Міжнародне співробітництво в профільній сфері виступає ключовим фактором для подолання корупції як транснаціонального явища, пов'язаного з організованою злочинністю (відмиванням коштів, торгівлею людьми).

10. Міжнародно-правові акти договірною характеру (ООН, ОЕСР, Ради Європи) пропонують рамкові стандарти ідентифікації без жорстких

визначень, дозволяючи державам адаптувати профільні норми (екстрадиція, моніторинг). Для України це означає інтеграцію європейських практик (прозорість, «whistle-blowing»), але з урахуванням національних особливостей, що сприяє посиленню суверенітету через колективні дії без зовнішнього втручання у внутрішні справи держави.

11. Відсутність універсальної дефініції корупції в міжнародному праві відображає її складний і комплексний характер, культурну та правову відносність, що ускладнює глобальну боротьбу з нею. Досвід міжнародних організацій (Світовий банк, МВФ, ООН) показує ефективність комплексного підходу (превенція, криміналізація, громадський контроль), але в Україні корупція залишається системною через слабкість соціальних і державних інституцій.

12. Перспективними напрямками міжнародної співпраці у боротьбі з корупцією є гармонізація законодавства з міжнародними стандартами, посиленні ролі інституцій і корпусу активістів громадянського суспільства та фокус на превентивних механізмах для подолання "тихої корупції".

13. Зазначене вище об'єктивує та підкреслює необхідність подальших міждисциплінарних досліджень феноменології корупції для розробки ефективних стратегій профільної протидії, з урахуванням історичного, соціального та міжнародного контекстів.

На основі проведеного дослідження, яке частково висвітлює теоретичні, історичні та інституційні аспекти міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією як транснаціональною феноменологією, можна сформулювати наступні висновки.

14. Корупція як транснаціональна загроза та необхідність комплексного міжнародного підходу: Корупція постає як глобальне соціально-політичне явище, що підриває верховенство права, демократію, економічний розвиток та стабільність держав, об'єктивно вимагаючи скоординованих дій на міжнародному рівні.

15. Корупції притаманний транснаціональний характер (пов'язаний з організованою злочинністю, відмиванням коштів та хабарництвом), що робить національні заходи явно недостатніми, – відтак, ефективна протидія можлива лише через інтеграцію зусиль держав, міжнародних організацій та інституцій громадянського суспільства (глобального та національних), з акцентом на превентивні, кримінальні та соціальні інструменти.

16. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю, включно з корупцією, пройшло шлях від констатації, рефлексії, обговорень на конференціях XIX століття до створення універсальних та регіональних конвенцій у XX–XXI століттях (наприклад, Конвенція ООН проти корупції 2003 р., Конвенція ОЕСР 1997 р.).

17. Вдається можливим запропонувати хронологічні етапи міжнародної співпраці в галузі боротьби з корупцією: від фокусу на економічних аспектах (1950–1960-ті роки) до комплексного підходу з криміналізацією діянь (1990–2000-ні роки), що свідчить про перехід від реактивних заходів до стратегічної превенції, з урахуванням глобалізації та появи нових форм злочинності.

18. Телеологічні домінанти міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією полягають у запобіганні, виявленні та криміналізації корупційних діянь, з акцентом на взаємну правову допомогу, обмін інформацією та повернення активів, зокрема, у формах міжнародних договорів двостороннього та багатостороннього характеру універсальної та регіональної дії, підкреслюючи специфіку корупції як злочину міжнародного характеру (транснаціонального, з критеріями за Конвенцією ООН 2000 р.). Такий підхід спонукає до необхідності формування гнучких механізмів, адаптованих до відмінностей національних правових систем держав.

19. Міжнародні організації (ООН, ОЕСР, Рада Європи, Світовий банк, МВФ) відіграють провідну роль у формуванні нормативної бази (конвенції,

рекомендації) та моніторингу (наприклад, GRECO), інтеграції антикорупційних заходів в глобальні програми розвитку. Міжнародні неурядові організації, такі як Transparency International, Amnesty International та Human Rights Watch, доповнюють заходи завдяки незалежним розслідуванням, адвокації та підтримки інформаторів, фокусуючись на правах людини та наслідках корупції.

20. Міжнародні та національні неурядові організації своєю активною діяльністю забезпечують громадський контроль та тиск, а державні інституції – правове регулювання в сфері протидії корупції.

21. Трансформація системи співробітництва в профільній сфері включає створення спеціалізованих органів (CoSP, FATF, StAR) для моніторингу, повернення активів та протидії відмиванню коштів, з акцентом на регіональні особливості.

22. Міжнародне співробітництво в профільній сфері еволюціонує від тактичного до стратегічного, багаторівневого підходу, з фокусом на превенцію (прозорість, освіта) та повернення активів, але потребує посилення моніторингу та адаптації до нових викликів (глобалізація, цифрова корупція). латентність корупції, відсутність єдиних ідентифікаційних визначень профільної феноменології, нерівність в імплементації базового явища (через суверенітет держав) та появи нових його форм (транснаціональні схеми).

23. Для України надзвичайно важливими є інтеграція європейських норм (GRECO, ЄС) в національне законодавство, а також проведення національних реформ задля створення балансу між суверенітетом та співробітництвом, де добровільність участі не є обов'язком, але стає об'єктивованим імперативом для ефективності. Подальші дії та дослідження в сфері протидії корупції мають фокусуватися на ефективності регіональних механізмів, ролі неурядових організацій у моніторингу та

впливі корупції на права людини, з метою розробки універсальних, але гнучких стандартів.

24. Боротьба з корупцією як глобальним явищем вимагає не тільки правових, але й соціально-політичних трансформацій, з акцентом на міжнародну солідарність для збереження стабільності держав та суспільств.

25. Система міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією переживає значну трансформацію під впливом глобальних викликів та технологічного прогресу. Конвенція ООН проти корупції та регіональні міжнародно-правові інструменти створили міцну основу для координації антикорупційних зусиль держав, проте емпіричний аналіз виявляє критичні недоліки в їхній ефективності. Механізм огляду виконання UNCAC стикається з проблемами обмеженої прозорості та відсутності формалізованих процедур моніторингу, тоді як GRECO демонструє вищий рівень результативності завдяки обов'язковій публічності звітів та процедурам реагування на систематичне невиконання рекомендацій. Найбільш проблематичною сферою залишається повернення активів: дані FATF та дослідження європейської системи вказують на низьку ефективність транскордонного співробітництва та технічної відповідності міжнародним стандартам.

26. Прогностичне моделювання з використанням методу сценарного планування вказує на найбільш імовірний сценарій регіональної фрагментації міжнародного антикорупційного співробітництва з формуванням конкуруючих блоків, що становить загрозу для єдності глобальних стандартів. Підвищення ефективності міжнародних організацій потребує комплексних реформ: запровадження обов'язкової прозорості, формалізованих процедур моніторингу виконання рекомендацій, посилення незалежності антикорупційних органів та створення технологічних платформ для співробітництва у поверненні активів. Майбутні дослідження мають зосередитися на розробці стандартизованих методологій оцінки

ефективності, що дозволить здійснювати порівняльний аналіз результативності різних міжнародних механізмів та обґрунтовувати стратегічні рішення щодо їхнього інституційного розвитку.

Щодо формування та динаміки міжнародної системи співробітництва держав, можна сформулювати наступне:

27. Імплементация міжнародно-правових стандартів боротьби з корупцією в Україні є складним процесом через наявність колізій в національному законодавстві, прогалин та їх невідповідність Конституції. Це вимагає спеціального та перманентного наукового осмислення та економічно обґрунтованих реформ, оскільки поточна система національної протидії призводить до неповної реалізації міжнародних зобов'язань, що гальмує ефективність антикорупційної політики.

28. Війна РФ проти України стала «лакмусовим папірцем» для українських антикорупційних інституцій, які продемонстрували стійкість, але потребують негайного перегляду Антикорупційної стратегії. Це підкреслює необхідність адаптації антикорупційних механізмів до кризових умов, зберігаючи фокус на прозорості та підзвітності для підтримки демократичних інститутів.

29. Корупція в Україні проявляється на політичному, економічному та побутовому рівнях, гальмуючи сталий розвиток, інвестиції та формування громадянського суспільства. Вона взаємопов'язана з тіньовою економікою, що посилює загрози національній безпеці, вимагаючи комплексного підходу, включаючи підвищення обізнаності населення та впровадження електронного урядування.

30. Україна досягла значних успіхів у адаптації законодавства до європейських стандартів (*acquis communautaire*), створенні антикорупційних інституцій (НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС) та ініціативах як ProZorro. Це сприяє підвищенню інвестиційної привабливості та

міжнародного іміджу, але вимагає подальших реформ для подолання бюрократичних бар'єрів і політичного втручання.

31. Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами (АРМА) є унікальним інструментом для повернення корупційних активів, що відповідає європейським стандартам (Рішення Ради ЄС 2007/845/ЈНА). Його функції (ідентифікація, управління, реєстр арештованого майна) посилюють ефективність боротьби з корупцією, але потребують кращої координації з іншими органами профільної та загальної спрямованості для уникнення неузгодженостей.

32. Громадський контроль є ефективним, але рекомендаційним інструментом протидії корупції, що сприяє демократизації. Але, констатовано неоднозначність його впливу (від позитивного моніторингу до потенційних зловживань), підкреслено необхідність балансу між активізмом і захистом державних інтересів для уникнення імітації реформ.

33. Корупція та тіньова економіка є основними загрозами економічній безпеці України, що призводить до залежності від імпорту та низького рівня життя людини. Ефективність політики залежить від професійних кадрів, політичної волі та усунення прогалін у законодавстві, з акцентом на моніторинг видатків і спрощення процедур для залучення інвестицій.

34. Для посилення антикорупційної політики держави необхідна якісна координація між органами, міжнародними організаціями та суспільством, з фокусом на прозорість і невідворотність відповідальності. Вкрай необхідною виступає кардинальна зміна у перегляді стратегії через воєнний стан, що відкриває шлях для подальших досліджень щодо адаптації антикорупційних механізмів до кризових умов і європейської інтеграції, оскільки ефективне запобігання та протидія корупції неможливі без скоординованих зусиль усіх державних органів.

35. Констатовано значне підвищення оцінки ефективності антикорупційної діяльності для всіх органів державної влади та органів

місцевого самоврядування, а також як серед населення, так і серед бізнесу. Глава держави, Парламент та Уряд є найефективнішими серед органів публічної влади у сфері боротьби з корупцією.

36. Зроблено висновок про низький рівень поінформованості населення країни про діяльність антикорупційних органів. Констатовано, що обізнаність громадян про антикорупційні програми, стратегії, заходи та ефективну роботу антикорупційних органів є незадовільною, при цьому – щодо більшості антикорупційних ініціатив та результатів виконання програм боротьби з корупцією населення, переважно, зовсім не обізнане, а бізнес – «поверхово обізнаний».

37. Констатовано, що стрімкий розвиток цифровізації став грантом для створення та використання віртуальних активів, які завдяки своїм технологічним особливостям, створюють нові можливості для корупційних схем, таких як хабарництво, відмивання грошей, ухилення від санкцій та фінансування тероризму. Міжнародна спільнота вживає заходів для врегулювання питань віртуальних активів на міжнародному та національному рівнях, однак, слід визнати наявність значних прогалин у боротьбі з корупцією в цій сфері. Це ставить на порядок денний важливість новітніх наукових досліджень, а також розробку комплексного підходу для мінімізації корупційних ризиків, в тому числі: посилення правових рамок, використання передових технологій і активізацію міжнародної співпраці. Подальші дослідження в профільній сфері мають зосередитися на розробці ефективних методів моніторингу та аналізу блокчейн-транзакцій, для забезпечення прозорості, безпеки цифрової економіки, блокування та повернення віртуальних активів.

38. Визначено, що Україна активно працює над вирішенням проблеми протидії корупції, але, незважаючи на досягнення, боротьба з корупцією в Україні вимагає наполегливої праці, поточних реформ та спільного підходу до побудови прозорості та підзвітної системи управління. Успіх залежить від

активного міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією та відданості новітнім антикорупційним стратегіям, причому як з боку урядових, так і неурядових організацій.

Разом з тим, після сформульованих в дисертаційному дослідженні висновків, хотілося би зазначити, що науковий пошук з предмету та проблематики не може бути вичерпним. З часом, впевнені, з'являться інші дослідження, з новими підходами до предмету та об'єкту, адже проблема завжди буде актуальною поки існує людство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Akande D. International Organizations. International Law / ed. by M. D. Evans. New York: Oxford University Press Inc., 2003. P. 269–297.
2. Berger S. MiCA – the crypto pioneer law from the EU. 2023. URL: [https:// www.thebanker.com/Stefan-Berger-MiCA-the-crypto-pioneer-law-from-theEU-1703150124](https://www.thebanker.com/Stefan-Berger-MiCA-the-crypto-pioneer-law-from-theEU-1703150124).
3. Bryce J. Modern Democracies: in 2 vol. New York : The Macmillan Company, 1921. Vol. 1. 600 p.
4. Chainanalysis. The 2022 Crypto Crime Report. URL: <https://go.chainanalysis.com>.
5. Comparative legal analysis of the anti-corruption policy in Ukraine and Poland / O. Zakharova та ін. Cuestiones Políticas. 2021. Т. 39, вип. 69. С. 91-110.
6. Conforty B. International Law and the Role of Domestic Legal System. Dordrecht : Martinus Nijhoff Publishers, 1993. P. 3–4.
7. Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/205/205.en.pdf>.
8. Council of Europe. Civil Law Convention on Corruption. Strasbourg, 1999. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>.
9. Council of the EU. (2023, May 16). Digital Finance Council Adopts New Rules on Markets in Crypto Assets (MiCA). Press release. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/05/16/digital-finance-council-adopts-new-rules-on-markets-in-cryptoassets-mica/>.
10. Daudrikh Ya. Legal Status of Issuers of Crypto Assets in the Light of the Project of MICA Regulation. Law. Journal of the Higher School of Economics. 2022. Vol. 15. №2. URL: <https://article/n/the-legal-status-of-crypto-asset-issuers-in-the-light-ofthe-proposed-mica-regulation/viewer>.

11. De Vel G., Csonka P. The Council of Europe Activities against Corruption. Corruption, Integrity and Law Enforcement / ed. by C. Fijnaut, L. Humberts. The Hague; London; New York: Kluwer Law International, 2002. P. 361–380.

12. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L2366>.

13. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0110>.

14. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0065>.

15. Establishing the Group of States against Corruption (GRECO). Resolution (99)5, 1 May 1999 / Council of Europe, Committee of Ministers. Doc. CE/GRECO(99)1E. 35 p. URL: <http://www.greco.coe.int>.

16. EU Convention on the Protection of Financial Interests, 1995. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:41995A1127%2803%29>.

17. European Union. Convention on the Protection of the European Communities' Financial Interests. Brussels, 1997. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A41997A1209%2801%29>, p.12-17.

18. Ferrarini G., Giudici P. Digital Offerings and Mandatory Disclosure: a Market-Based Critique of MiCA. Law Working Paper. 2021. №605. URL: https://bia.unibz.it/esploro/outputs/bookChapter/Digital-Offerings-and-Mandatory-DisclosureA/991006581698701241?institution39UBZ_INST#file-0.
19. Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe, 1975. URL: <https://www.osce.org/helsinki-final-act>.
20. Friedrich C. J. Corruption Concepts in Historical Perspective. Political Corruption: Concepts and Contexts / ed. by A. J. Heidenheimer, M. Johnston. 3rd ed. New Jersey: New Brunswick, 2007. P. 12–18.
21. Friedrich C. J. The Pathology of Politics: Violence, Betrayal, Corruption, Secrecy and Propaganda. New York: Harper & Row, 1972. 287 p.
22. Huntington S. P. Political Order in Changing Societies. New Haven; London: Yale University Press, 1968. 488 p.
23. International Anti-Corruption Standards / Topchii, V., Zadereiko, S., Didkivska, G., Bodunova, O., & Shevchenko, D. Baltic Journal of Economic Studies, 2021, Т.7, вип.5. P. 277-286.
24. Johnston M. Syndromes of Corruption: Wealth, Power and Democracy. New York: Cambridge University Press, 2005. 128 p.
25. Kertayeva, K., & Meirkulova, A. (2018). Deontological Training of Specialists as the Basis for the State Anti-corruption Strategy. ICCLS 2016: Chaos, Complexity and Leadership, 2016. P. 83–88.
26. Kralikova, Marta. Importing EU norms: the case of anti-corruption reform in Ukraine. Journal of European Integration 44.2 (2022): 245-260.
27. Lidiia Karpenko, Mykola Izha, Dmitry Verbitsky, Oleg Burdeinyi. International Retrospective of the Anti-Corruption Standards Development in the Economic Security System of Ukraine. Journal of Public Policy and Administration. Vol. 7, No. 1. 2023. pp. 18-24.
28. Nye J. Corruption and Political Development: A Cost-benefit Analysis. American Political Science Review. 1967. Vol. 61, No. 2. P. 417–427.

29. Organization of American States. Inter-American Convention Against Corruption. Washington, 1996. URL: https://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_B-58_against_Corruption.asp.

30. Paryzkyi, Igor et al. A dinâmica da luta contra a corrupção na ucrânia: realizações, desafios e formas de os ultrapassar. Revista Brasileira de Direito, Passo Fundo, v. 19, n. 3, p.1-15. URL: <https://seer.atitus.edu.br/index.php/revistadedireito/article/view/4989>.

31. Philp M. Defining Political Corruption. Political Corruption / ed. by P. Heywood. Oxford: Blackwell, 1997. P. 20–46.

32. Recommendation R (2003) 4 on common rules against corruption in the funding of political parties and electoral campaigns / Council of Europe, Committee of Ministers. URL: [http://www.coe.int/t/dg1/greco/general/Rec\(2003\)4_EN.pdf](http://www.coe.int/t/dg1/greco/general/Rec(2003)4_EN.pdf).

33. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) 138 Вісник Національної академії правових наук України Том 31, № 1, 2024 No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023R1114>.

34. Review of the state anti-corruption institutions effectiveness in Ukraine / Bondarenko O. та ін. Amazonia Investiga. 2021. V. 10. P. 219–233.

35. Selected Writings of Lord Acton : in 3 vol. / ed. by J. R. Fears. Indianapolis: Liberty Fund, 1985. 1911 p.

36. Shlapentokh V. A Normal Totalitarian Society. Armonk, NY : M. E. Sharpe, 2001. 340 p.

37. Shlapentokh V. Power and Inequality in Interpersonal Relations. New Brunswick: Transaction Publishers, 2015. 205 p.

38. Sohn L. B. The UN System as Authoritative Interpreter of Its Law. United Nations Legal Order: in 2 vol. / ed. by O. Schachter, C. C. Joyner. Cambridge: University Press, 1995. Vol. 1. P. 169–229.

39. The effectiveness of the national anti-corruption policy of Ukraine / Kotukov O. та ін. Amazonia Investiga. 2023. V. 12., P.304-313.

40. The Financial Action Task Force (FATF). Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers. [Https://www.fatf-gafi.org](https://www.fatf-gafi.org). URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Guidance-rba-virtual-assets.html>.

41. The Financial Action Task Force (FATF). Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Currencies. [Https://www.fatf-gafi.org](https://www.fatf-gafi.org). URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfgeneral/Guidance-rba-virtual-currencies.html>.

42. The Financial Action Task Force (FATF). Public Statement on Virtual Assets and Related Providers. [Https://www.fatf-gafi.org](https://www.fatf-gafi.org). URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Fatfrecommendations/Public-statement-virtual-assets.html>.

43. The Financial Action Task Force (FATF). Virtual Currencies: Key Definitions and Potential AML/CFT Risks. [Https://www.fatf-gafi.org](https://www.fatf-gafi.org). URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Methodsandtrends/Virtual-currency-definitions-aml-cft-risk.html>.

44. The Foreign Corrupt Practices Act of 1977 / The United States Department of Justice. 2004. URL: <http://www.justice.gov/criminal/fraud/fcpa/docs/fcpa-english.pdf>.

45. The Inter-American Convention against Corruption / Department of International Law, Organization of American States. Washington DC, 1996. URL: <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-58.htm>.

46. The Oxford English Dictionary: in 20 vol. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 1986. Vol. 3. 1680 p.

47. Tiihonen S. *The History of Corruption in Central Government*. Amsterdam: IOS Press, 2003. 215 p.

48. Tomczak T. Crypto-assets and crypto-assets' subcategories under MiCA Regulation. *Capital Markets Law Journal*. 2022. Vol. 17. No. 3. URL: <https://academic.oup.com/cmlj/article/17/3/365/6609567>.

49. United Nations Convention Against Corruption. URL: https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf.

50. *United Nations Legal Order: in 2 vol.* / ed. by O. Schachter, C. C. Joyner. New York: Cambridge University Press, 1995. Vol. 1. 571 p.

51. United Nations Office on Drugs and Crime. *UN Guide for Anti-corruption Policies*. Vienna, 2013. URL: https://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/UN_Guide.pdf, c.14.

52. United Nations Office on Drugs and Crime. *United Nations Convention against Corruption*. Vienna, 2004. URL: https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf, c.28.

53. Van der Linden T., Shirazi T. Markets in crypto-assets regulation: Does it provide legal certainty and increase adoption of crypto-assets? *Financ Innov.* 2023. URL: <https://doi.org/10.1186/s40854022004328>.

54. Verma D. Rethinking about New International Law-making Process. *Indian Journal of International Law*. 1989. Vol. 29, No. 1–2. P. 48–59.

55. Wronka C. Crypto-asset activities and markets in the European Union: issues, challenges and considerations for regulation, supervision and oversight. *J Bank Regul.* 2023. URL: https://ideas.repec.org/a/pal/jbkreg/v25y2024i1d10.1057_s41261-023-00217-8.html.

56. Акт Ради від 27 вересня 1996 року про укладення Протоколу до Конвенції про захист фінансових інтересів Європейських співтовариств. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-96.

57. Актуальні проблеми протидії корупції : монографія / В. І. Борисов, В. С. Зеленецький, В. М. Киричко та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисова. Харків : Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, 2013. 221 с.

58. Басанцов І. В., Зубарева О. О. Корупція в Україні: сучасні реалії та ефективні засоби протидії: монографія. Суми : Сумський державний університет, 2016. 113 с.

59. Башкатова В. Державна політика у сфері запобігання і протидії корупції в Україні. Юридичний вісник. 2020. вип. 1. С. 44–50.

60. Бирюков Е. Международное сотрудничество правоохранительных органов в борьбе с транснациональной преступностью и коррупцией. Законность. 1999. № 9. С. 41–42.

61. Блажівський Є., Стефанчук Р. Протидія корупції у приватно-правовій сфері. Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. Вип. 4. С. 5–10.

62. Боголєпова А., Ковтун О. Актуальні проблеми подолання корупції в умовах війни та у поствоєнний період. Літопис Волині. 2022. Вип. 27. С. 251–256.

63. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції в Україні: дис. ... д-ра / Сумський Державний університет, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Суми, 2021. 551 с.

64. Бондаренко О. С. Концепція кримінально-правової протидії корупції в Україні: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2021. 472 с. ISBN 978-966-657-865-8.

65. Бугаєв В. А. Міжнародно-правовий та організаційний досвід боротьби з корупцією та організованою злочинністю. Вчені записки Таврійського національного університету. Серія: Юридичні науки. 2005. Т. 18 (57). № 2. С. 115–121.

66. Буроменський М. В. Деякі особливості застосування в Україні міжнародних договорів про боротьбу з організованою злочинністю. // Вісник Академії правових наук України. 1999. № 2. С. 167–173.

67. Буроменський М. В. Деякі особливості застосування в Україні міжнародних договорів про боротьбу з організованою злочинністю: стаття // Вісник Академії правових наук України. 1999. № 2. С. 167–173.

68. Буроменський М. В., Сердюк О. В. Доброчесне інформаторство (whistle-blowing) як інструмент протидії корупції. // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 3. С. 32–40.

69. Буроменський М. В., Сердюк О. В. Доброчесне інформаторство (whistle-blowing) як інструмент протидії корупції: стаття // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. № 3. С. 32–40.

70. Буроменський М. Деякі особливості застосування в Україні міжнародних договорів про боротьбу з організованою злочинністю. Вісник Академії правових наук України. 1999. № 2 (17). С. 50–58.

71. Буроменський М. Застосування міжнародно-правових норм про права людини у внутрішньому правопорядку України. Вісник Академії правових наук України. 1999. № 1. С. 86–94.

72. Взаємодія державних органів і громадськості у запобіганні та протидії корупції : матер. наук.-практ. семінару (м. Харків, 24 квіт. 2014 р.) / за ред. В. І. Борисова. Харків: НДІ вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, 2014.

73. Взаємодія державних органів і громадськості у запобіганні та протидії корупції : матер. наук.-практ. семінару (м. Харків, 24 квіт. 2014 р.)

/ за ред. В. І. Борисова. Харків : НДІ вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, 2014.

74. Визначення корупційних ризиків та запобігання їм у діяльності органів ДПС України: проблеми теорії та практики: монографія / В. І. Борисов, П. І. Заруба, В. В. Лисенко та ін. Київ : Алерта, 2010. 224 с.

75. Висновок щодо заяви України про членство у ЄС. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/qanda_22_3802.

76. Візір А. М. До питання про створення контрольного механізму Конвенції ООН проти корупції: співвідношення глобального та регіональних механізмів. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. 2007. Вип. 1. С. 63–70.

77. Воєводіна Г. І., Волошин Ю. О. Правова природа віртуальних активів на ринках ЄС: глибокий аналіз регулювання МІСА. Вісник Національної академії правових наук України. 2024. Т. 31. Вип. 1. С. 126–140.

78. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій : монографія. Київ : НАВС, 2015. 191 с.

79. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань : монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 235 с.

80. Войтович І. І. Протидія корупції у сфері воєнної безпеки : монографія. Дніпро : Біла К.О., 2020. 391 с.

81. Гавердовский А. С. Имплементация норм международного права. Київ : Вища школа, 1980. 318 с.

82. Гарбазей Д. О. Незаконне збагачення: міжнародно-правовий аспект. Альманах міжнародного права. 2014. Вип. 4. С. 84-94.

83. Гарбазей Д. О. Міжнародно-правові основи боротьби з корупцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Харків, 2015. 25 с.

84. Гомьєн Д., Харріс Д., Зваак Л. Європейська конвенція о правах людини та Європейська соціальна хартія: право та практика / пер. с англ.: ІНІМП, 1998. 600 с.

85. Гончаренко В. Сучасні форми корупції та їх криміналізація в міжнародному праві. Харків: ХНУ, 2022, с.56.

86. Грицай С. Зміна профільного закону про віртуальні активи: імплементація європейського регламенту МіСА. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право» 2023. №1(66). С. 72–82. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.66.17420>.

87. Гулак О. В., Курило В. І., Дубчак Л. М. До питання про шляхи подолання корупції в Україні. Право та державне управління. 2021. Вип. 1. С. 196–201.

88. Гулак О.В., Павленко В.І. Окремі проблемні питання застосування закону України «Про запобігання корупції». 2021 р., № 1. 201 Юридичний науковий електронний журнал. № 1/2018. С. 69–71. URL: http://lsej.org.ua/1_2018/21.pdf.

89. Гулак О.В., Павленко В.І. Проблемні питання запобігання корупції в Україні: правовий аспект. Проблеми вдосконалення діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, попередження та припинення корупційних проявів: Матеріали науково-практичного семінару (25 травня 2018 року). Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 76–80. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/ nauk_konf/ 25_05_2018.pdf.

90. Гулак О.В., Сіра А.В. До питання правомірності складання органами національної поліції протоколу про адміністративне правопорушення за недотримання вимог фінансового контролю без отримання інформації від НАЗК. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2018. № 52. Т. 2. С. 39–43. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.52/part_2/10.pdf.

91. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, прийнята резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/intlaw_principles.shtml.

92. Денисов В. Н. Актуальні питання застосування норм міжнародного права у внутрішньому праві України. Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку : короткі тези доп. та наук. повідом. респ. наук.-практ. конф., 9–11 листопада 1995 р. Харків : Нац. юрид. акад. України, 1995. С. 153–156.

93. Денисов В. Н. Статус міжнародних договорів в Конституції України. Вісник Академії правових наук України. 1997. № 1 (8). С. 26–29.

94. Денисов В.Н. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / ред.: В. Н. Денисов; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. К.: Юстініан, 2006. 672 с.

95. Денисов В.Н. Місце і роль доктрини в міжнародному праві / В. Н. Денисов. Правова держава. Щорічник наукових праць Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України. К.: 2014. Вип. 25. С. 255-290.

96. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в Україні : монографія / за ред. М. І. Мельника; Мельник М. І., Бесчастний В. М., Бусол О. Ю. та ін. Київ, 2019. 752 с.

97. Домбругова А. Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з корупцією. Юридичний вісник України. 2007. № 2 (13–19 січня). С. 12.

98. Доповідь Секретаріату ООН до Восьмого Конгресу Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та поведженню з правопорушниками, Гавана, 27 серпня – 7 вересня 1990 року. URL: https://www.unodc.org/documents/congress/Previous_Congresses/8th_Congress

_1990/028_ACONF.144.28.Rev.1_Report_Eighth_United_Nations_Congress_on_the_Prevention_of_Crime_and_the_Treatment_of_Offenders_R.pdf.

99. Дорош Л., Христич І., Борисов В. І. Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність. // Вісник Академії правових наук України. 2001. № 3(26). С. 252–264.

100. Дубчак Л.М. Політична корупція в державному управлінні: характерні ознаки, причини та заходи подолання. Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку : матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю, присвяченої 100-річчю державної служби в Україні (Київ, 25 травня 2018 року). Київ, 2018. Т. 5. С. 138–139.

101. Дульський О. Створення в Україні антикорупційного органу – нагальна вимога сьогодення. Реалії, проблеми і перспективи. Україна – НАТО : наук. журн. 2008. № 1 (23). С. 41–64.

102. Євінтов В. І. Україна й сучасна міжнародна система захисту прав людини. Правова держава: ювіл. щоріч. наук. пр. Київ : Ін Юре, 1999. Вип. 10. С. 341–352.

103. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036.

104. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.

105. Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10 листопада 2015 року № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19>.

106. Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним

шляхом, та про фінансування тероризму» від 17 листопада 2010 року № 2698-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-17>.

107. Закон України «Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 жовтня 2006 року № 252-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-16#Text>.

108. Закон України «Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією» від 16 березня 2005 року № 2476-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2476-15#Text>.

109. Закон України «Про віртуальні активи» від 14 лютого 2021 року. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 15. Ст.51

110. Запобігання корупції в органах ДФС України : науково-методичний та прикладний аспекти : монографія / за ред. О. М. Розума. Київ: Алерта, 2017. 242 с.

111. Запобігання корупції в органах ДФС України: науково-методичний та прикладний аспекти : монографія / за ред. О. М. Розума. Київ: Алерта, 2017. 242 с.

112. Зелінська Н. А. Міжнародні злочини та міжнародна злочинність: монографія. Одеса : Юридична література, 2006. 568 с.

113. Кальман О. Г., Дарнопих Г. Ю., Борисов В. І. та ін. Службова злочинність : теоретичні та практичні питання запобігання і протидії : монографія. Харків: Ін-т вивч. пробл. злочинності АПрН України, 2006. 222 с.

114. Качелін М. С. International legal opposition to money laundering and the organised criminality in struggle against corruption. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/International-legal-opposition-to-money-laundering-Kachelin-KachelinM/e43003baf1837bd09b088422e3b15c22749d989e>.

115. Ковальчук М. Гармонізація національного та міжнародного антикорупційного законодавства. Одеса: ОНУ, 2021, с.98.

116. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096.

117. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16.

118. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789.

119. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, 1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_165.

120. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948.

121. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

122. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі : монографія / Буроменський М. В., Сердюк О. В., Литвиненко О. М., Підкуркова І. В. ; за заг. ред. М. В. Буроменського. Київ : Москаленко О. М., 2009. 120 с.

123. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі : монографія / М. В. Буроменський, О. В. Сердюк, О. М. Литвиненко, І. В. Підкуркова ; за заг. ред. М. В. Буроменського. Київ : Москаленко О. М., 2009. 120 с.

124. Корупція в Україні – 2004 рік. Аналіз природи та причин проблеми. Київ, 2004. 91 с.

125. Корупція в Україні: 2004 рік (погляд з 2008 року) : аналітичний звіт / Буроменський М. В., Сердюк О. В., Литвиненко О. М., Підкуркова І.

В. ; за заг. ред. М. В. Буроменського, О. В. Сердюка. Київ : Ін-т приклад. гуманіст. дослідж., 2008. 112 с.

126. Корупція в Україні: 2011 рік : монографія / М. В. Буроменський, О. В. Сердюк, І. В. Підкуркова та ін. Київ : Ін-т приклад. гуманіст. дослідж., 2011. 148 с.

127. Корупція в Україні: організаційно-правові аспекти протидії : зб. доп. / редкол.: Ю. П. Битяк та ін. Харків : Панов А. М., 2016. 119 с.

128. Корупція в Україні: питання протидії : наук. доп. / за ред. В. М. Гаращука. Харків : Панов А. М., 2015. 165 с.

129. Корчагін А. Г., Іванов А. М. Політична і правова політика та правове життя. 2003. № 3. С. 99.

130. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січня 1999 року № ETS173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101.

131. Кримінально-правова політика у сфері боротьби із корупцією / П. Л. Фріс, В. І. Борисов // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право. Харків : Право, 2017. С. 480–483.

132. Ленгер Я. І., Фрідманський Р. М. Стандартизація прав людини: вплив глобалізаційних процесів. Закарпатські правові читання. Т. 1. С. 66–71.

133. Лепіш Н. Я. Дія актів тлумачення норм права у просторі. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2016. Вип. 2. С. 34–44.

134. Лепіш Н.Я. Акти тлумачення норм права: питання теорії та практики [монографія] / Н.Я. Лепіш. Львів: Сполом, 2018. 250 с.

135. Лисик В. М. Становлення та розвиток механізму імплементації норм міжнародного гуманітарного права. Альманах міжнародного права. 2010. 2. С. 274-283.

136. Литвиненко А. О. Трансформація світового ринку в умовах глобалізації / А. О. Литвиненко, О. Д. Литвиненко // Міжнародні економічні

та суспільні відносини: стан, проблеми, перспективи розвитку : монографія / за ред. Л. М. Савчук, М. В. Корнєєва. Дніпро: Пороги, 2021. С. 69-110.

137. Литвиненко В. І. Протидія корупції в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Київ : МП Леся, 2015. 491 с.

138. Лубко І. М. Міжнародне право і право Європейського Союзу: співвідношення та взаємодія. Актуальні проблеми формування громадянського суспільства та становлення правової держави [зб. мат. III-ї Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф., Черкаси, 21 трав. 2020 р.] / ред. кол. : Г. А. Волошкевич (відп. ред.), В. М. Мойсієнко, Ю. С. Кононенко. Черкаси, 2020. С. 186-195.

139. Мандибура В. О. Корупція: інституційна сутність та механізми подолання : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2017. 487 с.

140. Мельник М. І., Бесчастний В. М., Бусол О. Ю. та ін. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в Україні : монографія / за ред. М. І. Мельника. Київ: Ваіте, 2019. 752 с.

141. Мережко О.О. Право міжнародних договорів. Сучасні проблеми теорії і практики : монографія. Київ : Таксон, 2002. 344 с.

142. Михальченко О.М. Особливості міжнародного правового співробітництва України у боротьбі з корупцією / О. М. Михальченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2017. Вип. 3(2). С. 103-107.

143. Міжамериканська конвенція проти корупції, 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_089.

144. Міжнародне право : навч. посіб. / за ред. М. В. Буроменського. Київ : Юринком Інтер, 2005. 336 с.

145. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб, 1996 . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788.

146. Міжнародний науково-практичний семінар «Відповідальність посадових осіб за корупційну діяльність» / Л. Дорош, І. Христич, В. І. Борисов // Вісник Академії правових наук України. 2001. № 3(26). С. 252–264.

147. Міжнародний науково-практичний семінар по питанням боротьби з корупцією в Україні / І. А. Христич, В. І. Борисов // Организованная преступность и коррупция. Исследования, обзоры, информация. Социально-правовой альманах. Харьков: 2000. Вып. 3. С. 92–96.

148. Міжнародні науково-практичні семінари з питань боротьби з корупцією / І. Христич, В. І. Борисов // Вісник Академії правових наук України. 2000. № 2(21). С. 208–216.

149. Нонік В. В. Базові методологічні складники формування та реалізації антикорупційної політики в Україні. Публічне управління та митне адміністрування. 2019. Т. 1, вип. 20. С. 86–94.

150. Нуруллаєв І. С. Контрольний механізм Ради Європи у сфері запобігання корупції. Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. Вип. 93. С. 204–208.

151. Нуруллаєв І. С. Роль ООН та РЄ у боротьбі з корупцією як загальносвітовою проблемою. Юридична наука очима молодих вчених : тези доп. та наук. повідом. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф., 16–17 травня 2008 р. / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. С. 78–79.

152. Нуруллаєв І. С. Роль ООН у міжнародно-правовій антикорупційній стратегії. Юридична Україна. 2007. № 16 (64). С. 46–49.

153. Нуруллаєв І. С. Роль ООН у формуванні глобальної міжнародно-правової антикорупційної стратегії. Юридична Україна. 2007. № 12 (60). С. 93–96.

154. Панченко О. Глобальні та регіональні механізми боротьби з корупцією: український контекст. Львів: ЛНУ, 2020, с.112.

155. Пастухова Л. В. Ефективність міжнародно-правових засобів забезпечення реалізації Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2003. 21 с.

156. Петрашко С. Я. Конвенція ООН проти корупції: універсалізація стандартів у сфері протидії корупції. Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Право. Ужгород : Ліра, 2011. Вип. 15, ч. 2. С. 90–94.

157. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1110 «Про запровадження національного механізму координації взаємодії органів державної влади з метою захисту фінансових інтересів України та Європейського Союзу». URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/RUS/Treaties/Html/174.htm>.

158. Правові та інституційні механізми протидії корупційним правопорушенням : матер. наук.-практ. семінару (м. Київ, 20 квіт. 2012 р.) / редкол.: В. І. Борисов [та ін.]. Київ : Ред. журн. «Право України» ; Харків : Право, 2013. (Академічні правові дослідження ; вип. 16).

159. Рада Європи. Європейська Комісія. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj>.

160. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 55/25 від 15 листопада 2000 року . Doc. UN A/Res. 55/25. URL: <http://www.un.org/law/>.

161. Рішення Ради 2007/845/ЮВС від 6 грудня 2007 року про співпрацю між Офісами з повернення активів держав-членів у сфері розшуку та виявлення доходів, одержаних злочинним шляхом, або іншої власності, пов'язаної зі злочинною діяльністю . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-07.

162. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 лютого 2025 року № 163-р «Про схвалення проекту листа Уряду України до Організації економічного співробітництва та розвитку про запит щодо приєднання до Конвенції про боротьбу з підкупом іноземних посадових осіб у міжнародних ділових операціях та отримання статусу члена у Робочій групі щодо боротьби з хабарництвом у міжнародних ділових операціях Організації економічного співробітництва та розвитку». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/163-2025-p#Text>.

163. Романов М. В. Основні засади запобігання корупції : навч. посіб. Харків : Права людини, 2017. 175 с.

164. Светлічний І. В., Зейкан Я. П. Практика проваджень в антикорупційних справах : наук.-практ. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 451 с.

165. Сім років антикорупційної реформи. Конференція НАЗК. 2021. URL: <http://www.fssu.gov.ua>.

166. Сінчук О. Конвенція ООН проти корупції: правовий базис запобігання та протидії корупції / Міністерство юстиції України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/21048>.

167. Службова злочинність : теоретичні та практичні питання запобігання і протидії : монографія / О. Г. Кальман, Г. Ю. Дарнопих, В. І. Борисов [та ін.]. Харків : Ін-т вивч. пробл. злочинності АПрН України, 2006. 222 с.

168. Статут Організації Об'єднаних Націй. Міжнародне право в документах / за заг. ред. М. В. Буроменського. 2-е вид., випр. і допов. Харків: Мачулін, 2006. С. 160–170.

169. Тацій В., Грошевий Ю. Проблеми імплементації норм міжнародного права в національні процесуальні процедури (до 50-річчя Конвенції про захист прав людини і основних свобод). Вісник Академії правових наук України. 1999. № 4. С. 4–10.

170. Трепак В. М. Протидія корупції в Україні: теоретико-прикладні проблеми: монографія / ред. М. Михалюк. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 442 с.

171. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

172. Ушинкіна О. Правова характеристика суб'єктного складу правовідносин, що виникають у зв'язку з обігом віртуальних активів. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 2023. №1(66). С. 97–104. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.66.17423>.

173. Федик С. Є. До питання систематичного способу тлумачення Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. 2000. Вип. 35. С. 10–15.

174. Фінансова розвідка України. 20 років розвитку та звершень: Збірка матеріалів з нагоди 20-річчя з дня створення Державної служби фінансового моніторингу України. К., 2022. 158 с.

175. Фріс П. Л., Борисов В. І. Кримінально-правова політика у сфері боротьби із корупцією. // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право. Харків : Право, 2017. С. 480–483.

176. Христич І. А., Борисов В. І. Боротьба з корупцією в Україні. // Организованная преступность и коррупция. Екатеринбург : ИИТЦ «Зерцало – Урал», 2000. Вип. 3. С. 92–96.

177. Христич І., Борисов В. І. Міжнародні науково-практичні семінари з питань боротьби з корупцією. // Вісник Академії правових наук України. 2000. № 2(21). С. 208–216.

178. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 4 листопада 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102.

179. Шевчук С. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод: практика застосування та принципи тлумачення у контексті сучасного українського праворозуміння. Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 1999. № 2. С. 221–238.

180. Щекін Ю. В. Зміна норм міжнародних договорів міжнародно-правовими звичаями. Проблеми законності : респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2007. Вип. 89. С. 186–194.

181. Implementation Review Mechanism. United Nations Office on Drugs and Crime. 2024. URL: <https://www.unodc.org/corruption/en/uncac/implementation-review-mechanism.html>.

182. Adams K., Diny F., Puri S. How to make the UN Convention against Corruption's Implementation Review Mechanism more effective. U4 Anti-Corruption Resource Centre. 2024. URL: <https://www.u4.no/publications/how-to-make-the-un-convention-against-corruption-s-implementation-review-mechanism-more-effective>.

183. Making the UNCAC's Implementation Review Mechanism more transparent, inclusive, efficient and effective. UNCAC Coalition. 2024. URL: <https://uncaccoalition.org/wp-content/uploads/UNCAC-Coalition-IRG-15-submission-Making-the-UNCACs-Implementation-Review-Mechanism-more-transparent-inclusive-efficient-and-effective-19-Aug-2024.pdf>.

184. Оприлюднено Звіт про виконання Україною рекомендацій GRECO. Національне агентство з питань запобігання корупції. 2024. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/oprylyudneno-zvit-pro-vykonannya-ukrayinoyu-rekomendatsij-greco/>.

185. Publications. Group of States against Corruption. Council of Europe. 2024. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/publications>.

186. GRECO Annual Report 2023. Council of Europe. 2024. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/publications>.

187. Measuring the effectiveness of Anti-Corruption Agencies. Global Programme on Measuring Corruption. International Anti-Corruption Academy. 2023. URL: <https://www.iaca.int/measuring-corruption/measuring-the-capacity-and-effectiveness-of-anti-corruption-agencies-acas/>.

188. GRECO Fifth Round Evaluation Reports. Council of Europe. 2023-2024. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/publications>.

189. Boosting the FATF's Global Asset Recovery Responses. Royal United Services Institute. 2024. URL: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/policy-briefs/boosting-fatfs-global-asset-recovery-responses>.

190. FATF Asset Recovery. Financial Action Task Force. 2023-2024. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/topics/asset-recovery.html>.

191. EU Asset Recovery System Failure: An Incentive for the Internationalisation of Organised Crime? *International Criminology*. 2024. DOI: 10.1007/s43576-025-00193-1.

192. Scenario planning for development of a national anti-corruption framework. Emerald Insight. 2020. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/FS-04-2020-0040/full/html>.

193. Mohd Noor M.Y., Abu Bakar N. Scenario planning for development of a national anti-corruption framework. *Foresight*. 2021. Vol. 23. No. 1. P. 2-19.

194. Borlini L., Peters A. Three decades of international cooperation against corruption—looking ahead. *International Journal of Constitutional Law*. 2024. Vol. 22. Issue 2. P. 469–486. DOI: 10.1093/icon/moae031.

195. Spicer J. Three ways to improve international cooperation in asset recovery. Basel Institute on Governance. 2024. URL:

<https://baselgovernance.org/blog/three-ways-improve-international-cooperation-asset-recovery>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ігнатченко А. М. Проблеми міжнародно-правової криміналізації корупційних діянь. *Juris Europensis Scientia*. 2025. № 2. С. 167-170. <https://doi.org/10.32782/chern.v2.2025.29>
2. Ігнатченко А. М. Проблематика визначення соціальної сутності корупції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 574-577. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/139>
3. Ігнатченко А. М. Історико-правові особливості визначення поняття корупції та її основні ознаки. *Слово Національної школи суддів України*. 2024. № 1 (46). С.81-93. [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2024-1\(46\)-8](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2024-1(46)-8)

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Ігнатченко А. М. До питання діяльності регіональних міжнародних організацій у сфері боротьби з корупцією на прикладі GRECO. *VIII Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму, м. Київ, Київський авіаційний інститут, 15-16 травня 2025 р. С. 92-94 (форма участі – онлайн).*
5. Ігнатченко А. М. Щодо проблематики наукових підходів до визначення поняття корупції. *XXV Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, Київ, 2025, Державний університет «Київський авіаційний інститут». С. 335-338 (форма участі – очна).*
6. Ігнатченко А. М. Актуальність міжнародного співробітництва у сфері боротьби з корупцією. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні*

проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Державний університет «Київський авіаційний інститут», 2025. С. 357-361 (форма участі – очна).

7. Ігнатченко А. М. Основні напрямки міжнародного співробітництва у боротьбі з корупцією. *Закарпатські правові читання. Релокація в умовах екстраординарних правових режимів*: матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 25–26 квітня 2025 р. С. 26-29 (форма участі – онлайн).